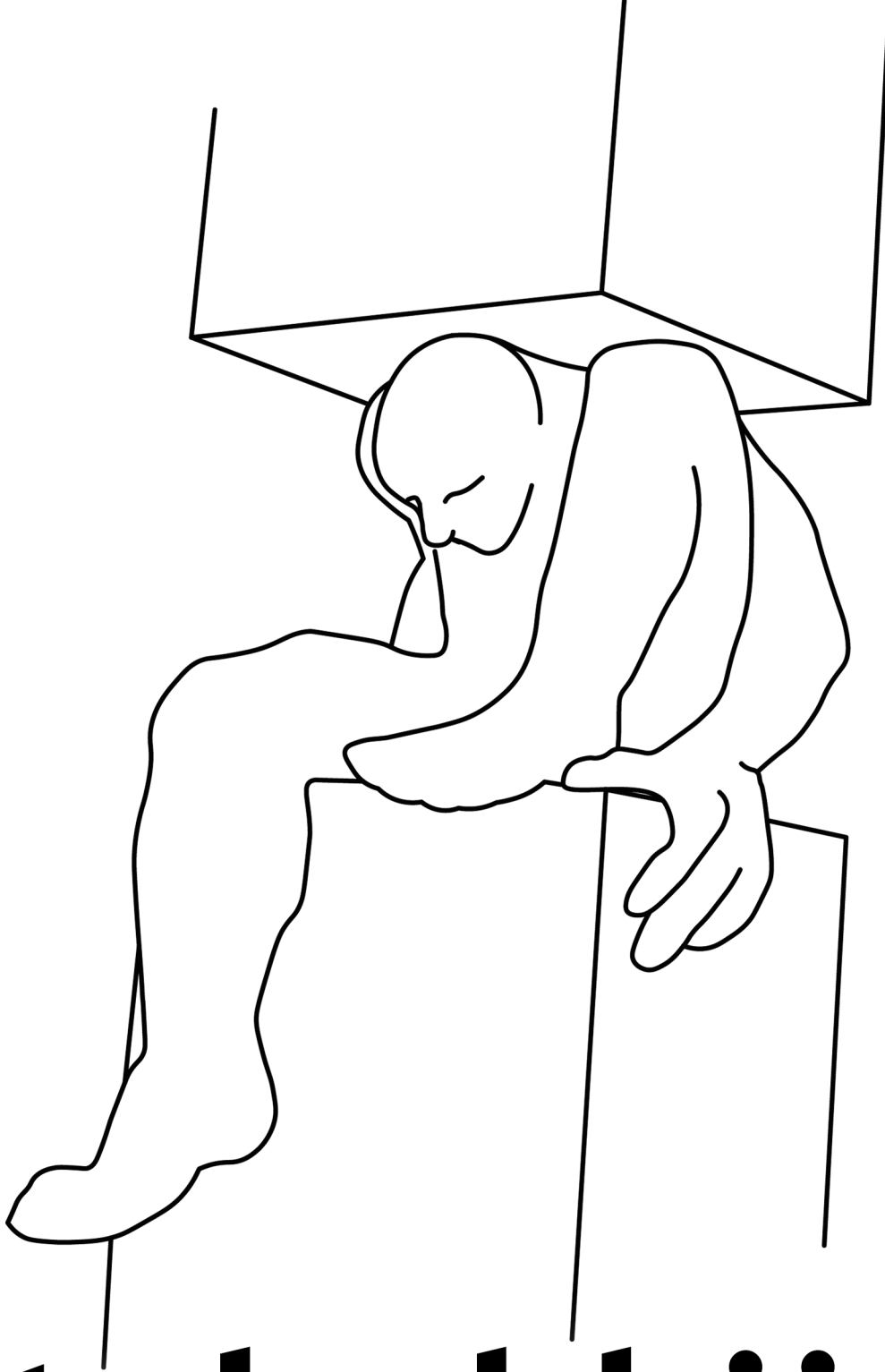

noktasız

e-ISSN: 2757-7430

düşünce dergisi

sayı 14
güz 2025

tahakküm

Banksy, *Napalm*, 2004.

Yayımcı ve Yayın Yönetmeni
Suat Kutay KÜÇÜKLER

Felsefe Alan Editörleri
İrem BAYRAKTAR
Zeynep İlayda ÖZKURT YUMAK

Mimarlık ve Sanat Tarihi Alan Editörü
Hande Beril KÜÇÜKLER

Dil ve Çeviri Editörleri
Dilan BOZKURT
Tuğba DURAN

Yayın Kurulu Üyeleri
Buse GÜRELİ
Elif ÖZMEN

Mizanpaj
Hande Beril KÜÇÜKLER

Yazışma Adresi
iletisim@noktasizdergi.com

e-ISSN: 2757-7430

 /noktasizdergi
 www.noktasizdergi.com

Tahakküm.

İnsan varoluşunun her alanında bir “tahakküm” görmek mümkündür. Dil, sanat, politika, toplumsal ve hatta kişisel ilişkiler, tahakküm kurma girişimlerinin ve buna karşılık tahakkümü kırma direnişlerinin sahnesi olmuştur. Tahakküm kavramı, karşıtıyla kurduğu zorunlu ve içsel bir diyalektik ilişki ile insan varoluşunun her alanında aynı zamanda tahakküme karşı özgürleşme pratiklerinin de ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Tahakküm kelimesinin etimolojisinde, Arapça'da hkm kökünden gelen “yargıçlık veya egemenlik yetkisine sahip olma, egemenlik taslama, keyfi yönetim” anlamları durmaktadır. Dolayısıyla bir tahakküm sorgusu, tahakküm eden faili, diğer bir deyişle egemen olanı, iktidarı veya güç sahiplerini sorgulamayı beraberinde getirecektir. Tahakküm, bir “gönüllü kulluk” ile mi kurulmaktadır yoksa “rızanın imalatı” mı söz konusudur?

Noktasız Dergi, on dördüncü sayısında “tahakküm” başlığını ele alıyor.

Noktasız Dergi, aşağıdaki dizin ve kataloglara dahil edilmiştir:
EuroPub: Directory of Academic and Scientific Journals, Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Scientific Journal Impact Factor, Academic Resource Index, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), idealonline

icindekiler

■ MAKALELER

01 **KADIN DAYANIŞMASI VE
KADIN ÖRGÜTLENMELERİ**
Hatice Tezer ASAN

■ DÜŞÜNCE YAZILARI

22 **BASKININ ZİNCİRİ VE BENLİĞİN DEVİNİMİ**
Almira CAMGÖZLÜ

28 **KÜLTÜR ENDÜSTRİSİNİN TAHAKKÜMÜ**
Beril YAZICI ÖZEL

32 **TAHAKKÜM İÇİNDE KADIN KADIN
İÇİNDE TAHAKKÜM**
Derya YILDIRIM

36 **UTANCIN KISKACINDA TAHAKKÜMÜN SESSİZ
İZLERİ**
Seher GÜNDÜZ

■ İNCELEME YAZILARI

40 **ERKEK KİTABI: TOPLUMUN ERKEKLİK ALGISININ
DİLİMİZDE VE EDEBİYATIMIZDAKİ İZ DÜŞÜMLERİ**
Beyza BAYRAK

■ ÇEVİRİLER

43 **ERMENİSTAN İÇİN NE KADAR ÜZÜNTÜ DUYMALİYİZ?**
Oran RABER
Çeviri: Suat Kutay KÜÇÜKLER

DOSYA DIŞI

■ MAKALELER ■

**TARİHİ ÇORLU EVİ'NİN HALK BİLİMSEL
AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**
Elif VATANSEVER

48

Kadın Dayanışması ve Kadın Örgütlenmeleri

Hatice Tezer ASAN (Doç. Dr.)

“Sen bizi gömdüğünde
anlattığında öykünü
sona ermez bizim öykümüz
akarız biz
bitmemiş olana doğru
başlanmamış olana doğru
olabilirliklere doğru”
(Adrienne Rich)

“Farklı ülkelerdeki kadınlar farklı zorluklarla karşı karşıyalar. Bazıları için sağlık ve güvenlikle ilgili sorunlar en öncelikli. Diğer kimi ülkelerdeki kadınlar annelik ve doğumla ilgili haklar için mücadele ediyorlar. Ancak hangi konu olursa olsun, bir ülkede elde edilen bir zafer tüm diğer ülkelerdeki değişim için bir tuğla vazifesi görecektir.”

Sarah Finke, ITF Kadın uzmanı

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.14888476

Insanlık tarihinde gerçekleşen olaylar, insanın kendi kendini yönetmesinin kendi kararlarını vermesinin ve uygun gördüğü biçimde düşünüp duymasının mümkün olduğunu göstermektedir. Sosyal gelişme bir nevi insanın kendi potansiyelini tümüyle ortaya çıkarabilmesini üzerine gerçekleşen bir devinim niteliğindedir. İnsanlık tarihinde ortaya konan tüm ekonomik gelişmeler, politik demokrasi, dinsel özerklik, bireycilik özgürlük özlemi gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bireyler böylece doğanın egemenliğini kırıp üzerinde egemenlik kurmuşlardır.

Kadın hakları denince üzerinde durulması ve açıklanması gereken en önemli kavramların başında “ataerkillik” gelmektedir. “Ataerkillik” terimi, sosyolog Max Weber tarafından, babanın geniş akrabalık ağının diğer aile üyelerine egemen olduğu ve evin ekonomik üretimini denetlediği bir ev örgütlenmesi olarak tanımlanmıştır.¹

Millet, ataerkilliği, doğuştan yönetim hakkının cinsiyet alanına egemen olan şekli olarak tanımlamaktadır.² Millet, erkeklerin kadınlar üzerinde uyguladığı politik güç olarak gördüğü ataerkilliği kadınların erkekler tarafından yönetildiği canlı bir egemenlik sistemi olarak ifade etmektedir. Firestone’a göre ataerkillik, kadınların erkekler tarafından biyolojik farklılıkların kullanılarak denetim altına alınması eğilimidir.³ Ataerkillik, kadınların doğurganlığı üzerindeki erkek egemenliğidir. Kadınların biyolojik olarak ezilmesi durumu söz konusudur.⁴

Firestone’a göre cinsiyetler arasındaki eşitsiz bölünme, sıradan insanların gördüğü gibi “doğal” olabilir. Ekonomik sınıfların aksine cinsel sınıf doğrudan biyolojik bir gerçeklikten doğmuştur. Erkekler ve kadınlar farklı yaratılmış, eşit şanslara sahip olmamıştır. Hukuk sisteminin oluşumuna yol açan -Beauvoir’ın dediği gibi⁵- bu farklılığın kendisi, yani bir grubun diğerine hükmetmesi değil, bu farklılıkların üreme ile ilgili işlevleridir. Biyolojik aile, doğası gereği eşitsiz bir güç dağılımını getirmiştir.

Douglas’a göre tarih öncesinde ilk iş dağılımı cinsiyete dayalı idi.⁶ Erkekler avlanır, kadınlar ise köyleri kurar, çocuklara bakar ve çiftçilik yaparlardı. Toprak, dil, kültür ve topluluklar kadınlar tarafından kollektif olarak denetlenirdi. Kadınların daha durağan, sakin ve arzulanan bir yaşam sürdüklerini anlayınca erkekler avcılıkta kullanmak üzere geliştirdikleri silahlar ile güçlerini kadınlara karşı da çevirdiler. Yönetim amacıyla bu silahlar artık onların toplumsal güçlerini de oluşturuyordu ve kadınları egemenlikleri altına aldılar. Douglas’a göre erkeğin kadın üzerindeki egemenliği, erkeğin dişinin vücudunu ve yaptığı hizmeti kendi malı ya da bölgesi olarak ilan etmesi, insanlık tarihindeki ilk emperyalizmdir.

Ataerkil, erkek egemen, cinsiyetçi ideoloji insanlık tarihinden bu yana cinsiyetler arası farklılıkları kendi meşruluğu için kullanmış ve bireylere bu haliyle sunmuştur. Farklılıklar bir zenginlik kaynağı olarak değil zayıflık belirtisi ya da güç kaynağı olarak algılatılmış, kabul edilmiştir. Bunların başında da yüzyıllar boyunca erkek ve kadın arasındaki fiziksel güç olarak görülür.

1 Michele Barret. *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı*, çev. Şen Süer, (İstanbul: Pencere Yayınları, 1995).

2 Kate Millet. *Cinsel Politika*, çev. Seçkin Selvi, (İstanbul: Hayal Yayınevi, 1987).

3 Shulamith Firestone. *Cinselliğin Diyalektiği*, çev. Yurdanur Salman. (İstanbul: Payel Yayınevi, 1980).

4 Barret, *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı*.

5 Simone de Beauvoir. *İkinci Cinsiyet*, çev. Gülnur Savran. (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2023).

6 Douglas Carol-Anne. *Sevgi ve Politika*. çev. Nilgün Aydoğan. (İstanbul: Kavram Yayınları, 1995).

Davies'e göre üzerlerindeki çifte baskıyı fark edip bunu sorgulayan ve buna karşı mücadele eden üçüncü dünya kadınları gerektiğinde erkeklerle yurt müdafaasına katılıp cephede omuz omuza savaştıkları, ekonomik ve politik yaşama erkeklerle birlikte katıldıkları, sendika örgütlerinde ve sivil oluşumlarda yer aldıkları halde, sonuçta hala bir kadın, yani ikinci sınıf vatandaşı, erkeğin isteklerini yerine getirmekle mükellef, çocuklarının bakıcısı ve evinin hizmetçisi konumundadır.⁷ Bu nedenle kadının özgürleşmesine asıl mücadele edilmesi gereken, yerleşmiş gelenekler olmalıdır.

Kadının erkek cinsiyetine sağlanan olanak ve haklara sahip olması, iki cinsiyet arasındaki güç savaşının sona erip eşit bir toplumsal yapının oluşturulması, bir cinsiyeti gözden çıkarıp yok saymakla mümkün olmayacaktır. Ataerkil ve cinsiyetçi yapılanmaya karşı kadın ve erkeğin bir arada, işbirliği içinde mücadele etmesi gerekmektedir. Cinsiyetçiliğe karşı alınması gereken tavır erkek cinsiyetine karşı değildir. Aksine her iki cinsin mutluluğunu ve birlikteliğini sağlıklı ve eşit bir yapılanmada oluşması amaçlanmalıdır. İnsan ırkının iki ayağını oluşturan kadın ve erkeği birbirinden kopuk, ayrı düşünmek mümkün değildir. Birinin yokluğu insan ırkını sakat kılacaktır. Onur'a göre de erkeğe tepki göstererek, erkeği dışta bırakarak varılacak nokta kadını yalnızlaştıracaktır.⁸ Bu nedenle kadının kurtuluşu ancak erkekle birlikte düşünülebilmektedir. Amaç kadını erkekten koparmak değil, her ikisini de sakatlayan her şeyden onları birlikte kurtarmak olmalıdır. Bu da kadını erkeğe, erkeği de kadına göre tanımlamaktan vazgeçilmesiyle başlamalıdır.

Geraghty'e göre kadın hakları

7 Miranda Davies. *Üçüncü Dünyada İkinci Cins*, çev. Nesrin Arman. (İstanbul: Pencere Yayınları, 1982).

8 Bekir Onur. *Kadın, Gençlik ve Cinsellik*. (İstanbul: Gür Yayınları, 1986).

mücadelesinin ve feminizmin tavrı, kadınlara atfedilen geleneksel becerilerin ve beğenilerin ortadan kaldırılmasından çok, yeniden değerlendirilebileceği bir atmosferin yaratılmasına katkı sağlamıştır.⁹ Bu da kapitalizm mantığı içindeki pek çok kuruluş, yayınevi, program yapımıcısı tarafından yüzeysel ve derinlemesine kültürel yelpaze içinde ele alınmıştır. Segal'e göre insan davranışlarının biyolojik temeli hem toplumsal anlamlar yoluyla yaşanıp anlaşılır hem de insan toplumlarının değerleri ve eylemleriyle dönüştürülüp belirlenir.¹⁰ Bununla insan özgü yetilerin gelişmesi ya da güdükleşmesi içinde bulunan toplumun olanakları ve kısıtlamalarıyla biçimlendirilir. Kişisel kimlik duygusu toplumsal ilişkiler bağlamında oluşur.

Kadının gelişmedeki rolü ve önemi, dünyada özellikle 70'li yıllarda toplumların çeşitli kesimlerinde tartışılmaya başlanmış; "kadın" konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹¹ Kadınların gelişme sürecindeki yeri ilk olarak Boserup tarafından gündeme getirilmiştir.¹² Ekonomik Kalkınmada Kadının Rolü isimli kitabı geliştirmekte olan ülkelerin ekonomisinde kadınların üretim sektörüne katkılarını inceleyen ilk çalışmalardan biridir. Bu çalışmada, dünyada kadınların erkeklere oranla gelişmenin olanaklarından çok daha az yararlandıkları ve daha

9 Christine Geraghty. *Kadınlar ve Pembe Dizi*, çev. Nur Nirven. (İstanbul: Afa Yayınları, 1991).

10 Lynne Segal. *Gelecek Kadın mı?*, çev. Suğra Öncü. (İstanbul: Afa Yayınları, 1990).

11 Bkz.: Ahmet Saltık, Dersan, Nilüfer, Fazlıoğlu, Aygül, Okdemir, Sibel, Çakaloz, Barış ve Kapucu, Ali. *GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması*. T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara: Afşaroğlu Matbaası, 1994; Rosi Braidotti, Ewa Charkiewicz, Sabine Hausler, Saskia Wieringa, *Women, the Environment and Sustainable Development: Towards a Theoretical Synthesis*, (London and New Jersey: Zed Books, 1994).

12 Ester Boserup. *Women's Role in Economic Development*. London: George Allen and Unwin, 1970.

da önemlisi, gelişme programlarının öngördüğü yeni teknolojilerin kadınların statüsünü geriletği vurgulanmıştır. Çalışmada ayrıca, yeni tarımsal yöntemlerin geleneksel çalışma alanlarını ve cinsiyete dayalı işbölümü modellerini değiştirerek kadınları olumsuz yönde etkilediği ifade edilmiş ve temel olarak eşitlik üzerinde durulmuştur. Bu çalışma kalkınmada kadın düşüncesine, kalkınma sürecinde cinsiyetin boyutları ve önemine ışık tutması nedeni ile önemli bir katkı sağlamıştır.¹³

II. Dünya Kadın Konferansı'nı takiben "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi" (CEDAW) aynı yıl, 1 Mart 1980 tarihinde üye ülkelerin imzasına açılmıştır. 1985 yılında Nairobi'de düzenlenen III. Dünya Kadın Konferansı'nda Kadın On Yılı'nın değerlendirilmesi yapılarak "Kadının Gelişmesi İçin İleriye Yönelik Stratejiler" saptanmıştır. Bütün bu gelişmeleri takiben 1995 yılında Pekin'de toplanan IV. Dünya Kadın Konferansı sonunda oluşturulan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planında, kadın-erkek eşitliğini gerçekleştirmeye yönelik somut politikalar ortaya konulmuştur. Kadın sorunları konusunda toplumsal duyarlılığın artırılmasını sağlayan konferansta Türk delegasyonunca üç konuda taahhütte bulunulmuştur. Bu taahhütler 2000 yılına kadar; kadın okur-yazarlık oranının %100'e çıkarılması, sekiz yıllık zorunlu kesintisiz eğitime geçilmesi, anne ve çocuk ölümlerinin %50 oranında azaltılması ve "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" ne konulan çekincelerin kaldırılmasını kapsamaktadır.¹⁴

1970'li yıllarda kurulmuş kadın gruplarının hepsi kendilerine bir ad verip örgütlenmeyi

gerçekleştirmediler. Bir kısmı bilinç yükseltme amacıyla kurulmuştu ve öyle devam etti. Bazıları ise bir veya birkaç amaç etrafında örgütlenip kimlik kazandılar. Bu örgütler salt kadınlar tarafından kurulan "bağımsız" ve "özerk" örgütlerdi. Sayıları attıkça bu örgütler konusunda iki gelişme oldu. Birincisi özerk ve bağımsız kuruluşlar olmaları nedeniyle tepki toplamalarıydı. Birçok ülkede yaygınlaştıkça ülke aydınlarının hedef tahtası olma özellikleri iyice arttı. Özellikle sol hareketlerden kuvvetli tepkiler geldi: "Ülkenin birçok önemli sorunu varken kadın sorunu ön plana çıkmamalıydı. Sol hareketin cinsiyet ayrımı gözetmeden bütün insanlara ihtiyacı vardı; kadınlar bu birliği bozarak sol hareketi zayıflatmaktaydılar. Kadınlar sosyalizmle 'kurtulacaklarına' göre en geçerli kadın mücadelesi kadın işçilerin iş yerlerinde ücretli işçilerle birlikte girdiği mücadele olmalıydı."¹⁵ Sonuç olarak kadınların kendi başlarına örgütlenmeleri sadece kadın olmanın özgül sorunlarıyla uğraşmayıp yurt ve dünya sorunlarıyla ilgilenseler bile ayrımcılığı, bölücülüktü, sekterlikti. İkinci gelişme kadın sorununa ilgi duyan tarihçiler nedeniyle tarihin feminist bir perspektiften yeniden değerlendirilmeye başlanmasıydı. Tarihsel olarak işlevleri ev alanıyla betimlenen kadınların toplumsal dayanışma örnekleri göstermeleri çok güç olmuştu. Bu zorluk aslında tek tek her kadının aynı işi yapan diğer kadınlardan yalıtılmış olmasından doğmaktaydı. Kapitalist toplum örgütlenmelerinde bu yalıtılmışlığın kadını maddi ve psikolojik olarak kocasına bağımlı kılıcı ve aynı zamanda onu analık ve ev kadınlığı ile ilgili olarak gelişmiş ve kapsamlı bir ideolojik örüntü içine hapsedici sonuçları vardı. Mekansal yalıtılmışlık kadınların birbirleriyle temaslarını

¹³ Braidotti vd., *Women, the Environment and Sustainable Development*.

¹⁴ CEDAW, "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi", erişim 2 Aralık 2024, https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-12/CEDAW-for-Youth-TR_o.pdf

¹⁵ Immanuel Wallerstein ve Etienne Balibar. *İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*, çev. Nazlı Ökten. (İstanbul: Metis Yayınları, 1993).

da sınırlandırmaktaydı. Oysa birlik olmak ve ortak davranmak için değişik biçimlerde temas gerekliydi ve bu belki de dayanışmanın birinci koşuluuydu. Bunun kadınlara arası dayanışmanın örneklerini daha çok kadınların kollektif olarak buldukları zaman ve mekanlarda aramak daha olasıdır. Aslında 1900'lerden başlayarak kadınların yarattığı dayanışma örnekleri hiç de az değildi ve bunları kadınların edilgen-kabulcü-statükocu kişiler oldukları tezini ortadan kaldırmak için bir araya getirmek gerekir. Tarihi sadece kadınların ezilmişliklerini, bağımlılıklarını sergilemek için değil aynı zamanda onların etkinlik ve kuvvetlerini ortaya çıkarmak için de incelemek önemlidir. Böyle bir perspektif daha zengin, çok yönlü bir kadın tarihi elde etmek açısından da son derece değerlidir.

1970'lerde feminist tarihçilerin kadın tarihine artan ilgisiyle kadın örgütlenmeleri konusunda birçok yeni çalışma yapılmıştı. Yiyecek boykotlarından ekmek yürüyüşlerine, savaşa, nazizme ve faşizme karşı eylemlerden grevlere kadar, farklı ve çok sayıdaki toplumsal eylem alanında kadın dayanışması ve örgütlenmesi örnekleriyle karşılaşmak mümkündür. Çözümleyici bir yaklaşımla bu literatüre bakıldığında şu noktanın belirginleştiğini görmek mümkün olacaktır: Kadınlar bazı durumlarda daha önceden ve genellikle erkekler tarafından kurulmuş bir örgüt veya başlatılmış bir toplumsal hareket içinde sonradan yer alıyor veya örgüte katılımları sağlanıyor; kendilerinden, örgüt veya hareketin temel amacı doğrultusunda 'destekleyici' ve 'yardım edici' roller oynamaları bekleniyordu. Sendikalar ve siyasi partiler ve bunların kadın bölümleri bu duruma en iyi örneklerdi. Bazı durumlarda ise kadınlar kendi özel konularından, özgül taleplerinden yola çıkarak bağımsız ve özerk kadın örgütlenmelerine

gidiyorlardı.

Bu araştırmanın amacı bu ikinci türden dayanışma ve örgütlenme biçimlerini saptamaktır. Bugün sekterlik olarak değerlendirilen bağımsız kadın örgütlenmelerine neden başvurulduğunun yanıtı ancak yakın geçmişteki örneklerle bakılarak verilebilir. Böylece bunu yapmak için de toplumsal hareketler, gruplaşmalar ve örgütler içinden, kadınlar arası dayanışmanın bir sonucu olarak onlar tarafından başlatılan, örgütlenen ve yürütülen durumları örneklemek gerekmektedir.

Bu çalışmada değişik ülkelerde, değişik tarihlerde, farklı amaçlarla ortaya çıkan kadın örgütlerinden hareketle şu sorulara yanıt aranması amaçlandı:

1. Kadınlar niçin ve hangi amaçları gerçekleştirmek için aralarında dayanışma geliştirip örgütleniyorlar?
2. Hangi nedenler kadınları bağımsız ve özerk örgütler kurmaya yöneltiyor?
3. Kadın örgütlerinin kurulabilmelerinin koşulları nelerdir?
4. Kadın örgütlerinin sürekliliğini önleyen nedenler nelerdir?

KADIN DAYANIŞMASI VE ÖRGÜTLENMELERİ

Sürgünde Kadın Dayanışması ve Örgütlenmeleri: Brezilya

Kadın dayanışması ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan kadın örgütlenmelerinin dikkate değer bir örneğini sürgünde yaşayan Brezilyalı kadınlar arasında görmekteyiz. 1964'te başlayan ve 1968'den sonra yaygınlaşarak devam eden "sürgüne gönderilme" olayı Brezilyalı

siyasi eylemciler için yeni bir deneyimdi ve bu olaydan ciddi bir şekilde etkilendiler. Bu kişiler köklerinden koparılmışlardı; maddi zorluklarla karşı karşıydılar ve en önemlisi uzun bir süre İsveç, Fransa, Belçika ve Batı Almanya gibi ülkelere sığınana kadar yaşamak zorunda kaldıkları Latin Amerika ülkeleri onları yaşamları boyunca barındırma garantisi vermedi. Sürgünde yaşanan zorlukların çoğu hem kadınları hem de erkekleri aynı biçimde etkilemekteydi. Ne var ki erkekler sürgün yaşamına kadınlardan daha çabuk ayak uydurabildiler. Bunun en önemli nedenlerinden biri erkeklerin Brezilya'daki örgütlenmelerine benzer örgütleri gittikleri ülkelerde (örneğin Şili'deki gibi) yaratabilmeleri veya var olanlara katılabilmeleriydi.¹⁶

Bir macho kültüründen başka bir macho kültüre gidiş, bu süreci kolaylaştırdı. (Macho, İspanyolca'dan aktarılan ve aşırı erkekliği ve erkek egemenliğini ifade eden bir kavramdır.) Bu örgütler erkekler için kendilerini eylemci olarak tanımlamaktan vazgeçmemenin bir garantisi oldular. Kadınlar ise sürgünü daha zor koşullarda yaşamaktaydılar. Kocalar eylemci-devrimci kimliklerini kaybetmeyip toplantılara gitmeye, konuşup tartışmaya devam ederken kadınlar "onların karıları" kimliğine bürünüp geçmişte Brezilya'da sahip oldukları siyasal eylemci kimliklerini yitirdiler. Sürgün koşulları onlara, ev kadını ve anne rollerini oynamaktan başka olanak tanıımıyordu. Sürgünde yaşanan ilk yıllarda Brezilyalı kadınlar evlerine kapanıp politikadan uzak yaşamak zorunda kalınca (Brezilyalı sürgünlerin ilk gittikleri ülkelerde ve özellikle Şili'de, özerk kadın örgütlenmeleri için uygun ortam ve koşullar yoktu) geçmişte

içinde buldukları grup ve faaliyetlerdeki konumlarını sorgulamak gereğini duydular. Bu sorgulama ortaya çıkardı ki ülkelerindeki politik gruplara katılımları, bir macho kültüründe erkeklerden "farklı" olmalarından doğan sınırlılıkları "gördükleri" halde bunların göze çarpmasına büyük gayret göstermeleri sonucu gerçekleşebilmişti. Erkekler sorumluluk gerektiren ve yöneticilik gibi pozisyonları daha hızlı elde ederken kadınlara rollerinin önemli fakat ikincil olduğu hissettirilmişti. "Savaş ortamında bile kadının, cinsiyetiyle ilgili doğuştan kazandığı nitelikleri taşıyan bir yoldaş" olduğu söylenmişti. Bu niteliklerin de beslenmek, giydirmek, eğitmek, "destekleyici" olmak olduğu öğretilmişti. Bir kadın eylemci Vania, örgütle olan ilişkilerini şöyle değerlendirmekteydi:

*"Benim örgütümde kadın, gerçekte evin erkeğiydi. Örneğin benim durumumda o (erkek), okur, çalışır ve grup faaliyetlerine katılırken benim bir işim vardı. O profesyonel kadrodaydı. Erkekler kendilerini 'devrimci' görevlere adanmışken kadınlara erkekleri destekleme görevi verilmişti. Fakat biz kadınlar da siyasi eylemlere katıldık, sorumluluk aldık, her şeyi yaptık. Ben kendimi üstün kişilerin bütün gün okumasını sağlayan aşağı bir kişi gibi hissettim."*¹⁷

Böylece kadınlar, eşitlikçi ilişkilerin var olması gereken gruplarda, bu niteliklerince belirlenen rolleri oynamaktan kurtulamamışlardı. Üstelik bilinçli olmasa da kabul ettikleri, değer verdikleri ve taklit ettikleri bir erkek modelini referans almışlardı.

Sürgünde geçen ilk yıllarda geçmişte sorgulayan Brezilyalı kadınlar, ülkelerinde siyasi

16 Patricia Hill Collins, *Pensamento Feminista Negro: Vonhecimento, Consciência e a Política do Empoderamento*. (São Paulo: Boitempo, 2019).

17 Andre Rodrigo Farias, Rafael Mingoti, Laura Butti Valle, Caludio Spadotto, Elio Lovisi Filho. "Brasileira de Pesquisa Agropecuária Identificação, Mapeamento e Quantificação das Areas Urbanas do Brasil." in *Comunicado Técnico* n. 4, Campinas, Maio, 2017, 1-5.

hareketler kapsamında çalışırken bir özdeşlik duygusundan yoksun olduklarını fark ettiler. Brezilya'daki yaşamları boyunca sadece erkeklerin egemen olduğu grup ve hareketlerde ikincil konumlar ve görevler edinmekle kalmamış aynı zamanda kendi aralarında bir özdeşlik duygusu ve kadınlık bilinci de geliştirememişlerdi. Latin Amerika ülkelerinde aktif örgütlerin resmettiği kadın, genellikle sosyal değişim sürecinde erkeklerle yan yana dövüşen kadındı. Brezilya'da bu kuralın dışında değildi ve toplumda kadınlar arası ortak kadınlık bilinci ve diğer feminist düşüncelerin gelişmesi için ortam yoktu. Zaten Brezilya gibi solcuların "Latin Amerika'da feminist harekete yer yoktur". "Açlığa karşı mücadele en önemli mücadeledir" ve "Feminizm gelişmiş kapitalist toplumların bir aldatmacasıdır" türünden görüşler ileri sürdükleri bir ülkede bu ortamın oluşması da zordu.¹⁸

İşte sürgünde geçirdikleri yıllar boyunca Brezilyalı kadınların belki de en önemli kazanımı sürgünün onlara durumlarını yeniden değerlendirme olanağı yaratması oldu. 1973'ten itibaren "Bu antifeminist propaganda bizi çok uzun zaman uyuttu, şimdi örgütlenme zamanıdır" diyerek kendi gruplarını oluşturmaya ve örgütlerini kurmaya başladılar. Sürgünde kurulan ilk özerk kadın grubu "NOSOTRAS", kadınların ezilmişliğinin ulus ve sınıf sınırlarını aştığı varsayımına dayanıyordu. Katılımcıları arasında öğrenci, meslek sahibi, ev kadını olmak üzere birçok kesimden kadın ve partilerinden hayal kırıklığına uğrayarak ayrılmış siyasi eylemci kadınlar vardı. Grubun amacı "ortak tartışmalar yoluyla bilinçaltımız aynı biçimde nasıl koşullandırılmış" sorusuna yanıt bulmaktı.

Apolitik nitelikli bir grup olduğu görüşüyle bazı kadın ve erkek siyasi eylemciler tarafından önemsenmeyip şüpheyle karşılandıysa da kendisine katılan kadınları birçok yönden etkilemiş olarak son buldu. NOSOTRAS'tan daha uzun bir süre yaşayan ve yaygın olarak kabul gören kadın grubu 1975-1979 yılları arasında Paris'te kurulan feminist ve özerk bir grup olan "Brezilyalı Kadınlar Grubu" (Circula de Mulheres Brasileiros) idi. Bu gruptan kadınlar özerk bir grup oluşlarının nedenini şöyle açıklıyorlardı: "Sadece kadınlar özerk olarak örgütlenerek kendi özgül sorunlarından doğan talepleri savunmak için bu mücadelenin sürükleyicisi olabilirler." Bu grubun genel toplantılarında; Brezilyalı kadınlarla dayanışma, kadın siyasi hükümlüleri koruma, genel af için ve diktatörlüğe karşı mücadele gibi daha çok politik temalar işlendi. Daha radikal diyebileceğimiz alt gruplarda ise kadınların kendi kendine yardım pratiğini nasıl kazanacakları, cinsellik ve kadın bedeninin kontrolü gibi konular üzerinde duruluyor, günlük yaşam üzerine tartışmalar yapılıyordu. Grubun en önemli yararı, kadınların özel sorunlarının hiç de sandıkları kadar özel olmayıp hepsine ait olduğunu göstermesiydi. Grubun bir üyesi bu konuda şöyle diyordu: "Diğer kadınlarla tartışmaya başladığımdan beri kendi hakkımdaki imajım çok değişti; kendimden daha eminim, özerk bir şekilde düşünen, hissedilen, hareket eden bir insan olarak değerimin farkındayım. Başlangıçtan itibaren benim sorunlarımın, benim endişelerimin sadece bana değil tüm kadınlara ait olduğunu anladım."¹⁹

Grubu kuran ve aktif olarak çalışan üyelerin grubu yönlendirici temel görüşlerini de şöyle özetlemek mümkün:

18 Marche Mondiale. Documento regional Américas 5a ação internacional. Disponível em, erişim tarihi: 25 Eylül 2024, www.marchemondiale.org/wp-content/uploads/2020/10/DocAmericasES.pdf.

19 Antonella Picchio. "Visibilidad Analítica y Política del Trabajo de Reproducción Social". in CARRASCO, Cristina (ed.). Mujeres y Economía: Nuevas Perspectivas Para Viejos e Nuevos Problemas. (Barcelona: Icaria, 1999), 201-242.

1. Kadınların ev alanında, iş hayatında, siyaset ve cinsellik alanında her çeşit ezilmişlik biçimlerini ortaya çıkarmak.
2. Kadınların mücadelesini otoriter rejimler altında özgürlük için verilen tüm mücadeleler içine sokmak
3. Cinsiyetler ve sınıflar arası yeni sosyal ilişkiler kurmak için mücadele etmek.
4. Kadının ezilmişliğine sadece sosyalizmin kendi başına son verebileceği düşüncesinin bir yanılısına olduğunu göstermek.²⁰

Grup üyeleri, kadın kurtuluş hareketinin en yoğun olduğu bir ülkede – Fransa’da yaşamakla beraber kendi toplumlarındaki ilerici aydınların feminizmin hiçbir biçimine hoşgörü göstermediklerini biliyorlardı. Bu nedenle 1976’da bir Fransız dergisi tarafından düzenlenen “Latin Amerikalı Kadınlara Bir Söz” adlı toplantıda feminizm ile bağlantılarını nasıl kurduklarını şöyle açıkladılar: “Kadınların bağımsız örgüt kurma düşüncesi ayrıcalık yaratma, parçalama ve mücadelemizi her türlü egemenlik ilişkilerini yıkma amacıyla kadın ve erkeklerin birlikte yürüttükleri mücadeleden ayırma anlamına gelmemelidir. Kadınlar özgül taleplerle başlayarak örgütlenip askeri diktatörlüğe karşı çıkan daha büyük bir hareket içinde yer alacaktır.”²¹

Grubun, bir politik örgüt olarak Brezilya’da tanınması ve benimsenmesi uzun zaman aldı. Fakat sonunda ülkelerindeki politik örgütlerin

yadsıyamayacakları bir güce sahip oldular. Başlangıçta eylem ve uygulamalarında çekingen ve tereddütlü iken giderek kendi taleplerin özgüllüğünün farkında olmaktan doğan bir kendine güven duygusu geliştirdiler. Sürgünün ilk yıllarında kaybettikleri kimliklerini yeniden ve daha güçlü bir biçimde kazandılar. Daha da ötesi bu grup aracılığıyla Brezilyalı kadınlar ilk kez kendilerine ait olan bir şeyle özdeşleşme ve özel bir gruba ait olma duygusunu yaşadılar.

Kadın Dayanışması ve Örgütlenmeleri: Orta ve Güney Amerika

Toplumsal değişime yönelik hareketleri ortaya çıkardıkları ve süregeldikleri dönemlerde kamusal alana katılımları önceleri engellenmiş veya sınırlı olan kesimlere daha aktif katılım için olanaklar sağlamıştır. Bu kesimlerden önemli biri de kadınlardır. Kadınların iç savaşlarda, ulusal kurtuluş savaşlarında ve popülist kitle hareketleri sırasında nasıl ve ölçüde mobilize oldukları son yıllarda yoğun bir biçimde incelendi. Bu kitle hareketleri genellikle benzer bağımlı gelişme modelleri olan ülkelerde ilişkilerin değişmesine yönelikti. Gerçi her ülkenin kendine özgü tarihsel koşullarına bağlı olarak bu hareketlerin özgül amaçları da değişiklik gösteriyordu; ama ortak yanları, sınıf ve siyasal yapı içindeki ve halk ile egemenliği elinde bulunduranlar arasındaki değişimleri vurguluyor olmalarıydı.

Kadınlar bu hareketler içinde yer alarak hem ülkelerinin özgürlüğe kavuşması için hem de kendilerinin özgül hakları için mücadele verdiler. Bu hareketlerin yakından incelenmesi ulusal kurtuluş mücadelesi ile kadınların özgürlük mücadelesi arasında güçlü bir bağ olduğunu gösteriyor. Kadınların yakın tarihte toplumsal değişime yönelik kitle hareketlerine en yoğun

²⁰ Denise Rollemberg. “Nôma des, Sedentários e Metamorfoses: Trajetórias de Vidas no Exilo.” in *REIS*, Daniel Aarão, RIDENTI, Marcelo, MOTTA, Rodrigo Patto Sá (orgs.). *O golpe e a ditadura militar: quarenta anos depois (1964-2004)*. Bauru: EDUSC, 2004.

²¹ Jennifer Schirmer, “Latin Amerika’da Kadınlar ve İnsan Hakları Protestosu.” içinde *Latin Amerika’da Askeri Diktatörlükler ve Kadın*, der. Ümit Cizre ve Serpil Üşür, (İstanbul: Belge, 1989), 44-99.

olarak katıldığı ülkelerin başında Orta ve Güney Amerika ülkeleri geliyor. Ataerkil ideolojinin egemen ve kadınların ezilmişliğinin yoğun olduğu bu ülkelerde kadınların değişime yönelik hareketlere bu denli aktif katılımı pek de rastlantısal olmasa gerek.²²

“Machismo” (kadınlara karşı şiddet, hürmetsizlik, cinsel keskinlik gibi davranış, tutum ve değerler kümesini ifade eder), bir taraftan kadının bağımlılığının temelini hazırlarken bir taraftan da onun başkaldırışı için çekilecek bir tetik rolü oynadı. Küba, Kolombiya, Uruguay, Nikaragua, El Salvador, Arjantin ve Bolivya’da kadınlar hem emperyalizm hem de machismoya karşı mücadele vermek için bir araya geldiler. Bu mücadelelerin çoğunda katılım oranları çok yüksekti. Nikaragua’da tüm savaşanların yüzde otuzu, El Salvador ve Guatemala’da daha da fazlası kadındı. Ne var ki bu yüksek katılımı kadınlar son derece büyük mücadelelerle sağladılar. Çünkü katılım için hem sosyal ve kültürel hem de örgütsel açıdan engeller vardı. Mücadelenin asıl sahibi olduklarını iddia eden örgütler; işçi örgütleri, sol partiler ve bunlardan kurulu popülist cepheler, milis örgütleri erkek egemen örgütler olarak onları ya kasıtlı olarak dışlıyor ya da aralarına almakta gönülsüz davranıyorlardı.²³

Fedakâr eş, koruyucu ana şeklinde kadın imgesi Latin Amerika toplumu içine o denli nüfuz etmişti ki savaş ortamında kadınlar ile savaş ilişkisi bile kendileri hakkındaki bu imgeler aracılığıyla kuruldu. Örneğin Küba’da kadınlar silahlı mücadelenin önemli bir ölçüde dışında

kaldılar; cephede olduklarında hemşire, mesaj taşıyıcı ve öğretmen rollerini üstlenip daha çok destek hizmetlerinde ve yardımcı işlerde çalıştılar. Benzer bir şekilde Kolombiya’da kadınların örgütlü kitle olarak savaş içinde yer almaları için savaşı yürüten muhalif gruplar yeteri kadar çaba göstermediler. Bu örgütler aynı zamanda kadınların özgül taleplerine de platformlarında çok sınırlı yer verdiler.²⁴

Bu ortak tutumlarına karşın bütün örgütler kadın sorununa eşit şekilde duyarsız değildiler. Bazıları kadınların özgül hakları için de mücadele vermelerini haklı bulduklarından onların kadın grupları kurarak mücadeleye katılmalarına olanak sağladılar ve kadınlar örgütler içinde eriyip gitmemek ve mücadele nedenlerini kaybetmemek için ayrı örgütler kurdular.

Örneğin Uruguay’da 1972’de “Tupamoro” örgütünün üçte biri kadınlardan oluşuyordu. Bu örgüt aynı zamanda kadınlar hakkında açık bir kanısını da belirledi; kadınlar için kültür ve eğitim alanındaki ayrımcılığa karşı çıktı. Aynı zamanda programlarında ücretsiz eğitim, gelirin eşit dağılımı, sağlık hizmetlerinde devlet kontrolü, yaşlılara devlet yardımı ve toptan yiyecek işletmelerinin kamulaştırılması hedefleri vardı. Tupamoro örgütünde, kadınları örgüt içinde çalıştırmak için etkili stratejiler geliştirildi.²⁵

Darbeler Karşı Kadın Dayanışması ve Örgütlenmeleri: El Salvador

El Salvador’da 1979’da General Oscar Humberto Romero’yu iktidardan uzaklaştırmak

22 Julie Shayne. “Feminist Activism in Latin America.” in *The Encyclopedia of Sociology*. ed. George Ritzer, (Blackwell Publishing, 2007), 1685-1689.

23 Lynn Horton. “Women’s Movements in Latin America.” in *Handbook of Social Movements Across Latin America*, ed. Paul Almeida and Allen Cordero Ulate, (Springer, 2015), 79-87.

24 Karen Kampwirth. *Kadınlar ve Gerilla Hareketleri: Nikaragua, El Salvador, Chiapas, Küba*. çev. Esra Eren. (İstanbul: Sümer Yayınları, 2015).

25 Luis Carlos Benvenuto. *Breve Historia del Uruguay*. (Montevideo: Arca, 1967).

için girişilen darbeden sonra kadın örgütleri kuruldu. Kurulan bu örgütler bir kitlesel kadın kuruluşu olabilecek büyüklükte değillerdi ve daha çok birer mesleki örgütü andırıyorlardı. ANDES (Salvadorlu Öğretmenler Birliği) ve AUTRAMES (Pazar Satıcıları ve İşçiler Birliği) gibi yine küçük olmakla birlikte adını daha fazla duyurmuş olan AMES (El Salvadorlu Kadınlar Birliği) kadınların özgürlük savaşına katılmalarını sağlamak ve özgül hakları için mücadele etmek amacıyla 1979'da kurulmuştu.²⁶

AMES'li kadınlar sağ kanat güçlere en keskin muhalefeti uygulayan ve demokrasi için mücadele eden FDR'den (Demokrat Devrimci Cephe) bağımsız olarak ayrı bir örgüt kurmalarının nedeni olarak sol hareketlerin kadın sorunlarıyla diğer sosyal sorunlar kadar yoğun ilgilenmiyor olmalarını gösteriyorlardı. Gerçekten de sosyalistler, sosyal demokratlar, öğrenci ve işçi partileri için bir şemsiye örgüt olan FDR, programında sosyal hizmetlerin gelişimi, okuma yazma programları ve ucuz konut programlarını savunuyorsa da bunların kadınlarla ilişkisini vurgulamıyordu. FDR üyelerine göre kendileri kadın ve erkeklerin örgüt içinde eşitlikçi bir temelde çalışmalarını sağlayacak koşulları hazırlamışlardı ve kadınların özgürlük mücadeleleri genel özgürlük mücadelesinden bağımsız olmamalıydı.²⁷

Buna karşılık AMES'li kadınlar, "Kadın özgürlük mücadelesi halkımızın özgürlük mücadelesi içine sokulmalıdır ancak kadınların özgül talepleri olduğu gerçeği de kabul edilmelidir" iddiasında bulundular. Bu özgül talepler için AMES'in hazırladığı program

zorunlu kısırlaştırmaya son verilmesi, güvenli aile planlaması, ücretsiz çocuk bakımı ve kadınların eğitim ve meslekinde haklarından yararlanması gibi konuları kapsıyordu. Ayrıca kadın aile reislerinin sayıca çok olduğu El Salvador'da aileye ilişkin destek ve yardım hizmetleri sağlanması da hedefleniyordu.²⁸

Diktatörlüğe ve Açlığa Karşı Kadın Dayanışması ve Örgütlenmeleri: Nikaragua

Nicaragua, kadınların kitle hareketlerine en yoğun biçimde katıldıkları başlıca ülkelerden biri olma özelliği gösteriyor. Bunun böyle olmasında iki önemli neden var:

1. Nikaragua'nın bağımlı gelişme koşullarında yüksek işsizlik yüzünden erkekleri ailelerini terk etmeleri ve bu nedenle aile reisi olan kadınların sayısının fazlalığı: 1978'de tüm ailelerin üçte biri kadınlar tarafından yönetiliyordu ve bunların %86'sı ev dışında bir iş sahibiydi.
2. Amacı Somoza diktatörlüğüne son vermek olan Sandinist Ulusal Kurtuluş Cephesi (FSLN)'nin kadınların savaşa katılımını sağlayıcı örgüt koşullarını geliştirmiş olması. Bu örgüt, programı içine kadınlar için özel önemi olan amaçları dahil ederek kadınlara karşı ayrımcılığa son verilmesi çağrısında bulunarak ve kadınları diktatörlük altında haklarını korumak üzere cesaretlendirerek Nikaragua toplumundaki cinsiyetçilikten şaşırtıcı

26 James Petras. *Las Privatizaciones y la Desnacionalización de América Latina*, Ediciones Prometeo. (Buenos Aires, 2004.)

27 Kampwirth. *Kadınlar ve Gerilla Hareketleri: Nikaragua, El Salvador, Chiapas, Küba*.

28 Julie Shayne. *The Revolution Question: Feminisms in El Salvador, Chile, and Cuba*. (New Brunswick: Rutgers University Press, 2004).

şekilde uzak bir tutum takındı.²⁹

Böylece geçici, güvensiz, az kazançlı işlerde çalışarak ev geçindirmenin zorluklarını yaşayan ve bu zorluklardan bir toplumsal bilinç kazanımı sağlayan Nikaragualı kadınlar FSLN'nin kendileri için yarattığı uygun ortamın da katkısıyla 1977 yılında AMPRONAC'ı (Ulusal Sorunlarını Göğüsleyen Kadınlar Birliği) kurdular. İlk kurucuları pek çok örgütün kuruluşunda gözlediğimiz gibi orta ve üst sınıftan bürokrat kadınlardı. 1978'de bütün orta sınıf kadınlar, köylüler, işçiler ve öğrenciler örgütün destekleyicisi oldular. Birlik 1979'da savaşın ilk kadın şehidinin anısını yaşatmak üzere adını "Luisa Amanda Espinoza Nikaragualı Kadınlar Birliği" (AMNLAE) olarak değiştirdi.³⁰

AMPRONAC ve AMNLAE'nin kadınlar için özel önemi olan şu talepleri vardı:

1. İyi yaşam koşulları içinde olmak ve gelişmiş konutlarda yaşamak bütün kadınların özlemiydi.
2. Kadınlar eğitim olanaklarından eşit olarak yararlanamıyorlardı.
3. Ev dışında çalışan çok sayıda kadın vardı ve çocuklar için bakım hizmetleri en önemli gereksinimlerin başında geliyordu.

4. Sanayide çalışan kadın işçiler örgütlenmeli, iş yerinde ayrımcılıkla savaşmalı, eşit işe eşit ücret ödenmesi sağlanmalıydı.

5. Kadınların en çok çalıştıkları işlerden biri ev hizmetçiliği idi. Kısa erimli amaç, hizmetçilerin örgütlenmesini sağlamaktı. Daha arzu edileni ise hizmetçiliğin tamamen ortadan kalkmasıydı.

6. Yasal alanda da cinsiyet ayrımcılığına yol açan yasalar gözden geçirilmeli ve yeni yasalar yapılmalıydı.³¹

Nicaragualı kadınlar, diktatörlüğe karşı mücadelede ve yukarıdaki taleplerinin gerçekleşmesinde ellerinden gelenin azamisini yaptılar ve önemli kazançlar sağladılar. Ancak Nikaragua üzerine daha yakın tarihte yapılan analizler amaçların bir kısmının gerçekleşmesinde yavaşlama olduğuna işaret ediyor. Bunda, artan ekonomik sorunların etkisi olduğu kadar "Kadınların dağlarda dövüştükten sonra mutfaklarına dönmelerine izin veren" bilinç eksikliğinin de etkisi var.

Kadınlar maddi hayatın üretimi ve yeniden üretimi için iki alanda etkinlik gösterirler: Aile ve toplumsal üretim. Aile, içinde kadının emek gücünün günlük yeniden üretimini ve gelecek işçi nesillerini sağladığı kurumdur. Kadının emeği, ev içi işlerin aslında "kadınca" olduğu gerekçesiyle karşılık ödenmeden kullanılırken bu emeğe aynı zamanda sistem gereksinim duyduğunda kolayca ev dışına çekilebilecek bir yedek emek olarak da bakılır. Üstelik birincil görevi maddi hayatı

29 Sonia Alvarez. "Translating the Global Effects of Transnational Organizing on Latin American Feminist Discourses and Practices." *Meridians: A Journal of Feminisms, Race, Transnationalism*. 1 (1), (2000): 29-67.

30 Francesca Miller. *Latin American Women and The Search for Social Justice*. (Hanover: N. H., University Press of New England, 1991).

31 Stephanie Rivera-Berruz. "Latin American Feminism." in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, E. N. Zalta (der), (Stanford: CA: Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2018).

üretmek ve yeniden üretmek olarak tanımlanan ev kadınları bu işi aralarında birliktelik sağlamadan, dayanışma yaratmadan ve herhangi bir şekilde örgütlenmeden nesiller boyu durmamacasına tekrarlarlar.

Kadınlar toplumsal üretim içinde yer alıp ev dışı işte çalışmaya başladıklarında durum biraz daha farklıdır. Çalışan kadınlar emeklerinin karşılığı olarak bir ücret almakla kalmazlar, bu ücret onlara erkek egemen aile yapısında kısmi bir psikolojik ve maddi bağımsızlık kazandırır. Bununda ötesinde kadınlarda, emeklerinin sömürüldüğüne dair bilincin doğmasına yardım eder. Toplumsal üretim koşulları kadınların kendi sınıfından başka kadınlar ve erkeklerle beraberliğini sağlar. Bu kolektif ortam içinde kadın işçilerin kendilerini aynı çıkarlara sahip bir sınıfın üyeleri olarak görmeleri kolaylaşır. Kadınlar aynı zamanda diğer kadın işçilerle dayanışma bağları da geliştirebilirler. Kısaca, çalışan kadınların çalışmayanlara oranla bilinç kazanmaları ve kimlik edinmeleri olasılığı yüksektir. Bununla birlikte bunların gerçekleşmesinde verili toplumda kadının toplumdaki yerini belirleyen kültürel tanımlamaların rolünü unutmamak gerekir. Kadın toplumsal üretime ne denli yoğun biçimde katılırsa katılsın birincil görevi ev işlerini yürütücü ve aile üyelerinin refahını sağlayıcı olarak tanımlandığı sürece dışarıda çalışan bir kişi olarak bireysel kimliğini kazanması zorlaşır. Yine aynı tutumlar kadının ev dışı bir işte çalışması halinde emeğinin gerçek karşılığını talep edebilmesini de olanaksız kılar. Daha kısa bir deyişle ev dışında ücretli olarak çalışan kadınlar, tersi ne kadar güçlü savunulursa savunulsun, ne iş piyasasına katılmak ne de burada varlıklarını sürdürmek açısından erkek ücretlilerle eşit koşullarda olabilirler. Bu eşitsizliği meşrulaştıran çoğunlukla zannedildiği gibi yaygın ideoloji ve bunun taşıyıcısı işverenler

değildir. En yaygın işçi örgütlenmeleri olarak sendikalar da kadının toplumsal yeri, konumu, emekçi olarak varlığı gibi konularda yukarıdaki ideolojik belirlenmeleri benimserler.

Son yirmi senede feminist tarihçilerin kadınlar ve sendikalar arasındaki ilişkiler konusundaki yoğun araştırmaları bunun böyle olduğunu kanıtlamış durumda. Yine aynı çalışmalar kadın işçilerin işçi sendikalarınca dostça karşılanmadıklarını, sendikaların kadın işçilerin üyeliklerini marjinal gördüklerini, işsizlik ve ekonomik bunalım dönemlerinde potansiyel kadın emeğini erkek emeğinin istihdamını tehdit eden bir emek olarak değerlendirdiklerini, kadınları ücret seviyelerini düşürmekle suçladıklarını, grevlerde bile grev kırıcılıkla itham ettiklerini gösterdi.³²

Sendikalar kadınların yalnızca onları ilgilendiren özel sorunlarına da duyarlı değiller. Kadınların, adil iş dağılımı, eşit ücret, çocukların bakımı, mesleki eğitim ve yeniden iş eğitimi gibi konulardaki taleplerini göz ardı ediyor; iş yerinde cinsiyetçilik ve ayrımcılık gibi sorunlarla mücadelede onlara destek olmuyor. Başka bir deyişle kadın üyelerinin çıkarlarını erkek üyeleri kadar koruyup kollamıyorlar. Bunda sendikaların hala birer erkek topluluğu olmasının da etkisi çok. Kadınların, sendikaların yönetim kadroları içinde pek az yer işgal ettiği, bu yerlerin de genellikle alt kademeler olduğu biliniyor. Buralarda bulunanlar da hem sayıca az oldukları hem de seslerini üst kademelere duyuramadıkları için ayrımcılığın her çeşidini ortadan kaldırmak için ellerinden pek bir şey gelmiyor.

Özetlersek bu içeriği ile sendikalar, kadınlar için bel bağlanacak örgütler olmaktan

32 Helen Icken Safa. "Women's Social Movements in Latin America." *Gender and Society*, 4 (3), (1990): 354-369.

uzak görünüyor. Çalışan kadınların buna karşı iki tür tepkisi vardı; ya mevcut bir sendika içinde o sendikanın kadın bölümünü oluşturarak kendi özgül talepleri için ayrı bir mücadele platformu oluşturmak ya da sadece kadınlardan oluşan özerk bir işçi örgütü kurmak. Özellikle ikinci yolu denediklerinde mevcut işçi örgütlerinden tahminlerinin de ötesinde tepki alıyorlar. Özerk işçi örgütlerini kuran birçok kadın, siyasi partiler, bilinç yükseltme grupları ve benzer örgütler içinden geçerek deneyim kazanmış ve kendilerine güven geliştirmiş olsalar bile bu katı ve tutucu görüş karşısında çok fazla dayanamıyorlar. Bu nedenle bugüne dek ortaya çıkan birçok kadın işçi örgütlenmesinin ömrü çok kısa oldu.

Ortadoğu'da Kadın Dayanışması ve Örgütlenmeleri: İsrail

İsrail'de kurulan Yarı Özerk Kadın İşçiler Hareketi'nin (Women Workers Movement) kurulma ve varolma sürecine bakıldığında örgütlü bir kadın işçi mücadelesinin karşılaştığı zorlukları sergilemek ve anlamak mümkün olacaktır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İsrail'e ilk göç dalgaları başladığında İsrail birçok ülkeye kıyasla, kurumları yeni oluşturan bir toplum olarak kadınlar için daha rahat elde edilebilecek eşitlik ve özgürlük olanakları vaat ediyordu. Ancak beklenilenin tersine kadınların, özellikle de çalışan kadınların, bir yer elde etmek için verdikleri savaş çok çetin oldu. Kadınların karşılaştıkları zorluklar nelerdi ve hangi araçlarla mücadele ettiler? Kadın işçi örgütlenmesinin başarısını hangi etkenler gölgeledi? 1920'li yıllardan başlayarak ekonominin en gelişen sektörü olan inşaat, kentler kurulmadan önce yol yapımında, kurulduktan sonra da bina yapımında büyük işçi kitlelerine istihdam olanağı yarattı. Ancak bu işçilerin çoğu erkekti. Kadınlar

çok az iş bulabildiler. Buldukları işlerde de iş güvencesi yoktu ve kazançları çok düşüktü. İş piyasasında kadın-erkek arası eşitlik konusunda 1920'de kurulan ve bütün kadın işçilerin de üyesi olduğu HISTADRUT (Genel İşçi Federasyonu) duyarlı değildi. Kadınlara iş bulabilmelerinde yardımcı olmuyor, onların karşılaştıkları özel güçlükleri görmezden geliyor ve örgüt içinde çok yetersiz sayıda kadın temsilci bulunmasını da olağan karşılıyordu.³³

HISTADRUT'un üyesi olan ve daha önce yaşadıkları ülkelerde kadın hareketlerine katılmış, siyasal olarak daha aktif bir grup kadın HISTADRUT'a karşı hoşnutsuzluklarını ifade ederek Yarı Özerk Kadın İşçi Hareketi'ni (Women Workers Movement) başlattılar. Kadın İşçiler Hareketi 1921'deki ilk kongresinde bir yönetici organ olarak Kadın İşçiler Konseyi'ni (Women Workers Council) seçti ve bir dizi eylem programı hazırladı. Bu programın bir amacı, kadın sorununun işçi hareketi gündeminde yer almasını sağlamaktı. Daha önemli bir amaç ise kadınları sosyal hayata tam katılımları ve bu yönde kendilerini güçlendirmeleri için cesaretlendirmek ve böylece kadınların hem sosyal hem de mesleki dönüşümlerine katkıda bulunmaktı.³⁴

Kadın İşçiler Hareketi hem iş yerlerinde hem de HISTADRUT içinde cinsiyetler arası eşitsizliği azaltmak üzere başlatılmıştı. Hareket, eşitsizliğin kaynağını;

1. Erkeklerin kadınlara, özellikle de çalışan kadınlara ilişkin tutumunda buluyordu.

33 Tami Amanda Jacoby. "Gendered Nation: A History of the Interface of Women's Protest and Jewish Nationalism in Israel" *International Feminist Journal of Politics* 1(3), (1999): 382-402.

34 Naomi Chazan, "Israeli Women and Peace Activism." in *Calling the Equality Bluff: Women in Israel*, ed. B. Swirski and M. P. Safir, (New York: Teachers College Press, 1991), 152-161.

Erkekler tarafından kadınların çalışma koşulları sınırlandırılıyor ve zorlaştırılıyor.

2. Kadınların yetersiz mesleki eğitim ve tecrübesinde, yetersiz kendine güvenlerinde ve geleneksel rollerini içselleştirmelerinde buluyordu.³⁵

Kadın İşçi Hareketi, kadın işçiler için karşılıklı güçlendirme ve dayanışma ortamı yaratmak, iş piyasasında erkekler lehine gelişen koşullardan kadın işçileri de yararlandırmak ve onları örgütlendirmek için çalıştı ve faaliyetlerini şu alanlarda yoğunlaştırdı:

1. Kadın çiftliklerinde kadınlara, kendilerini yönlendiren ve dönüştüren insanlar olmaları için yardım etti.
2. Kentlerde kadınların iş piyasasında karşılaştıkları güçlükleri yenmeleri için kadın kooperatifleri kurdu.
3. Ekonomik bunalım dönemlerinde artan kadın işsizliğini önlemeye ve çoğu hizmetçilik yapan kadınları örgütlemeye yönelik çalışmalar yaptı.
4. Mesleki beceri ve ortak çalışma grupları kurdu.
5. HISTADRUT işçi meclisleri ve onların uygulayıcılarınca ihmal edilen kadın işçilerin sorunları için özerk yerel komiteler kurdu.³⁶

1905'te gelen ilk göçmenlerle harekete geçen İsrail ekonomisi, 1940'a kadar bir dizi gelişme ve gerileme dönemleriyle karşılaşmıştır. Kimi dönemler topladıkları sermaye ile gelen çok sayıda göçmen ekonomiyi canlandırmıştır. Kimi

dönemlerde ise hem göçmenlerin düzensizleşmesi hem de dünya ekonomik krizinin etkileri ile ekonomi gerilemiştir. Ekonomik iyileşme dönemlerinde bile, çalışan kadınların durumunda sınırlı bir iyileşme olurken erkekler genel bir refaha ulaşmışlardır.

Kadın İşçiler Hareketi, kadın işçilerin özel çıkarlarını koruma yolunda giriştiği yoğun sosyal eylem ve mücadeleye karşılık çok fazla yol kat edememiştir. Bunun nedenlerini birkaç noktada özetlemek mümkün:

1. Hareketin HISTADRUT'tan bağımsız tamamen özerk bir hareket olması konusunda kadınlar arasında görüş ayrılığı vardı. Örgüt içinde bazıları kadın sorunlarının özel olarak vurgulanması ve bunun için özerk bir örgüt olmalarından yanaydı. Yael Gordon bu görüşü savunanlardan biriydi: "Özgürlük ve yeni bir yaşam biçimi oluşturmak için çalışan toplumumuzda en temel mesele kadın sorunudur. Yaşamımızı dönüştürme ve adil bir toplum konusunda söylememiz gereken her şey, kadınlar ruhsal ve fiziksel kapasitelerini geliştirmedikçe, kendilerini tam olarak anlatamadıkça içi boş sözler olarak kalacaktır. Ege bazı kadınlar etkin değillerse bu demektir ki toplumumuz bir bütün olarak yeterince etkin değildir."³⁷

Örgüt içinde bazı kadınların ise kadın sorunuyla özel olarak ilgilenme konusunda tereddütleri vardı. Cinsiyetler arası eşitsizliğin çözümünü, kapitalizmin ortadan kalkması için kadın ve erkeklerin ortak mücadelesinde görüyorlardı. Bu

35 Amir Ben-Porat, "Political parties and democracy in the Histadrut", *Industrial Relations* 18(2), (1979): 237-243.

36 Amal Treacher ve Hala Shukrallah. "The Realm of the Possible: Middle Eastern Women in Political and Spaces" *Feminist Review* 80, (2005): 152-161.

37 Jacoby. "Gendered Nation: A History of the Interface of Women's Protest and Jewish Nationalism in Israel", 382-402.

görüşle özerk örgüt olmaya karşı çıktılar; ama HISTADRUT'a bağlı yarı özerk bir örgüt oluş, sonunda kadınlara çok pahalıya mal oldu. Çünkü HISTADRUT, merkezileşmiş ve güçlü bir örgüt olarak amacını ilk plana alıp cinsiyetlerler arası eşitsizliği gidermek ya da bu yolda ilerici adımlar atmak için herhangi bir girişimde bulunmadı.³⁸

2. Kadın İşçi Hareketi, kadınların toplumsal rollerine ilişkin hâkim tutucu anlayışları değiştirmede. Tersine yıllar geçip kurumlar yerli yerine oturdukça İsrail devletinin yeni ve eşitlikçi bir devlet olacağı konusundaki beklentilerin gerçekleşmediği ortaya çıktı. Kadınların cinsiyet rollerindeki algılamalarda olumlu herhangi bir değişme kaydedilmedi. Kadınların yaptığı işler bile bu algılamaların sonucuydu. Örneğin "fiziksel ve yaratıcı emek yoluyla özgürleşmeyi ve kendilerini dönüştürmeyi umut ederek" İsrail'e gelen kadınlar çoğunlukla hizmetçilik yaparak hayatlarını kazanmak zorunda kaldılar.
3. Erkek egemen bir işçi hareketi ve örgütü olan HISTADRUT'da, erkek işçilerin çalışmak isteyen kadınlara tepkisi ve bu yönde yapılan olumsuz düzenlemeler de kadın hareketinin başarısızlığını etkiledi. Örneğin kadın hareketi, küçük sanayide çalışan ve hizmetçilik yapan kadınları örgütlemeye çalışırken HISTADRUT'a bağlı erkek işçilerin tepkisiyle karşılaştı. Öte yandan 1930'ların sonunda başlayan bunalım döneminde işlerinden ilk çıkarılanlar kadın işçiler oldular. Yine

aynı kriz döneminde HISTADRUT üyeleri, her evli çiftten yalnız birinin çalışma hakkı olması gerektiğini savundular. Nitekim kadınların eş ve anne olarak İsrail toplumu için önemi vurgulanmaya başlanarak ve çalışan kadınlar kınanarak açık seçik işler erkeklere sunuldu.

Kadın İşçiler Hareketi'nin son tahlilde iki cins arasındaki eşitsizliği gideremediği ortaya çıkıyor. Eğer bu hareket HISTADRUT'tan bağımsız bir hareket olabilseydi, İsrail toplumunun ve devletinin doğasından kaynaklanan sınırlar içinde yukarıda sıralanan amaçlarını gerçekleştirmede daha etkin olabilirdi.

Asya'da Kadın Dayanışması ve Örgütlenmeleri: Hindistan (Bombay Örneği)

Üretim alanındaki kadın dayanışma ve örgütlenmelerine yönelik ilk örnek, ekonominin örgütlü sektöründe çalışan ve işçilik yaparak geçimini sağlayan kadınlar arasından seçildi. İkinci örneğin konusunu oluşturan kadınlar, ekonominin örgütlü olmayan sektöründe yer alan ve kendi üretimlerini finanse edebilmek için örgütlenen Bombaylı ev kadınları: Annapurnalar.³⁹

İlk örnekte olduğu gibi burada da kadınları örgütlenmeye iten temel neden, üretici olarak karşılaştıkları zorluklar ve sendikaların kendilerine örgütlenme için yardımcı olmamasıydı. Bu zorlukları ve kadınların bulduğu çözüm yollarını

38 Margaret Plunkett, "The Histadrut: The General Federation Of Jewish Labor In Israel." *ILR Review* 11 (2), (1958): 155-182.

39 Sarah Graham-Brown. "Women's Activism in the Middle East" in *Women and Power in the Middle East*, der. Suad Joseph&Susan Slyomovics, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001), 23-31.

incelemeden önce söz konusu üretim faaliyetine yakından bakmakta yarar vardır.

Annapurnalar kendi evlerinde başka şehirlerden Bombay'a göçmüş ailesiz erkek işçilere ücretli yemek hizmeti veren kadınlardı. Yaptıkları bu iş Hint toplumunun tutucu kesiminde bile sosyal ve ahlaki açıdan yadırganmıyordu. Çünkü yemek verdikleri erkek işçiler kendi kastlarından ve çoğu kez kendi köylerinden gelen tanıdık ve akrabalarıydı. Annapurnalar'ın yaptıkları, Hint toplumunda birçokları tarafından kolay ve zahmetsiz bir iş olarak yorumlandı. Onlarca bu kadınlar hem evlerinde çocuklarıyla birlikte kalıp hem de para kazandıkları için şanslı bir kesimdi. Oysa bilinmektedir ki, geçmişte olduğu gibi günümüzde de evde gelir getirici bir iş yaparak çalışan kadınlar ister bir işveren isterse kendi hesaplarına çalışsınlar, çalışma yeri ile işyerinin aynı mekân olmasının sınırlılıklarını yaşarlar. Ev dışında sosyal ilişkiler kuracakları bir alana sahip değillerdir, yaptıkları işin saatleri belli değildir, ev işleri ve çocuk bakımı ile üretim faaliyetleri birbirine karışmış durumdadır ve örgütlü sektördeki işlerin güvencesinden ve emek güçlerinin değer konusunda pazarlık gücünden yoksundurlar.⁴⁰

Evlerinde, küçük lokantalarda her gün 16-20 kişiye sıcak yemek sunan Annapurnalar için de yukarıdaki sınırlılıklar söz konusuydu. Her gün sabah beşten gece ona kadar ortalama 17 saat çalışmaktaydılar. Yiyecek malzemelerinin alınması, sobaların yakılması, yemeğin pişirilmesi ve bulaşığın yıkanması hep onların sorumluluğundaydı. Bu günlük zorlukların ötesinde esas sorunları, yerel manav-tefecilerle olan ilişkileriydi. Manav-tefecilerin verdikleri malzeme için saptadıkları faiz

haddi çok yüksekti (yıllık %150) ve bu, Annapurnalar'ı onlara devamlı borçlu kılıyordu; üstelik çoğu hem okuma yazma bilmediklerinden hem de esas kayıtları manavlar tuttuğundan borçlarının miktarını kesin olarak bilmiyorlardı. Bölgelerinde bir satıcıya borçlu olmak onları o manavdan başkasına gitmekten ve daha ucuza mal alabilmekten alıkoüyordu. Annapurnalar birbirlerinden bağımsız çalışıyorlardı ve sayıları binlere ulaştığı halde aralarında bir dayanışma ve eşgüdüm yoktu. Bu örgütsüzlük, varlıklarını tek başlarına sürdürmeyi güçleştirmekteydi. 1975'te 14 Annapurna, sorunlarını dayanışma ile daha rahat çözebileceklerini düşünerek ANNAPURNA MANDAL birliğini kurdular ve birliğin üye sayısı üç yılda beş bine ulaştı.⁴¹

Birliğin temel işlevi tek tek Annapurnalar'ın kendi evlerinde küçük lokantalar işletebilmeleri için onlara banka kredisi sağlamaktı. Her birinin borcu bir grup Annapurna tarafından garanti edilmekteydi. Böylece grubun üyeleri birbirlerine kefil oldular. O güne dek örgütlü bir grupla çalışmamış, resmî kurumlarla ilişkiye girmemiş kadınlar için birliğin kredi sağlama programı çok yeni bir şeydi ve Annapurnalar programı önce tereddütle karşıladılar. Ancak bankaların sadece %4 faiz ile borç para vermeleri büyük bir olanaktı ve kadınlar kısa zamanda bu olanağı kullanmaya başladılar. Çoğu okuma yazma bile bilmeyen bu kadınların oluşturduğu bu birlik, onların hayatını birçok yönden köklü bir biçimde değiştirdi. Her şeyden önce mali sıkıntıları yok denecek kadar azaldı; bu sıkıntının yarattığı gerilimler sona erdi ve kadınlar yaşamlarında ilk defa tatil için işe ara verme gibi "lüksler" yaşamaya başladılar. Tasarruf yapabilmeye ve tasarruflarını kendi adlarına açılan

40 Paromita Deb. "Religion, partition, identity and diaspora: a study of Bapsi Sidhwa's Ice-Candy-Man." *South Asian Diaspora* 3 (2), (2011): 215 - 230.

41 Raj Kumar Gupta, "Feminism And Modern Indian Literature", *Indian Literature (Sahitya Academy)* 36 (5), (1983): 179-189.

hesaplara yatırmaya başladılar. Dış dünya ile olan ilişkilerinde de değişme oldu. Komite toplantılarına, bankalara gidip gelmek, onların insan ilişkilerindeki deneyimlerini zenginleştirdi ve kendine güvenlerini arttırdı. Daha önemli bir değişme aile içindeki konumlarında gözlemlendi. Kocaları ile olan ilişkilerini yeniden düzenlediler. Önceleri kocaları tarafından sıkça dövülen Annapurnalar arasında kocalarına karşı çıkanların sayısı örgütlenmeden sonra arttı ve önemli konularda bağımsız kararlar alabilmeye başladılar.⁴²

Bir bütün olarak bakıldığında Annapurna birliği oldukça küçük bir örgütlenme modeli olmasına rağmen kadınlar arası dayanışma ve örgütlenmenin olumlu ve anlamlı bir örneğini sunmaktadır. Sendikaların Annapurnalar'a informal sektörde de olsalar destek vermeleri gerekirdi. Oysa sendikalar onları "işçi çıkarlarına zıt düşen çıkarları olan kişiler" olarak tanımladılar. Oysa Annapurnalar böyle bir tanımlamayı hak etmemişlerdi. 1973'te 42 gün süren tekstil işçileri grevinde işçilere parasız yemek vererek grevin devamını sağlamışlardı. Sendikaların kendileri hakkındaki olumsuz görüşlerine ve kayıtsızlıklarına karşı Annapurna birliğini kurarak, başka bir örgütün himayesine girmeden de önceleri yabancısı oldukları bir örgütsel düzeni yürütebileceklerini kanıtlamış oldular.⁴³

Dünya'da Diğer Kadın Örgütlenmeleri

Bu çalışmada, bugün artık dünyanın pek çok ülkesinde varlığı saptanan, resmi veya resmi olmayan biçimde gerçekleştirilen kadın dayanışmalarından sınırlı örnekler verilmiştir. Bu örgütlerden birkaçına daha -aynı derecede ayrıntılı olmasa da- değinerek örnekleri zenginleştirmenin, çeşitlendirmenin, örgütleri daha geniş bir perspektiften değerlendirmede yarar sağlayacağı açıktır:

- Bolivya'da 1962'de Siglo'da kalay madeninde çalışan maden işçilerinin eşleri "Ev Kadınları Komitesi" adı altında örgütlenerek maden işçilerinin çalışma koşullarının düzeltilmesine, kendilerine ve ailelerine daha iyi yaşam koşulları sağlanmasına ilişkin mücadelelerinde onlara destek oldular. Aynı zamanda daha siyasal içerikli etkinliklerde de bulundular. Özellikle hükümetin ulusal ekonomi ve siyasal özgürlüğü tehlikeye düşürücü kararlarına karşı çıktılar. Komitenin, kadınları daha doğrudan etkileyen özgül sorunlarla ilgili etkinlikleri ise kadınların çalışması içim iş olanakları bulmak, her sektörden kadınlar arası birlikteliği sağlamaya çalışmak, ev kadınları komitelerini ülke düzeyinde yaymak şeklinde özetlenebilir.⁴⁴
- Hindistan'da "Tecavüze Karşı Forum" (Forum Against Rape) örgütü kadınların cinsel saldırılara uğramalarını, özellikle polis tarafından teşebbüs edilen dövme, cinsel sataşma ve tecavüz olaylarını protesto etmek için 1980'den itibaren bir kitle hareketi yaratma amacıyla etkinlik gösterdi. Yine Hindistan'da Dalit Kastı'na mensup sokak temizleyicisi kadınlar çalışma koşullarını iyileştirmek ve işlerini kay-

42 Anjali Hans. "Feminism as a Literary Movement in India" *International Research Journal of Applied and Basic Sciences* 4 (7), (2013): 1762-1767.

43 Sheetal Thakore, "Selected Women Autobiographies". (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Saurashtra University, 2010).

44 Williew Assies, "David versus Goliath in Cochabamba: Water Rights, Neoliberalism, and the Revival of Social Protest in Bolivia." *Latin American Perspectives* 30 (14), (2003): 14-36.

betmemek için örgütlenerek bağımsız sendika kurdular.⁴⁵

- Arjantin'de Peronist kadınlar Peron döneminde yoksul halkın yaşadığı semtlerde “Kadın Merkezleri” kurdular. Bu merkezler daha sonra “Unidades Basicas” adı altında kadınlar için evlerinin dışında bir toplanma yeri olma işlevi gördü. Merkezler aynı zamandan ücretsiz olarak gündüz bakım hizmetleri sağladılar, hukuksal ve siyaset kursları düzenlediler.⁴⁶
- Güney Afrika'da ırkçı olmayan “Güney Afrikalı Kadınlar Federasyonu” 1950'li yıllarda cinsiyetler arası eşitliği hedefliyordu ve bu yönde şu talepleri vardı: Toprağın adil dağılımı, herkes için yeterli miktarda yiyecek, yiyecek maddelerinin fiyatlarında devlet desteği, işçilere sosyal haklar, çocuk emeğinin kullanımının ortadan kaldırılması, kreş ve çocuk refahı merkezleri kurulması, yaşlılar için etkili bakım, malın bölüşümünde, evlilikte ve çocukların vesayetinde erkek ile eşit haklar.⁴⁷
- İspanya'da “Halk Cephesi” döneminde amacı, kadınların cehalete, sermayeye ve erkeklere olan üçlü köleliğini kadınlara fark ettirmek ve dikkatleri kadınların ezilmişliğinin çok yönlü kaynaklarına çekmek olan Özgür Kadınlar (Mujeres Libres) Grubu kuruldu. Grup, çeşitli düzeylerde okuma yazma kursları, işe yetiştirme ve çıraklık programları düzenleyerek, sağlık ve analık ile ilgili eğitim programı uygulayarak, doğum kontrolü bilgisi sağlayarak

ve cinsel sorunlarla ilgili danışma hizmeti vererek İspanya'da bu konularda görülen yaygın cehaletle savaştı. Mujeres Libres'in kadınları, işçi örgütleri içindeki örgütlerle onların cinsiyetçi inanç ve davranışlarına son vermek için mücadele ettiler ve bu örgütlere tam ve eşit biçimde katılım sağlamaya çalıştılar.⁴⁸

SONUÇ

Buraya kadar incelenen örgütlerin, özellikle de 1970'lerden sonra kurulan ve kadın kuruluş hareketinin etkisinde kalan örgütlerin genel değerlendirmesi gösteriyor ki kadın örgütleri toplumsal mücadele alanını genişleterek, ücretli emek ile sermaye arasındaki mücadelenin yanında da mücadele edilmesi gereken şimdiye kadar unutulmuş alanların varlığına dikkat çekmişlerdir. Bu alanlardan en önemlileri aile, yeniden üretim, çocukların sosyalizasyonu ve cinsiyetler arası ilişkilerdir.

Kadın örgütleri başlangıçta bir veya birkaç temel amacı gerçekleştirmek için kurulmakta, kadınların bu amaç doğrultusunda içinde buldukları ilişkiler ve katıldıkları ortak çalışmalar, onların bilinçlenmelerine ve kolektif örgütlenmenin diğer biçimlerini tanımalarına yardımcı olmaktadır. Böylece zaman içinde kadın örgütlerinin birçoğu amaçlarını genişletip faaliyet alanlarını da yaygınlaştırmıştır. Örneğin, amacı aile planlaması konusunda rehberlik etmek olan bir örgüt, başvuruların çoğunun ev içi şiddete maruz kaldıklarını fark ederek faaliyetleri arasına şiddetle mücadeleyi de katabilmiştir. Kadın örgütleri kişisel gelişmeyi sağlamak gibi bireysel boyutlu, özgül bir konu etrafında eylem yaratıcılık gibi politik

45 Flavia Agnes, “A Critical Review of Enactments on Violence against Women during the Decade 1980-1989”, *Economic and Political Weekly*, April 25, 1992, 19-33.

46 Daniel James, *Resistance and Integration: Peronism and the Argentina Working Class, 1946-1976*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1993).

47 Catharine Albertyn, “Towards Substantive Representation: Women and Politics in South Africa”, içinde *Women Making Constitutions: New Politics and Comparative Perspectives*. der. Alexandra Dobrowolsky ve Vivien Hart, (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003), 99-117.

48 Sara Berenguer Laosa. *Mujeres Libres: Libertäre Kämpferinnen*. (Bodenburg: Verlag Edition AV, 2019).

boyutlu ve aynı mesleksel ilgileri paylaşanlar arasında etkileşim sağlamak gibi mesleksel boyutlu da olabilmıştır.

Kadın örgütleri kadınların ekonomik, sosyal ve siyasi talepleri için kanallar oluşturmaya yaramıştır. Bu noktada kadınların bu talepleri için, neden toplumda zaten var olan örgütleri kullanmadıkları sorusu akla gelebilir. Elbette kadınların erkeklerle ortak gerçekleştirdikleri örgütlenme deneyimleri de vardır. Bu deneyimler, örgüt içinde kurumlaşmış önderlik yapısı ve katı hiyerarşiden dolayı kadınların örgüt işleyişinde yeterince etkin olamadıkları, karar alma süreçlerine geniş olarak katılmalarına izin verilmediği ortaya çıkmıştır. Kadınlar aynı zamanda erkeklerin çoğunlukta olduğu örgütlere dahil olduklarında, onların dilini, davranış biçimlerini benimseyip kadın olarak taşıdıkları özellikleri saklamaya, kendilerini onlara benzetmeye çalışmışlardır. Üstelik bu örgütler kadınların aralarında özdeşlik duygusu ve kadınlık bilinci geliştirebilmelerini de engellemiştir.

İşte özerk örgüt kurma gereksinimi bu ve benzeri nedenlerde doğmuştur. Özerk kadın örgütleri, kadınların daha önce mahrum kaldıkları toplumsal platformda düşünme, planlama, aktif katılım deneyimlerinden geçebilmelerine yardımcı olmuştur. Kadınlar özerk örgütler sayesinde siyasal etkinlik konusunda kendi gizli güçlerinin farkına varabilmişlerdir. Kendi seçtikleri eylem planını uygulayabilmişlerdir. Bu örgütler ve gruplardan geçerek gelen kadınların siyasal ve örgütsel görevleri üstlenebilme olasılıkları arttırmıştır. Örgütsel özerklik, kadın gruplarını siyasal partilerin kadın kollarından ve sendikaların kadın bölümlerinden ayırmıştır. Grup üyelerinin kendilerine ait öncelikler saptamasını ve özgür gereksinimlerine yönelik mücadele araçları geliştirmesini sağlamıştır.

Bir ülkede özerk kadın örgütlerinin kurulabilmeleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri bazı etmenlere bağlıdır. Ülkedeki politik ortama, ileri ci güçlerin kadın sorununa nasıl yaklaştıklarına, özel bir tarihsel dönemde kadınların özgül sorunlarının yoğunluğuna, bu sorunları su üstüne çıkaracak öncü kadınların varlığına veya yokluğuna göre özerk kadın örgütlerinin kurulma olasılığı artar veya azalır. Örgütlerin kurulmasına genellikle orta ve üst sınıf kadınlar ön ayak olmuşlardır. Bu bağlamda bu kadınların, ülkelerindeki kadınların özgül sorunlarına ağırlık veren bir özerk kadın örgütünün gerekliliği konusunda ne düşündükleri son derece önemlidir. Örneğin 1960'a kadar Küba'da bir kadın örgütü kurulamamıştır. 1959'da Fidel Castro'nun karısı Vilma Espin, kendisine bir kadın federasyonu kurması önerilince, "bu konuyu o ana dek hiç düşünmediğini, kendisinin kimya mühendisi olarak kariyerini yaptığını, hiçbir ayrımcılıkla karşılaşmadığını, acı çekmediğini ve güçlkle karşılaşmadığını"⁴⁹ söylemiştir. Kendi sınıfının dışındaki sınıflarda da kadınların var olduğunu, ezildiğinin ve acı çektiğinin ayrıma varmayan bu yaklaşım, büyük olasılıkla Küba'da kadınların politik hayata katılımlarını ve örgütlenmelerini geciktiren en önemli nedendir. Tam tersi bir tavrı, Eva Peron Arjantin kadın mücadelesinde takınmıştır. Eva Peron'un, Peronist kadınları siyasal harekete katmak için çalışırken örgütlediği kadın kitleleriyle ortak sınıf tabanı olması, onun başarısının en önemli nedeni olmuştur. Dinamizmi ve öfkesi, sadece fakir olmaktan değil aynı zamanda Arjantin toplumunda fakir ve kadın olmaktan kaynaklanmaktaydı.

49 Vilma Espin, Asela de Los Santos, Yollanda Ferrer. *Women in Cuba: The Making of a Revolution Within the Revolution: From Santiago de Cuba and the Rebel Army, to the Birth of the Federation of Cuban Women*. (New York: Pathfinder Press, 2012).

İncelenen kadın örgütlerinin çoğunda ortak bir nokta vardır. Örgütler ortaya çıktıkları tarihsel-siyasal dönemde amaçlarını gerçekleştirmek yolunda önemli adımlar atmışlar, eşitlik için ve ayrımcılığa karşı mücadele vermişlerdir. Özellikle toplumsal kitle hareketleri esnasında oluşan kadın örgütlerinin, bu hareketlerden sonra yeni bir toplumsal düzen oluşacağına ve bu düzende eski eşitsizlik biçimlerinin yeniden üretilmeyeceğine dair beklentileri vardır. Ancak somut örnekler, bu beklentinin çoğu zaman gerçekleşmediğini göstermektedir. Örneğin İspanya'da hem özerk bir örgüt olabilmiş hem de kendini İspanyol toplumunda toplumsal mücadelenin içinde görebilmiş ve işçi sınıfından kadınlar arasında taraftar kazanmış bir örgüt olan *Mujeres Libres*'in 1930'lardaki başarıları uzun vadeli olamamıştır. Öte yandan erkeklerin bilincinde kadınların ezilmişliğine ve kurtuluşuna dair bir bilinç değişmesi olduğu varsayılırken bunun hiç de böyle olmadığı, savaştan kısa bir zaman sonra anlaşılmıştır. Savaş bittiğinde kadının inferioritat (aşağı) bir insan olduğu ve korunması gerektiği, böylece kadının hayatında tek amaç olan "ailenin merkezi olma" arzusunun tehlikeye düşürülmeyeceği vurgulanmıştır.

Nikaragua'da da kadınların kurtuluşunu tam olarak sağlanamadığını Sandinist Ulusal Kurtuluş Cephesi (FSNL) hükümetinin iç işleri bakanı Tomas Borge 1980'deki bir konuşmasında kabul ediyordu: "Eğer halkın özgürlüğünü kazanması için bir savaş gerekli idiye kadınların özgürlüklerine kavuşmaları için de bir başka alanda kadınların savaşı gerekir. Çünkü kadınlar henüz özgür değildir, kendilerini kurtarmış değildir."⁵⁰

Eşitlik ve özgürlük için kadınların başlatmaları çabalar, zaman geçtikçe kadınların geleneksel konumlarını sağlamlaştırmak için yoğunlaşan çabalar karşısında yenik düşmüştür. Özellikle "yeniden yapılanma" dönemlerinde hızlı ekonomik gelişmeye verilen ağırlık sosyal ve politik alandaki gelişmeyi aşınca kadınların özgül talepleri ikinci plana itilmiştir. Kadın örgütleri zayıflamış, kadınlar evlerine dönmüş ve "kutsal aile", "fedakâr anne", "yeniden üretimi sağlayan kadınlarımız çalışmamalıdır" türünden ideoloji ve tavırlar yeniden egemenlik kazanmıştır.

Bu bağlamda bugün için kadınların özgül taleplerini özerk kadın örgütlerinin platformunda tartışmalarına ama aynı zamanda bu platformun yıkılmamasına da özen göstermelerine gerek vardır. Özerk örgütlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri için kendileriyle ilgili şu noktaları diğer muhalefet gruplarına iletmeleri gerekmektedir:

Kadın örgütleri, toplumsal hareketin diğer örgütleriyle zıtlasma iddiasında değildir. Özgüllükleri ve özerk olmaları başka örgütlerin gündeminde yer almayan özgül kadın sorunlarına özel önem atfetmelerinin sonucudur. Bu örgütlerin amacı kadınları toplumdaki genel gelişmelerden ya da olaylardan soyutlamak değildir. O halde özerk kadın örgütleri içinde yer almak, daha geniş kitle hareketleri ve örgütleri ile bağları koparmak anlamına gelmez. Kadınlar bir yandan özgül amaçlar için örgütlenmelerini sağlarken bir yandan da daha önce dışlandıkları mücadele alanının içine girme yollarını aramalıdır. Kadınları bu ortak mücadele alanının güçlü ve vazgeçilmez bir parçası haline geldiklerinde hem kendi özgül taleplerine hem de ortak mücadele nedenlerine uygun bir toplumsal güç oluşturacaklardır.

⁵⁰ Tomas Borge, *Dizginsiz Bir Sabırla: Sandinistler Nikaragua*. çev. Ogün Duman. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996).

KAYNAKÇA

- Agnes, Flavia. "A Critical Review of Enactments on Violence against Women during the Decade 1980-1989", *Economic and Political Weekly*, April 25, 1992, 19-33.
- Albertyn, Catharine. "Towards Substantive Representation: Women and Politics in South Africa", içinde *Women Making Constitutions: New Politics and Comparative Perspectives*. Derleyen Alexandra Dobrowolsky ve Vivien Hart, 99-117. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003.
- Alvarez, Sonia. "Translating the Global Effects of Transnational Organizing on Latin American Feminist Discourses and Practices." *Meridians: A Journal of Feminisms, Race, Transnationalism*. 1 (1), (2000): 29-67.
- Assies, Williew. "David versus Goliath in Cochabamba: Water Rights, Neoliberalism, and the Revival of Social Protest in Bolivia." *Latin American Perspectives* 30 (14), (2003): 14-36.
- Barret, Michele. *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı*. Çev. Şen Süer, İstanbul: Pencere Yayınları, 1995.
- Beauvoir, Simone de. *İkinci Cinsiyet*. Çeviren: Gülnur Savran. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2023.
- Ben-Porat, Amir. "Political parties and democracy in the Histadrut", *Industrial Relations* 18(2), (1979): 237-243.
- Benvenuto, Luis Carlos. *Breve Historia del Uruguay*. Montevideo: Arca, 1967.
- Borge, Tomas. *Dizginsiz Bir Sabırla: Sandinistler Nikaragua*. Çeviren: Oğün Duman. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Boserup, Ester. *Women's Role in Economic Development*. London: George Allen and Unwin, 1970.
- Braidotti, Rosi. Ewa Charkiewicz, Sabine Hausler, Saskia Wieringa. *Women, the Environment and Sustainable Development: Towards a Theoretical Synthesis*, London and New Jersey: Zed Books, 1994.
- CEDAW, "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi", erişim 2 Aralık 2024, https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-12/CEDAW-for-Youth-TR_o.pdf
- Chazan, Naomi. "Israeli Women and Peace Activism." in *Calling the Equality Bluff: Women in Israel*. Edited by B. Swirski and M. P. Safir, 152-161. New York: Teachers College Press, 1991.
- Collins, Patricia Hill. *Pensamento Feminista Negro: Vonhecimento, Consciência e a Política do Empoderamento*. São Paulo: Boitempo, 2019.
- Davies, Miranda. *Üçüncü Dünyada İkinci Cins*. Çeviren: Nesrin Arman. İstanbul: Pencere Yayınları. 1982.
- Deb, Paromita. "Religion, partition, identity and diaspora: a study of Bapsi Sidhwa's Ice-Candy-Man." *South Asian Diaspora* 3 (2), (2011): 215 - 230.
- Douglas, Carol-Anne. *Sevgi ve Politika*. Çeviren: Nilgün Aydoğan. İstanbul: Kavram Yayınları, 1995.
- Espin, Vilma. Asela de Los Santos, Yollanda Ferrer. *Women in Cuba: The Making of a Revolution Within the Revolution: From Santiago de Cuba and the Rebel Army, to the Birth of the Federation of Cuban Women*. New York: Pathfinder Press, 2012.

- Farias, Andre Rodrigo. Rafael Mingoti, Laura Butti Valle, Caludio Spadotto, Elio Lovisi Filho. "Brasileira de Pesquisa Agropecuária Identificação, Mapeamento e Quantificação das Areas Urbanas do Brasil." in *Comunicado Técnico* n. 4, Campinas, Maio, 2017, 1-5.
- Firestone, Shulamith. *Cinselliğin Diyalektiği*. İstanbul: Payel Yayınevi, 1980.
- Geraghty, Christine. *Kadınlar ve Pembe Dizi*. Çeviren: Nur Nirven. İstanbul: Afa Yayınları, 1991.
- Graham-Brown, Sarah. "Women's Activism in the Middle East" in *Women and Power in the Middle East*, der. Suad Joseph&Susan Slyomovics, 23-31. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001.
- Gupta, Raj Kumar. "Feminism And Modern Indian Literature", *Indian Literature (Sahitya Academy)* 36 (5), (1983): 179-189.
- Hans, Anjali. "Feminism as a Literary Movement in India" *International Research Journal of Applied and Basic Sciences* 4 (7), (2013): 1762-1767.
- Horton, Lynn. "Women's Movements in Latin America." in *Handbook of Social Movements Across Latin America*. Edited by Paul Almeida and Allen Cordero Ulate, 79-87. Springer, 2015.
- Jacoby, Tami Amanda. "Gendered Nation: A History of the Interface of Women's Protest and Jewish Nationalism in Israel" *International Feminist Journal of Politics* 1(3), (1999): 382-402.
- James, Daniel. *Resistance and Integration: Peronism and the Argentina Working Class, 1946-1976*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Kampwirth, Karen. *Kadınlar ve Gerilla Hareketleri: Nikaragua, El Salvador, Chiapas, Küba. Çeviren: Esra Eren*. İstanbul: Sümer Yayınları, 2015.
- Laosa, Sara Berenguer. *Mujeres Libres: Libertäre Kämpferinnen*. Bodenburg: Verlag Edition AV, 2019.
- Marche Mondiale. Documento regional Américas 5a ação internacional. Disponível em, erişim tarihi: 25 Eylül 2024, www.marchemondiale.org/wp-content/uploads/2020/10/DocAmericasES.pdf.
- Miller, Francesca. *Latin American Women and The Search for Social Justice*. Hanover, N. H., University Press of New England, 1991.
- Millet, Kate. *Cinsel Politika*. Çeviren: Seçkin Selvi. İstanbul: Hayal Yayınevi, 1987.
- Onur, Bekir. *Kadın, Gençlik ve Cinsellik*. İstanbul: Gür Yayınları, 1986.
- Petras, James. *Las Privatizaciones y la Desnacionalización de América Latina*, Ediciones Prometeo. Buenos Aires, 2004.
- Picchio, Antonella. "Visibilidad Analítica y Política del Trabajo de Reproducción Social". in *CARRASCO, Cristina (ed.). Mujeres y Economía: Nuevas Perspectivas Para Viejos e Nuevos Problemas*. Barcelona: Icaria, 1999, 201-242.
- Plunkett, Margaret. "The Histadrut: The General Federation Of Jewish Labor In Israel." *ILR Review* 11 (2), (1958): 155-182.

Rivera-Berruz, Stephanie. "Latin American Feminism." in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, E. N Zalta (der), Stanford, CA: Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2018.

Rolleberg, Denise. "Nômades, Sedentários e Metamorfoses: Trajetórias de Vidas no Exilo." in *REIS*, Daniel Aarão, RIDENTI, Marcelo, MOTTA, Rodrigo Patto Sá (orgs.). *O golpe e a ditadura militar: quarenta anos depois (1964-2004)*. Bauru: EDUSC, 2004.

Safa, Helen Icken. "Women's Social Movements in Latin America." *Gender and Society*, 4 (3), (1990): 354-369.

Saltık, Ahmet, Dersan, Nilüfer, Fazlıoğlu, Aygöl, Okdemir, Sibel, Çakaloz, Barış ve Kapucu, Ali. *GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması*. T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara: Afşaroğlu Matbaası, 1994.

Shayne, Julie. *The Revolution Question: Feminisms in El Salvador, Chile, and Cuba*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2004.

Shayne, Julie. "Feminist Activism in Latin America." in *The Encyclopedia of Sociology*. Edited by George Ritzer, 1685-1689. Blackwell Publishing, 2007.

Schirmer, Jennifer "Latin Amerika'da Kadınlar ve İnsan Hakları Protestosu." içinde *Latin Amerika'da Askeri Diktatörlükler ve Kadın*. Derleyen: Ümit Cizre ve Serpil Üşür, 44-99. İstanbul: Belge, 1989.

Segal, Lynne. *Gelecek Kadın mı?*. Çeviren: Suğra Öncü. İstanbul: Afa Yayınları, 1990.

Baskının Zinciri ve Benliğin Devinimi

Almira CAMGÖZLÜ

Tahakküm, bir kişinin, grubun veya otoritenin, başka bir kişi veya topluluk üzerinde baskı kurarak onları kontrol etmesi, yönlendirmesi veya zorla boyun eğdirmesidir. Tahakküm; fiziksel, psikolojik, ekonomik ya da sosyal yollarla gerçekleşebilir. Genellikle gücü elinde tutan tarafın kendi çıkarlarını önceliklendirdiği ve karşı tarafın iradesini, haklarını veya özgürlüğünü bastırıldığı durumları içinde bulundurur. Bu metinde, tahakküm kavramının iki tarafını da inceleyerek; baskılanan ve baskılayan hususunda düşünceler geliştirip nedenler ve sonuçlar sunacağız. Anlamalı bir senteze ulaşma yolunda önceden düşünülmüş

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.14889333

konseptleri deşmek yararlı bir yaklaşım olacaktır. Bu nedenle; Jean-Jacques Rousseau, Martin Heidegger, Albert Camus, Gilles Deleuze, Michel Foucault ve Friedrich Hegel gibi filozofların yorumlarından da yararlanacağız.

Kişisel özgürlüğün kısıtlanması baskılanmış karakteristik özelliklere, duygulara, eylemlere ve düşüncelere yol açar. Jean-Jacques Rousseau'nun¹ da dediği gibi, insan özgür doğmuştur ancak hayatının her alanındaki kısıtlamalardan ötürü zincire vurulmuştur. Kısıtlamalar devam ettikçe kişinin zihni, düşünce alemi bile görünmez bir zindana, elle tutulamaz parmaklıklar ardına hapseder onu. Baskılayan bir ortamda bulunmak, kişinin zihinsel fonksiyonlarında kaosa yol açacağı için beyin, kendini koruyabilmek amacıyla kişiyi baskının aslında baskı olmadığına, baskılananın da aslında kendisi olmadığına inandırır. Deleuze'nün Anti-Oedipus'unda² da üzerinde durulan temaya göre baskılananın baskıya inanma durumu, arzu ve düşüncenin iktidar tarafından nasıl yeniden kodlandığını gösterir. Yeterince zaman geçtiğinde ise hükmedilen, hükmedenin düşüncelerini kendi düşüncelerinden ayırt edemez hâle gelir. Düşünce, eylem hâline geçmedikçe varlığını kaybetmeye başlar. Varlık ve Zaman³ eserinde Heidegger'in de vurguladığı gibi birey kendini gerçekleştiremezse unutulur ve 'onların' dünyasında kaybolur. Kişi, varlığını duyurmadıkça, asıl benliğini ve amaçlarını gerçekleştirmediği -kapalı kapılar ardında kurguladıklarını hayata geçirmedikçe- fikirleri ve hedefleri, kendisiyle

birlikte tarih sahnesinden silinir. Silinmesine yol açan silgi, kendi ütopyasının idea versiyonudur. İdealar dünyasında yaşadıkça arkasında kalan silgi tozu, o dünyada geçirdiği süreyle orantılı olarak azalır. Varlığı bilinmeyen ve duyulmayan bir ağacın düştüğünde ses çıkarmayacağı gibi hükmedilenin bastırılmış düşünceleri ve benliği hüküm devam ettikçe uzaklaşır ve ihtiyaç olunduğunda ulaşılamayacak kadar yol kateder.

Hükmeden hükmettikçe ve baskıladıkça, baskılanan durumuna düşmeye karşı kaygı beslemeye başlar ve o duruma düşmemek için, kontrol algısının sarsıntılı doğasını gizleyebilmek için baskıladığı veya baskıladıkları üstüne koyduğu yükü artırır.

Hükmedilen, görünmez zincirlerle bağlanır hükmedene. Hükmedeni inkar eden her düşünce günah, hükmedene yarar yarar sağlayan her düşünce sevap gelir ona. Bu yanılısama sayesinde, vizyonunda büyük tabloyu görmesine engel olacak filtreler oluşur. Spritüel inançlar sayesinde kendisinden büyük, kutsal bir güce itaat eden ve bu inançların hayatlarının merkezinde olmasına izin veren insanların, kendi inançlarına ters düşen her görüşe önyargıyla yaklaşmaları ve bilerek, isteyerek daha kapsayıcı ve bilinemez bir güce hükmetmeleri buna bir örnektir. Ancak yaptığımız karşılaştırmamızın doğasına sadık kalacak olursak görürüz ki, dini anlamlar taşıyan her görünmez kural, bir sınırı ifade etmez; nitelik bu doğru olsaydı din adamları hiç suç işlemiyor, dinine gönülden bağlı olanlar insanlığa ve insanlığına hakaret eden hiçbir eylemi yapmıyor olurdu. Körü körüne bağlı olmayla gelen stigma düşünceler ve zihin yapılarında maddesel temsiline bağlı asıl kaideler dizilimi; yıkılabilir bariyerler, çığnenebilir kurallar, kendine söylenen 'beyaz yalanlar' gibi görülür. Bu sayede; hükme-

¹ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2006), 4.

² Eugene W. Holland, *Deleuze Ve Guattari'nin Anti-Oedipus'u Şizoanalize Giriş*, çev. Ali Utku & Mukadder Erkan (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2013).

³ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten (İstanbul: Alfa Yayınları, 2024), 154.

dilen, hükmedene karşıt bir eylem yapsa bile eylemini aslında orda olmayan somut delillerle taçlandırmaya, yaptığı aykırılığın aslında aykırılık olmadığını göstermeye başvurur.

İrdelemeye devam ettikçe tahakkümle gelen bu psikolojik ve sosyolojik analizlerin bizlere pek de uzak olmadığını fark edebiliriz. Birçok insanın hayatını tanımlayan temel dinler ve spirüel inançlar bir yana, sonuçta gezegen üzerinde bulunan çoğu kişinin günlük hayatını belirleyen kapitalizm ideolojisinin temelinde de sonsuz bir arayışta sürüklenme yatar. Bir sürü ödül vad edilir ancak bu ödüllere ulaşmak için bireyin her seferinde başka bir seviyeyi aşması gerekir. Asıl trajik olan şey; 'ödül'ün hiç ulaşılamayacak, soyut bir kavram olmasıdır. Kişi, materyalist vaatlere inanıp, ekonomik kademelerde bir üste çıkmamanın onu tamamlayacağını düşünerek daha fazla mal ve mülk elde ettikçe; yalnızca daha fazlasını, daha iyisini, 'daha'sını ister. Bu sistem, bireyleri neyi aradıklarını bilmeyen, yarı ölü ve yarı canlı varlıklara, bir nevi zombilere dönüştürür. Onları, Sisifos, hayatlarını ise kayası hâline getirir. Ve Camus'nün hayalinin aksine, bu Sisifos'un yüzü gülmez.⁴ Bu aşamada onları ve kendimizi, zindanları ışıltılı parmaklıklardan yapıma mahkumlardan daha öteye koyamayız.

Yaptıklarımızın sonuçları vardır. Gerçekleştirmeye karar verdiğimiz ya da vermediğimiz her eylemin hafif veya ağır sonuçlarıyla yüzleşiriz. Öyleyse hükmetmenin sonucu nedir? Hükmedilen üzerinde kontrol kurmanın etkileri nelerdir? Kişisel düzeyden başlayarak otoriteyi temsil eden topluluğa kadar; kazançları, kayıpları ve etkiyi inceleyeceğiz. Hükmetmenin sonucu, ilk bakışta salt kazanç gibi görünse de, daha derin bir analiz,

bunun hem hükmeden hem de hükmedilen için trajik bir döngü yarattığını gösterir. Hükmeden, baskının sürekliliğini sağlamak adına gücünü koruma ve artırma güdüsüyle hareket ederken, bir yandan da bu güce bağımlı hale gelir. Güç kaybı korkusu, hükmeden tarafın, kontrol altına aldığı kişilerden daha bağımlı bir varlık haline dönüşmesine yol açar. Foucault'nun⁵ güç ilişkileri üzerine yaptığı analizde belirttiği gibi gücün varlığı, yalnızca bir karşıtlık üzerine kuruludur: Hükmeden, hükmedilen olmadan var olamaz.

Gücün devamlılığı için baskının artırılması gerekir; ancak bu artış, uzun vadede bir çöküşü tetikler. Toplumlar, bireyler ya da kurumlar, baskının karşısında bir noktada direnç geliştirme eğilimindedir. Baskının yoğunluğu arttıkça, hükmedilenlerin sessizliğindeki çatlaklar, nihayetinde bir çığlığa dönüşür. Tarih, bu döngüyü defalarca göstermiştir: Baskıcı rejimler altında yaşayan toplumlar, bir süre sonra özgürlük taleplerini yükseltmiş, devrimlerle ya da başka yollarla, tahakkümü kırma arayışına girmişlerdir. Rousseau'nun sosyal sözleşme kavramı burada tekrar devreye girer: Baskının uzun vadede bir dengeye oturamayacağını ve bireylerin özgür iradesinin, kolektif bir uyanışa zemin hazırladığını gösterir.

Öte yandan hükmedilen tarafın durumuna baktığımızda, tahakkümün yalnızca dışsal değil, içsel bir yara bıraktığını görürüz. Bu noktada hükmedilenin benlik algısındaki problemler yeniden söz konusu hâline gelir. Hegel'in köle-efendi diyalektiğinde⁶ belirttiği üzere, hükmedilen, bir noktada kendi değerini sorgulamaya başlar; an-

5 Michel Foucault, *Özne ve İktidar / Seçme Yazılar 2*, çev. Osman Akınhay & Işık Ergüden (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021).

6 Tülin Bümin, *Hegel / Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği*, Praksis Felsefesi (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019).

4 Albert Camus, *Sisifos Söyleni*, çev. Tahsin Yücel (İstanbul: Can Yayınları, 2010), 131.

cak bu sorgulama, onu yalnızca bir araç olarak gören efendinin perspektifine sıkışıp kalır.

Peki, bu döngü nasıl kırılabilir? Camus'nün Sisifos mitinde sunduğu gibi bireyin absürdün farkına varması ve buna rağmen isyan etmesi, bir çıkış yolu sunabilir. Ancak Camus'nün Sisifos'unun aksine modern insanın bu isyanı, yalnızca bireysel bir başkaldırı değil, kolektif bir direniş olmak zorundadır. Çünkü tahakküm, bireyleri yalnızlaştırarak onları güçsüz bırakmayı hedefler; fakat bireyler bir araya geldiğinde, görünmez zincirlerin kırılması mümkün hale gelir.

Sonuç olarak tahakküm, tek bir tarafı kapsayan yüzeysel bir kavram olmaktan öte, hükmeden ve hükmedilenin analizini kapsayan bir sentezi doğuran, güç dinamiklerinin incelemesini gerekli kılan, temel bir kavramdır. Kapitalizm gibi ideolojilerin yapısı gereği içeriğinde bulunan ve bireyi sonu gelmeyen bir arayışın peşindeki makinelerden pek de farklı olmayan bedenlere dönüştüren bu kavramın derinlerinde, baskılayanın kontrol eldesinin sebep oldukları ve baskılananın kırılğan benlik algısı yatar. Sistemin devamlılığı sürdükçe dinamiğin ağırlığı iki taraf için de katlanarak artar, bir noktada ise biriken problemler patlak vermek zorundadır. Daha önce de tarihte rastlanan dönüm noktalarına bakacak olursak ise, sürecin uzunluğu ile devrimin etkisi doğru orantılıdır. Sorgulanan bir sistem, değişmeye mahkumdur, çünkü sosyolojik bakımdan devamlılık denen şey budur. Bireylerin sorgulamasıyla ilerleyen bir toplumda bireysel faydalar toplumsal fayda hâlini alır ve bu düzen, kendinin gelişimine yol açan bir sisteme öncülük eder.

KAYNAKÇA

Bümin, Tülin. *Hegel / Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Camus, Albert. *Sisifos Söyleni*. Çevirmen: Tahsin Yücel. İstanbul: Can Yayınları, 2010.

Foucault, Michel. *Özne ve İktidar / Seçme Yazılar 2*. Çeviren: Osman Akınhay ve Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021.

Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. Çevirmen: Kaan H. Ökten. İstanbul: Alfa Yayınları, 2024.

Holland, Eugene W. *Deleuze Ve Guattari'nin Anti-Oedipus'u: Şizoanalize Giriş*. Çevirmen: Ali Utku & Mukadder Erkan. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2013.

Rousseau, Jean-Jacques. *Toplum Sözleşmesi*. Çevirmen: Vedat Günyol. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Kültür Endüstrisinin Tahakkümü

Beril YAZICI ÖZEL

Kültür endüstrisinin topluma empoze etmek istediği ürün, düşünce ya da herhangi bir aktivite medya ve sosyal medya aracılığı ile kolaylıkla toplumu bilinçli ya da bilinç dışı şekilde etkileyebilmektedir. Kullanılan görseller, ses efektleri ya da müzikler, sinema filmleri, diziler, yazılar ya da programlar bu endüstriye hizmet etmektedir. Kültürün tanım ve işlevi değişime uğramış, kültür endüstrisi tarafından üretilen, kültürel ürünler olarak tüketicilere sunulan hale gelmiştir. Bu endüstri medya ve sosyal medya aracılığı ile fikirleri, imajları, sembolleri üreterek tüketiciye iletirken, eğlendirmek ya da kendi istediği doğrultuda eğitebilmek için bu mecraları kullanmaktadır.

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.14889385

Kitle iletişim araçlarının kullanımının yoğunlaşmasıyla sinema seyircisinin yerini televizyon seyircisi almış ve bireylerin içe kapanmasıyla televizyon önemli bir araca dönüşmüştür. "Toplumsal bir iletişim aracı olma özelliğine sahip televizyon, hayatı kuşatma, ortak kodlar geliştirme, günlük konuşmalara referans olma ve ortak hafıza oluşturma özellikleri ile de kültürel bir alana dönüşmüştür."»¹ Televizyonun günümüzde yaygınlaşma seviyesi kent yaşamına ek olarak kırsal kesimi de etkisi altına alması açısından oldukça önemlidir. Bu etkinin kentteki varlığı daha baskın olsa da kırsal kesimde de özellikle siyasal düşünce değişimleri ve sonuçları açısından dikkat çekicidir. Televizyon yayınlarının günümüzde temel fonksiyonunun, toplumsal ilgiyi başka yöne yönlendirmeyi amaçladığı görülmektedir. Medya metinleri üretilirken, güç ve iktidar ilişkileri üzerinden söylemler yeniden üretilmekte ve bu metinlerin topluma iletilmesiyle birlikte kültürel veya politik yapılar üzerindeki değişimler değerlendirilmektedir. «Siyasal gündemin, medya ve kamu gündemini yönlendirmesinde etkili olan faktörlerin başında kültür endüstrisini ve yaratımlarını iyi kavramış bilinçli ve güçlü yöneticilerin olduğunu söylemek mümkündür.»² Televizyonun eğlendirme işlevi üzerinden bakıldığında, medyanın etkisiyle bir uyuşturulma durumu söz konusudur. İzleyicilerin uzun süreler boyunca televizyon odaklı kalması ve istenilen şekilde bireylerin işlenebilmesi açısından televizyonda diziler ve eğlence programları oldukça önemlidir. Türk dizileri genel anlamda incelendiğinde; aşk, lüks, para, entrika, töre ve

mafya gibi konuların sevildiği bilinmektedir. Buna karşın son yıllarda ülke gündeminde önemli etki yaratan tarih konulu Türk dizileri yayınlanmaktadır. Bunları, evinde izlerken elinde kılıçla nidalar savuran bireyler düşünüldüğünde, etkinin nedenli güçlü olduğuda görülebilmektedir.

Aşk ve lüks temalı diziler incelendiğinde ise, genellikle eril gücün hakim olduğu ve kadınların erkeklere muhtaç gösterildiği konular işlenir ancak bundan daha kötü olan toplumda yarattığı etkilerdir. Bu dizilerde kadınların şiddet görmesi, tacize uğraması gibi durumlar normalleştirilmekte ve erkeğin zulmünden yine başka bir erkeğin gücüne sığınarak kurtulmaya çalışması alışlageldik bir tavır olarak gösterilmektedir. Medya içerisinde şiddetin bu kadar yaygın gösterilmesine karşın, cinselliğin gösterilmesi manevi değerlere aykırı kabul edilerek Türk dizilerinde yasaklanmıştır. Dizilerde kadın cinselliğinin ve çıplaklığının yansıtılması tabu olarak kabul edilirken, üstü örtülü farklı şekillerde izleyiciye sunulmakta ve toplumsal hayatın monotonluğundan kopmak isteyen izleyiciyi kendine bağlayarak, toplum istenilen şekilde işlenebilmektedir. «Kültür endüstrisi "pornografiktir", çünkü bedenler giyinik olsa bile, yayınlar cinsel bir sunumla gerçekleşmektedir. Burada meta fetişizmi ile cinsel fetişizm örtüşmekte ve kültür endüstrisi bu durumdan yararlanmaktadır.»³

Televizyon programlarını incelediğimizde; eğitim seviyesinin önemsiz kılındığı, her seviye izleyiciye hitap edebilecek basit formatlarla oluşturulmuş ve eğlencenin ön planda olduğu programlar karşımıza çıkmaktadır. Bilgi yarışması teması içeren programların bile;

1 Nurçay Türkoğlu, *İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim* (İstanbul: Kalemus Yayınları, 2007), 298.

2 Ayten Övür, "Kültür Endüstrisinin Gündem Belirleme ve Kamuoyu Oluşturma İşlevi", *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 11, 4 (2019): 319.

3 Roger Behrens, *Adorno Sözlüğü* (İstanbul: Versus Yayınevi, 2011), 179.

yüksek bilgi birikimi gerektirmemesi, herkese hitap edebilmesi üzerinden şekillenmektedir. Günün yorgunluğunu televizyon karşısında atmak isteyen izleyici için önemli olan öğrenmek değil, eğlenmek ve rahatlamaktır. Bu nedenle programlarda basitliğin ön plana çıkarılması durumu görülmektedir.

Ülkemizde televizyondan sonra en etkili kitle iletişim aracı olarak sosyal medya karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde sosyal medya; fikrin yayılması ve duyulması, görsellerin görünmesi, grupların örgütlenmesi ya da grupların nefret söylemini toplu şekilde dile getirebilmesi gibi birçok alanda etkindir. Sosyal medyada bireyler ikiye ayrılmış şekildedir, fenomenler ve takipçiler. Fenomenler, takipçi sayılarının fazlalığından dolayı büyük kitlelere ulaşabilmekte ve kitleleri hem tüketim hem düşünce yapısı olarak etkileyebilmektedirler. Sosyal medyanın etki gücünün artmasıyla birlikte; yeni toplumsal hareketlerin oluşum merkezi haline gelmektedir. Yeni toplumsal hareketlerde; sınıf bilincinin değil, kimlik ve kültürün etkin olmasından dolayı, geçmiş zamanlarda görülen sınıfsal hareketlerden farklıdır.

Sosyal medyanın olumsuz yönüne bakarsak; kutuplaştırma, ötekileştirme ve linç kültürleri karşımıza çıkmaktadır. Bu olumsuz yönleri en çok destekleyen «trol» olarak tanımlanan anonim kullanıcılarıdır. Anonim kullanıcılar gerçek kimliklerini gizledikleri için nefret söylemlerini rahat bir şekilde dışarı vurabilmektedirler. «Hakaret etme ve provoke etme amacı güden kışkırtıcı mesajlar göndermenin yanı sıra trollük, insanları dahil oldukları grubun amacından ya da ortamda yürütülen araştırmanın

amacından saptırmayı amaçlamaktadır.»⁴ Troller, komplo teorileri ve buna bağlı ırkçı, ayrımcı söylemler yaratarak linç kültürünü desteklerler. Toplu linçlerin bu kadar güçlenmesindeki ana neden Adorno'nun da ifade ettiği gibi «kalabalık içinde yalnızlık yaşayan bireylerin bir gruba ait olmak için diğerleri tarafından onaylanacak tutumlar sergiledikleri ve tektipleştikleridir.»⁵

Ülkemizde linçler genellikle manevi değerler üzerinden şekillenmektedir. Burada da televizyonda olduğu gibi cinselliğin görselleştirilmesi, yozlaşma sembolü olarak değerlendirilmekte ve internette görülen herhangi bir çıplaklık, bireyin kendi onayı doğrultusunda paylaşılsa bile toplum tarafından tepki çekmektedir. En büyük linç konularından biri toplumun en hassas olduğu nokta olan din meselesidir. Herhangi bir dini değeri farklı yorumlamak, ona aykırı olabilecek söylemler ya da onu aşağılama girişimleri linçlenmektedir. Tüm toplum tarafından kabul gören değerler dışında belirli bir grubu hedef alan çeşitli olumsuz paylaşımlar da oldukça tepki çekmektedir. Belki milyonların yer aldığı linçlere karşın, bunlar birkaç gün içerisinde unutulacak konulardır, esas olan kültür endüstrisinin planları doğrultusunda toplumda oluşturmak istediği güç ve değişim dengesidir. «Türkiye'de kültür endüstrisini yönlendiren ve kendi ideolojileri ve yaşam tarzları doğrultusunda toplumu biçimlendirmeye çalışan patrimonyal devşirme, kendi dünya görüşlerini de meşrulaştırarak yaymaya çalışırlar. Sahip oldukları güç kaynakları, medya ve iletişim araçları ile Türk toplumunun değerler sistemini, kültürel yapılarını

4 Sıdk Akkılıç, "Bir Ötekileştirme Mecrası Olarak Sosyal Medya Ekşi Sözlük ve Ermeniler" (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018), 23.

5 Theodor Adorno, *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*, çev. Mustafa Tüzel, Nihat Ülner, Elçin Gen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 91.

aşındırmaya ve referans noktası olarak da kendi Bohemian çılgınlıklarını yaymaya çalışırlar.»⁶

Sonuç olarak medya ve sosyal medya, kültür endüstrisinin çarkları içerisinde şekillenmekte ve bireyleri etkisi altına almaktadır. Sosyal medya içerisinde aktif bir şekilde yer alan birey kendini özne olarak hissederken aslında kitle kültürünün nesnesi olmaktadır. Medya ve sosyal medya ile birey kendi seçimleriyle, kendi düşünceleriyle hareket ettiğini düşünürken aslında kültür endüstrisinin ürettiği kültür ile hareketleri şekillenmektedir. Günümüzde kitle iletişim araçları etkisiyle medya ve sosyal medya tüm hayatımızı etkisi altına almaktadır. Bu etkinin her geçen gün büyümesiyle kültür endüstrisinin ürettiği kültüre göre toplumu şekillendirmenin kolaylaştığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Theodor, Adorno. *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*. Çeviren: Mustafa Tüzel, Nihat Ülner, Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Akkılıç, Sıdıka. "Bir Ötekileştirme Mecrası Olarak Sosyal Medya Ekşi Sözlük ve Ermeniler". Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018.

Behrens, Roger. *Adorno Sözlüğü*. Çeviren: Mustafa Tüzel. İstanbul: Versus Yayınevi, 2018.

Övür, Ayten. "Kültür Endüstrisinin Gündem Belirleme ve Kamuoyu Oluşturma İşlevi", *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 11, (2019): 319-343.

Türkdoğan, Orhan. *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2002.

Türkoğlu, Nurçay. *İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim*. İstanbul: Kalemus Yayınları, 2007.

6 Orhan Türkdoğan, *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2002), 504.

Tahakküm içinde Kadın, Kadın İçinde Tahakküm

Derya YILDIRIM

Tahakkümde yaşamak ama bunu kendi isteğin sanmak mümkün müdür? Baskıdan kurtulmak istemek ve kurtuluşu belki de yeni tahakküm haline getirmek ya da tahakkümü kendinle özdeşlemek... Baskı, toplumun en temel yapı taşı olan ailede başlar ve kendini yeni bedenlerde devam ettirir. Keza ataerkil bir sistemde büyümüş bir kız çocuğunda da tahakküm, ailede başlar. Kız yumuşak başlı olmalıdır, denileni yapmalıdır, erkek işlerini yapmamalıdır, yetişkin olduğunda evlenmelidir, kocasının sözünden çıkmamalıdır, iyi eş olmalıdır, çocuklarına ve eşine bakmalıdır... En nihayetinde çocukluktan getirilen bu düşün-

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.14889425

celer, bireyin düşünce şemalarını oluştururlar ve bireyi kısıtlamalarına rağmen birey için bir doğru haline gelirler. Bireyi kısıtlayan bu baskıcı doğrular dünyaya gelen yeni kuşaklara aktarılan bir kısır döngüyü oluştururlar. Bu döngüyü kırmak ise kolay değildir çünkü bireyler başkaları tarafından kendilerine dayatılmış olan bu düşüncelerin kendi düşünceleri olduğuna inanırlar. İskender Pala'nın kitabında değindiği ve Cenap Şahabeddin'in de dediği gibi "Köhne fikirler paslanmış çivilere benzer, yerlerinden kolay kolay sökülemezler."¹

Bireyde merak duymanın, sorgulamanın henüz yeni başladığı en küçük yaşlarda; bireyin önüne set çekilir, kalıplaşmış düşünceler bireye dayatılmaya başlanır ve salt doğrunun bu olduğuna inanması beklenir. Oysaki Dünya'nın oluşumundaki önemli bir görüş olan Büyük Patlama dahi bir teoridir ve teoriler bile değişmeye açıktır. Birey kendine yersiz gelen düşünce ve davranışları sorgulamaya başladığı anda sosyal çevresi ve toplum tarafından bireyin önüne birtakım kendine ait olmayan kalıp düşünceler serilir. Belli bir süre bu düşünce ve davranışlara birey dirense bile dışlanacağı düşünerek, bu düşüncelere uyum sağlar ve artık bu düşünceler kendi düşünceleri haline gelir. Peki gerçekten kendi düşünceleri midir bu düşünceler, yoksa ona dayatıldığı için mi kendi düşünceleri olmak zorunda kalmıştır? Basit bir örnek vermek gerekirse yaşadığımız bu ataerkil toplumda iki kişi evlenirken düğün yapmayı yersiz bulsalar bile düğün yapmak zorunluluğunu hissetmeleri ne kadar kendi düşünceleri olabilir? Evlilik örneğinin arka planına kabaca bakacak olursak düğün yapmadan evlenmiş bir kadın hakkında toplum ne düşünür? Ya da gelinliğine kırmızı kuşak bağlamamış bir kadın hakkında toplum ne der? Kırmızı kuşak adetinin aslında ilk başlarda bereket anlamı taşıdığını ancak günümüze anlamını değiştirerek

geldiğini Emine Çakır'ın yazısında şu şekilde görebiliriz "...bu ritüel, gelinin gideceği yere uğur ve bereket getireceği ve gideceği yerde gayretli, iffetli ve doğurgan olacağı gibi anlamlar taşır. Fakat ritüelin son zamanlarda bahsedilen bu anlamlarının unutulmaya başlandığı, anlam kötüleşmesine uğrayarak yozlaştığı, yerini bekâret algısına bıraktığı belirlenmiştir."² Aslında günümüzde yazısız bir kural olarak ataerkil toplumun kadına dayattığı zamanla anlamı değişmiş olan bu davranış, bir nevi kadının erkeğe bir hediye olarak sunulması düşüncesidir. Peki bir kadının hediye olarak başkasına sunulması ve kadının değerinin bu şekilde belirlenmesi ne kadar kadının kendi isteği olabilir? Kim başkası için kendisinin bir hediye olarak sunulmasını ister? Burada Nihan Kaya'nın İyi Toplum Yoktur kitabından bir alıntı yapmak gerekirse "Evlilik töreni iki insan arasındaki bağ üzerine kuruluyor gibi görünse de, geleneksel zihniyetin içinden düzenlenen bir nikahta gelin ve damat törenin öznesi değil, nesnesi durumundadırlar."³ Ataerkil toplum küçük yaşlardan beri basamak basamak bu davranışları "olması gereken davranışlar" olarak inşa eder ve kadın da bu davranışların olması gerektiğini düşünerek yerine getirir. Soruyu tekrarlamak gerekirse bu düşünce ve davranışlar bireyin kendi düşüncesi midir, yoksa baskı yapılarak bireyin kendi düşüncesi olduğuna mı inandırılmıştır?

Toplumumuzda yaygın olarak kabul görmüş iki örnek üzerinden bu konuyu ele almak mümkündür. İlk olarak ele alınabilecek örnek günümüze baskılarla gelmiş köhne fikirlerden biri olan "iyi anne" olmaktır. İyi annelik adı altında "Anne sürekli çocuğuyla ilgilenmelidir", "Çalışan anne çocuğuna iyi bakamaz", "Anne hem ev işlerini

1 İskender Pala, *İki Darbe Arasında: İlginç Zamanlarda* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2010), 39.

2 Emine Çakır, "Gelin Kuşağı: Bekâret Kuşağı Mı Bereket Kuşağı mı?", *Milli Folklor* 17, (2022): 134.

3 Nihan Kaya, *İyi Toplum Yoktur: Günlük Hayatta Toplumun Bireyi İstismar Biçimleri* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2022), 32.

yapmalı hem çocuğu için çabalamalıdır”, “Anne fedakâr olmalıdır” gibi söylemler benimsenmiştir. Birçok anne çocukları için yapılması gereken toplumca dayatılmış ve doğru olduğu kabul ettirilmiş bu düşünce ve davranışları gerçekleştirirler dahi kendilerini iyi anne olarak görmüyorlar. Peki toplum için süregelen doğru davranışlar bunlarsa neden hala birçok anne eksik hissediyor ya da daha fazlasını yapması gerektiğini düşünüyor? Çocuk büyütme süreci iki kişinin sorumluluğunda olan bir durumken anne yer yer babanın da rolünü üstlenebiliyor. Dolayısıyla annenin, bunların hepsini yapması gerekiyor, çocuğunun tüm gereksinimleri onun sorumluluğu olarak görülüyor ve bunları yerine getirmezse toplumca “kötü anne” olarak damgalanıyor. Ancak aynı şekilde baba, bazı zamanlarda çocuğuyla ilgilendiğinde eşine yardım ediyor olarak gözükmüyor ve «iyi baba» konumuna konuluyor. “İyi ebeveyn” olmak toplumsal açıdan anneye büyük bir sorumluluk yükleyen, bu nedenle edinilmesi zor bir ünvan iken nitekim baba için genellikle daha kolay bir şekilde edinilebilen bir ünvan halini alır. En sonunda herkes gibi sosyal bir varlık olan kadın toplumun bu baskıcı yaklaşımından dolayı kendini sadece bir anne olarak görmeye ve tanımlamaya başlıyor. Annenin de -ataerkil toplumda yaşayan bir kadın olarak- “iyi anne” tanımını, zamanla toplumun “iyi anne” tanımıyla yer değiştiriyor.

Diğer ele alınabilecek bir örnek ise kadının iş hayatında olması durumudur. Ataerkil toplumda “kadın işi” olarak adlandırılan meslekler harici kadınların iş hayatında oluşu halen alışılmamış ve engellenmeye çalışılan bir durumdur. Meslekleri cinsiyetleştirmek davranışı ise en küçük yaşlarda toplum tarafından bireye dayatılmaktadır. Ataerkil toplumda bilinen bir durumu örneklendirmek gerekirse bugün mühendis veya tekniker olarak çalışan bir kadının inşaat sahalarında ciddiye alınmamakta ve kadın olduğu için

işi yapamayacağı düşünülmekte olduğunu görebiliriz. Baskılar her zaman şiddetle, zarar vermeyle olmadığı gibi düşünceler ve davranışlar ile de gerçekleşir. Kadınlara baskıyla küçüklükten beri doğru olduğu söylenerek dayatılan bu düşünceler, baskıcı toplumda yaşayan kadınlarda da artık kadın ve erkek işi olarak düşünce şemaları oluşturur. Böylece bu düşünce ve davranış kalıpları bir döngü gibi nesiller boyunca bunu fark eden biri değiştirene kadar devam eder. Burada Nihan Kaya’dan bir alıntı daha yapmak gerekir ise “Hayatta kendinize ait herhangi bir şey yaratmış bir kadınsanız, size dayatılan bu baskıya bir yerden çizgi çekmediğiniz sürece herhangi bir iş ortaya koymanızın imkânız olduğunu biliyorsunuzdur.”⁴

Baskıcı toplumlar, bireylere; küçük yaşlarından itibaren bireyin kendi düşüncelerini, isteklerini hiçe sayarak toplumun düşünce ve davranışlarını doğru olduğunu dayatarak bir hâkimiyet kurarlar. Böylece bu düşünceler de bireylerin en başında kendilerine ait olmasa da zamanla dayatıldığı için kendi düşünceleri haline gelir. Mustafa Kemal Atatürk de bu tahakkümü yıkmak ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak amacıyla gerek hukukta gerekse toplumsal yaşamda birçok düzenlemelerde bulunmuştur. Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, çalışma hayatında kadın istihdamının artırılması ve eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanması bu düzenlemelerin başlıca örnekleri arasında gösterilebilir. Bu tahakkümden çıkabilmek için ise kadınlar ve erkeklerin küçüklüğümüzden bu yana bizlere dayatılan baskıcı düşünce ve davranış kalıplarından sıyrılması ve bunları sorgulaması gerek ki bu döngü yıkılabilsin. Tüm bu bilgiler ışığında Mustafa Kemal Atatürk’ün “İnsan topluluğu kadın ve erkek denilen iki cins insandan oluşur.

4 Kaya, *İyi Toplum Yoktur: Günlük Hayatta Toplumun Bireyi İstismar Biçimleri*, 135.

Kabil midir ki bu kütlenin bir parçasını ilerletelim, ötekini ihmal edelim de kütlenin bütünlüğü ilerleyebilsin? Mümkün müdür ki bir cisim yarısı toprağa bağlı kaldıkça, öteki yarısı göklere yükselebilsin?»⁵ sözü bu döngünün yıkılabilmesi için izlenmesi gereken yolda aydınlatıcı bir meşale olacaktır.

KAYNAKÇA

Aydın, Lokman. "Ortaöğretim Tarih Öğretim Programları ve Ders Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından İncelenmesi ve Değerlendirilmesi", *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, (2022): 416.

Çakır, Emine. "Gelin Kuşağı: Bekâret Kuşağı Mı Bereket Kuşağı Mı" *Milli Folklor* 17. (2022): 145-158.

Kaya, Nihan. *İyi Toplum Yoktur: Günlük Hayatta Toplumun Bireyi İstismar Biçimleri*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2022.

Pala, İskender. *İki Darbe Arasında: İlginç Zamanlarda*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.

⁵ Lokman Aydın, "Ortaöğretim Tarih Öğretim Programları ve Ders Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından İncelenmesi ve Değerlendirilmesi", *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, (2022): 416.

Utancın Kıskacında: Tahakkümün Sessiz İzleri

Seher GÜNDÜZ

Clarissa Estes, *Kurtlarla Koşan Kadınlar* kitabında bir öykü anlatıyor. Bu öykünün adı “Mavisakal.”¹ Öyküde kendi varoluşumuzu ortaya çıkarabileceğimiz; içgörü, sezgi, sabır, inanç ve duyarlılık gibi içsel anlayışlarımızın toplumun, kültürün istediği şekilde kapılar ardına gizlendiğini ve bunu bulmak için çabalamanın da ne kadar zor gelebileceğini anlatıyor. Bulduğumuzda ise aslında o noktanın bizim kanayan yaramız olduğunu ve o kanamayla bir şeyleri diriltebileceğimizi belirtiyor.

¹ Clarissa P. Estes, *Kurtlarla Koşan Kadınlar*, çev. Hakan Atalay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2023), 53.

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.14889444

Toplumun kadınlardan istediği şey, çoğunlukla kendi fikirlerini ve yaratıcı güçlerini kullanmadan sunulan fırsatlar doğrultusunda hareket etmesi oluyor. Duyguları açıklamayı, içsel kabulleri görebilmeyi, kendi değerlerimizi anlayabilmeyi çok daha geri plana atmamızı istiyor. Tahakküm edenlerin gizlice, sinsice meydana getirdiği bu durum toplumsal olarak bir yük gibi yükleniyor. Hatta bu durum ailede başlayarak gerçekleşiyor ve buna karşı konulamıyor. Yaşanan ilişkilerde simgeleşen tahakküm olgusu; suçluluk, utanç ve korku yaratmakla kalmayıp bunlarla birlikte sessizce kabullenmeyi de içeriyor. Toplumun kurduğu tahakkümü kabullenip ona göre yaşamaya başladıktan sonra da duygular tahakküm kuruyor üzerimizde. Özellikle de utanç ve suçluluk duyguları... Bizimle ilgili olan her şeyin yanlış olduğunu düşünmemize sebep olan bu duygular üzerinde biz baskı oluşturdukça, onları gizlemeye, karanlık kapılar ardına itmeye çabaladıkça onlar da çıkabilmek için baskı kurmaya devam ediyor. Bunlarla birlikte oluşan olumsuz psikolojik kompleksler; değerimizi, niyetimizi, samimiyetimizi ve yaratıcılığımızı sorgulamaya itiyor.

Varlığımızdan utanç duymaya dair var olan inanışlar, yaptığımız her hatadan ya da hata olarak görülebileceğine inanılan her durumdan kaynaklanan suçluluk duyguları ve bunların açığa çıkmaması için duyulan korkular... Böyle bakınca gözümüze ne kadar büyük görünüyor değil mi? Bunlar kendi varoluşlarının haricinde bizi tüketen ve yıkan durumlara da sebebiyet verebiliyor. Kendimize yönelik sert eleştirileri içselleştirmeye, performansımızı azaltmaya, yalnızca bizden beklenenleri gerçekleştirilmeye başlarız ve gittikçe de kendimizden uzaklaşırız. Örneğin uzun zamandır kadınların üzerinde kurulan onca baskıdan kaynaklanan bir sineye çekme huyu var. Sineye çekmek demek, bir zararı kabullenmek zorunda kalmaktır. Kadınlar verilen bu zararı; duygularına,

düşüncelerine, fiziksel varlığına, yaşadıklarına, olanlara ve olabileceklere karşı yapılan tüm zararları kabullenmek zorunda kaldılar aslında. Böyle yapmamak, bunu değiştirebilmek ellerinde miydi bilmiyorum. Ama mecburiyet insana birçok şeyi yaptırabiliyor, bundan eminim.

Utancın var olabilmesi için bireyin, kendini yargılayabilecek bir üst otoritenin -toplum veya kişi- varlığını en baştan kabul etmesi gerekir.² Yani utanç ilk olarak toplumun, bireyin yaptığı ya da yapmadığı bir durumu kınaması sonucundaki kabullenmelerle ortaya çıkıyor. Dolayısıyla bireyin özerkliğini ve bağımsızlığını etkileyebilen, savunmasız ve baskılanmış hissettiren utanç duygusu toplumla beraber şekilleniyor. Toplum, çocukluktan itibaren aslında varoluşumuzu simgeleyen, hatta büyüdükçe gelişen birçok yönümüze yanlış ve gizlenmesi gereken bir durum gözüyle bakarak utancı besliyor. Kabul görmüş doğrular, kimisine çok yanlış gelse ve karşı çıkma isteği uyandırsa da bunu dönüştürebilecek güç dahi tahakküm altında görünüyor. Kendimizi gizlemek istemesek ve yaratıcı eylemlerimizi (her ne olursa olsun...) açığa çıkarsak gün gün üstümüzdeki tahakkümü bir nebze de olsa kontrol altına alabiliriz. Ama bazen tahakkümü bile fark etmiyoruz. Bu sebeple de "Elden ne gelir ki..." diye düşünerek istenen her şeye adım adım boyun eğmek daha mümkün hale geliyor.

Sosyal varlıklar olarak toplumun eleştirdiği noktaları tamamen hiçe saymak mümkün değil. Kadınlar üzerine eleştirilen noktalar; çalışması, yeni şeyler üretebilmesi, ortaya çıkması, hatta bazen ağlaması, gülmesi bile olabiliyor. Bunlardan daha fazlası olduğunu tahmin edebiliyoruz elbette. Kadının içindeki güç, kendisi için ve etrafındakile-

2 Nadir Ateşoğlu, "Bir Eril Tahakküm Aracı Olarak Utanç Duygusu". *Cumhuriyetimizin 100. Yılında Kadın Çalışmaları* içinde, ed. Nurye Çelik, Derya Şahin, Ayşe Çağrı Zengin, (İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2023), 10.

ri besleyecek şekilde bir şeyler yapabilmesi adına geliştirilebilecek hatta yapıcı şekilde dönüştürülmeye layık bir güç olmasına rağmen yıkıcı şekilde dönüştürülmesi istenen bir eril tahakküm altında kalıyor. Clarissa Estes, “La Llorona” adlı öyküsünde “Nehrin belli bir noktasında bir şey yaratmak, nehre gelenleri de besler; akıntının uzağındakileri olduğu kadar derinlerdeki yaratıkları da besler.”³ diyerek yaratıcı gücün besleyiciliğinin önemine değiniyor. Tahakküm altına alınan duygular ve istekler gizlendiği sürece bu gücü ortaya çıkarmak, hatta farkına varmak bile zor görünebiliyor. Kadınların varlığının yalnızca nesilleri sürdürmeye yaradığını düşünen eril hakimiyet var oldukça da bunları görmek haliyle güçleşiyor.

İçten içe beden ve duygular birçok şeye “Hayır.” dese de kabullenilen utançla yaşamak kadınların eylemselliğini kısıtlıyor. Bir süre sonra yalnızca ilk baştaki baskıcılık değil, içeride kabul gören baskılar da yeniliklere açık olmayı engelliyor. Yeni bir işe adım atarken yetersiz hissetmek, bir ürün üretirken herkesten daha başarısız olduğunu ve olacağını düşünmek, konfor alanı olarak kabul edilen yerde çakılı kalmak gibi durumlara sebep olabiliyor. Bunlar elbette ki yalnızca kadınların hissettiği duygular ya da düşünceleri değildir. Ama eril tahakküm, kadınları bu kadar baskıladığı için, onlar geri planda kalmaya mahkûm olduklarını düşünerek çaresizce boyun eğiyorlar. Destek bulamayacaklarının bilincinde olarak nasıl adım atabileceklerine dair kaygıları yoğun yaşayabiliyorlar.

Kadınlar yalnızca toplumun beklentilerini ve sunulan bir iki seçenek arasından “tercih” yapabildiklerini düşünerek kişisel özgürlük alanlarını görmeyi kısıtlayabiliyorlar. Utanç duygusunu fark edebilmek aslında tam da bu devrede önemli oluyor. Kendi varoluşumuzun önemine dair değersiz-

leşirmelerin ve bunlara dair kabullerin utançtan kaynaklandığını, bunu açığa çıkararak fark etmek mümkün. “Ne önemi var ki?” diye ertelenen, bahsetmeye çekinilen birçok konunun önemi var aslında. Toplumca yoksa bile, kadınlar nezdinde var. Kadınlar, sırtlarına yüklenen yükleri ve kadınlara dikte edilen olumsuz düşünceleri, yalanları ve gerçekdışı fikirleri bir yana bırakarak hatta istenene boyun eğmeyerek tahakküme karşı çıkma gücünü içlerinde bulabilirler. Buna karşı çıkmak sosyal bir varlık olarak tek başına bir bireyin yapabileceği bir eylem olmamakla beraber, kendi içinde dönüştürebileceği ve değerleriyle yaşayabileceği bir hayatı kurmaya çabalamak da atabileceği adımlardan biridir. Çünkü, kültürün sürekli olarak ürettiği tahakküm kültürünün toplumda kadın tarafından itaat eden bir beden konumuna getirilişindeki rolü ve toplumsal değer yargıları ile bunun meşruiyet kazanmasındaki söylemlerin pratikteki yansımaları göz ardı edildikçe sorunun çözümü ertelenecektir.⁴

Kendi içimizde sakladığımız bu duygular vücudumuzu ve bireyselliğimizi zehirleyebilecek hale gelebiliyor. Panzehir yine bir noktada kendi elimizde...

4 Nuray Karaca, “Yeniden Ve Yeniden Üretilen Eril Tahakküm”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 65, (2020): 410.

3 Estes, *Kurtlarla Koşan Kadınlar*, 334.

KAYNAKÇA

Ateşoğlu, Nadir. "Bir Eril Tahakküm Aracı Olarak Utanç Duygusu". *Cumhuriyetimizin 100. Yılında Kadın Çalışmaları* içinde, Editörler: Nurye Çelik, Derya Şahin, Ayşe Çağrııcı Zengin, 9-28. İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2023.

Estes, Clarissa. *Kurtlarla Koşan Kadınlar*, Çeviren Hakan Atalay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2023.

Karaca, Nuray. "Yeniden Ve Yeniden Üretilen Eril Tahakküm", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 65, (2020): 405-416.

Erkek Kitabı: Toplumun Erkeklik Algısının Dilimizde ve Edebiyatımızdaki İz Düşümleri

Beyza BAYRAK

Prof. Dr. Gülden Sağol Yüksekaya, Dr. Zahide Parlar, *Erkek*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2022, 479 s.

İnsan daha dünyaya gelmeden evvel sahip olduğu bedene ve cinsiyete göre toplumsal cinsiyet kişi üzerinde tahakküm kurmaya başlar. Nitekim cinsiyeti öğrenilen bebek için yapılacak ilk şeylerden biri, erkekse mavi renk, kızsız pembe renk kıyafetler almaktır. Böylelikle daha dünyaya bile gelmemiş olan bebek, cinsiyetçi bakış açısıyla şekillendirilmeye

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.14889475

başlamış olur. Bu bağlamda toplumda bireye cinsiyetinden ötürü yüklenen roller, toplumsal cinsiyeti doğurur. Bahis konusu bu roller, toplumdan topluma değişiklik gösterebilmekle beraber bazı roller ise evrenselidir. Kısacası özünde toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin varlığına ihtiyaç duysa bile ikisi arasındaki ilişkide hükmeden taraf konumundadır.

Bizim topraklarımızda kadının ve kadın sözcüğünün uğradığı muamelelere nispeten erkek ve erkek sözcüğü tahtının sallanmasına pek müsaade etmemiştir. “Erkeklik” namına erkekten beklenenler koşullara ve zamana bağlı olarak değişiklik göstermişse de bu beklentileri yerine getirdiği takdirde erkek, kadının aksine kendini sıfırdan var etme mücadelesi içinde olmamıştır. Zaten toplumda yüceltilen konumda olan, iktidarı elinde bulunduran erkek, içinde bulunduğu dönemin ve toplumun erkeklik rollerini yerine getirip getirmemesine göre kendi konumunu belirlemektedir. Elbette erkekten beklenen toplumsal cinsiyet rolleri, üzerinde durmadan geçebileceğimiz yahut çok basite indirgeyebileceğimiz roller değildir.

Bu doğrultuda Prof. Dr. Gülden Sağol Yüksekaya ve Dr. Zahide Parlar’ın editörlüğünü yaptığı *Erkek* kitabı, toplumsal cinsiyete ilişkin erkeklik algısı ve rollerinin özellikle dilimizde ve edebiyatımızdaki, sonra diğer başka alanlardaki kaçınılmaz yansımalarını tarafsız ve bilimsel bir şekilde inceleyen yazıların bir araya getirildiği monografik bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadını merkeze alan çalışmaların bolluğunun yanı sıra erkeği merkeze alan çalışmaların bir o kadar az olması, çalışmanın motivasyon kaynağını oluşturmaktadır. Bu çalışmayla erkeğin toplumsal cinsiyete dayalı rolleri, erkek ve erkek(lik) algısı, erkeğin iktidarı gibi konular sorgulanmak istenmiştir.

Erkek kitabı, içindekiler ve sunuş bölümleri dışında dört ana bölümden oluşmaktadır.

Bölüm adları ve sayfa aralıkları şu şekildedir:

1. Bölüm. Erk ve Erkek (s. 13-113)
2. Bölüm. Erkeğin Cinsiyete Dayalı Rollerini (s. 117-185)
3. Bölüm. Erkeğin Adı (s. 187-352)
4. Bölüm. Erkek(lik) Algısı (s. 353- 479)

Toplamda on beş yazıdan oluşan kitabın ilk iki bölümünde üç yazı, üçüncü bölümünde beş yazı, son bölümünde ise dört yazı bulunmaktadır. Sunuş bölümünde kitabın mahiyetinden ve kısaca yolculuğundan bahsedilmektedir.

Birinci bölüm olan “Erk ve Erkeklik”te, “erkeklik” kavramının “erkek” kavramından farklı bir yerde durduğu; devamlı surette değiştirilen, dönüştürülen, yeniden inşa edilmeye zorlanan bir yapısı olduğu, bu hususta erkekliğin kendi içinde hiyerarşik bir yapı arz ettiği ve bu durumun “hegemonik erkeklik” kavramını ortaya çıkardığı, farklı dönemlerin metinleri üzerinden izlenerek okuyucuya sunulmuştur. Bu bölümün “Erkek’ten Mürüvvet’e” başlıklı son yazısında ise “mürüvvet” kavramının semantik tahlilinden hareketle İslami Orta Asya Türkçesi metinlerinde dönemin hegemonik erkekliğinin gerektirdiği normlar ve pratikler irdelenmiş ve bunların mürüvvet sahibi olmaktan geçtiği metinlerden örneklerle ortaya koyulmuştur.

İkinci bölümde toplum tarafından kadına ve erkeğe biçilen roller ve bu rollerin gerektirdiği özelliklerin gerek Halk Edebiyatı metinlerine gerekse modern dönem metinlerine nasıl aksettiği, bu rollerin ve özelliklerin metinlerde nasıl simgeleştirildiği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda erkeğin cinsiyete dayalı rolleri olarak karşılaştığımız babalık, koruyuculuk yahut mu-

hafazakârlık, savaşçı olma, kahraman olma gibi rollerinin veya erkeğe mahsus özellik ve davranış şekillerinin erkeklik inşasında nasıl yer edindiği, nasıl “erk” oluşturduğu metinler üzerinden izlenmiştir.

Üçüncü bölümde toplumun düşünüş, algılayış ve yaşam biçiminin dile yansımaları bağlamında erkeğin tercihleri, eylemleri ve özelliklerinden ötürü nasıl adlandırıldığı, nitelendirildiği ve tanımlandığı üzerinde durulmuştur. Bu hususta gerek toplumun erkeklik algısına aykırı olduğu için erkeğe toplum tarafından verilen adlar, yapılan nitelendirmeler gerekse doğacak bebeğe verilen adların mahiyeti irdelenmiştir. Kısacası bu bölümde, toplum tarafından erkeğe yönelik yapılan adlandırmaların, düşüncelerin taşıyıcısı durumundaki dile nasıl yansıtıldığı birtakım veriler ışığında okuyucuya sunulmuştur.

Dördüncü ve son bölüm “Erkek(lik) Algısı”nda dil-edebiyat birlikteliğinin edebiyat kanadında, erkek(lik) algısının edebi metinlerde nasıl karşımıza çıktığı, farklı türlerdeki metinler irdelenerek okuyucuya sunulmuştur. Bu bağlamda erkek(lik) kavramı, erkeklik görünümleri, erkeklikle ilgili araştırmaların kısa tarihi gibi konulara da değinilmiştir. Çalışmanın monografik bir çalışma olması dolayısıyla farklı yazılardan meydana gelmesi ve bu durumun erkek(lik) algısını farklı metinler üzerinden görebilmemize olanak sağlaması dikkate değer bir husustur. Nitekim biyolojik cinsiyetin çok ötesinde duran erkeklik, değişken bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bu bölümde yer alan yazılardan “Kadınsız Anlatılar Dizgesi: Bilge Karasu Romanlarındaki Erkek Kahramanların Karakter Yapısı” adlı yazıda irdelenen erkek(lik) algısı ile “Hamdi Koç’un Çiçeklerin Tanrısı Romanında Erkeklik Rollerini” adlı yazıda irdelenen erkek(lik) algısı farklılıklar arz etmektedir. Romanlarda-

ki erkek(lik) algısının yanı sıra şiirdeki erkek(lik) algısının tahliline ise yine son bölümde yer alan “Çağdaş Türk Şiirinde Erkek Nosyonu” adlı yazıyla erişebilmekteyiz. Bu yazıda şairlerin içine doğduğu ortama göre erkek kavramını şiirlerine yansıtışları, yani erkeklik algıları irdelenmiş, böylelikle çağdaş Türk şiirinde, erkek(lik) kavramının yerinde saymayan, değişim içinde olan yapısı örnekler üzerinden açıklanmıştır. Bu bölümün son yazısı olan “Türkçe Öğretmeni Adaylarının ‘Erkek’ Algısı” adlı yazıda ise erkek(lik) algısı, çalışmada yer alan çoğu yazının aksine kurmaca metinler üzerinden değil, hayatın içinden birtakım veriler doğrultusunda irdelenmiştir. Bu hususta araştırmacı, katılımcılara yönelttiği anketlere gelen yanıtlar doğrultusunda, 19-25 yaş aralığındaki lisans öğrencilerinin erkek kavramına yönelik algılarını tespit etmeye çalışmıştır. Araştırmacı hem geleneksel Türk aile yapısının izlerini taşıyan sonuçlar hem de bahis konusu yapının farklılaştığını gösteren sonuçlar elde etmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmanın Türkiye’de yeni yeni başlayan erkek(lik)le ilgili çalışmalara dikkat çekeceğine ve katkı sağlayacağına dair şüphe yoktur. Nitekim edebiyatımız ve dilimiz bu çalışmadaki yazılarda incelenenlerden çok daha fazlasıdır. Bunun yanı sıra çalışma, sadece edebiyatçılar ve dilciler için değil, her zaman yanı başımızda farklı statülerde (ağabey, baba, kardeş, eş, dost, akraba vb.) gördüğümüz erkeği ve onunla ilgili tahlilleri ihtiva etmesi sebebiyle genele hitap eden bir içeriğe sahiptir. Özellikle disiplinler arası çalışma yaparken edebiyat metinlerine veya dil malzemelerine başvuranlar için de çalışmada sunulan bilgiler kaynak görevi üstlenecektir. Elbette erkek(lik)le ilgili yapılan çalışmaların, kadın(lık)la ilgili yapılan çalışmalara dolaylı yoldan katkılar sağlayacağı göz önünde bulundurulduğunda çalışmanın ulaştığı alanlar genişleyecektir.

Ermenistan için Ne Kadar Üzüntü Duymalıyız?

Oran RABER

Çeviri: Suat Kutay KÜÇÜKLER

Raber, Oran. "How Sorry Should We Feel For Armenia?" *Social Science* 1, no. 2 (1926): 95-100.

Çevirmenin Önsözü:

Bu yazısında Oran Raber, Türkiye gezisi sırasında yaptığı gözlemlerden hareketle Ermenilerin ve Yunanların Türkiye'deki durumunu ele almaktadır. Raber, bir oryantalist, gazeteci ya da tarihçi değildir. I. Dünya Savaşı yıllarında ABD Hava Kuvvetlerinde subay olarak görev almış, daha sonra ordudan ayrılarak 1922 İzmir Yangını'na da tanıklık etmesini sağlayacak dünya gezisine çıkmıştır. Esasen uzmanlığı botanik üzerinedir ve Wisconsin Üniversitesinde bu alanda öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Kendisi hakkında yapılacak bir literatür taramasında, botanik üzerine yaptığı yayınların yanında Türkiye özelinde gözlem raporu mahiyetindeki çalışmaları dikkat çekmektedir. Bunlar arasında mevcut çeviriye kaynaklık

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.14889508

eden yazıdan önce, 1923 yılında *Current History* dergisinde yayımladığı “New Light on the Destruction of Smyrna” başlıklı yazısı da bulunmaktadır.¹

Raber’in “New Light on the Destruction of Smyrna” başlığını taşıyan yazısının başında, yazar hakkında verilen kısa özgeçmiş bilgisi arasında onun “bir Amerikalı olarak tarafsızlığından” söz edilmektedir.² Elbette politik olaylar söz konusu olduğunda “tarafsız bir gözlemci”nin varlığı son derece kuşkuludur. Fakat Batı kamuoyunun, özellikle Ermeni ve Yunan kaynaklarınca şekillendirildiği bir dönemde, Raber’in Türk tezlerini destekler nitelikteki gözlemlerinin dönemin önde gelen akademik dergilerinde kendisine yer bulması dikkate değerdir. Raber’in Türkiye’deki politik duruma ilişkin her iki yazısı da dönemin politik atmosferi altında akademik tutumun ne şekilde geliştiği ve propagandaya karşı ne şekilde tepki gösterildiğine ilişkin düşündürücü bir yerde durmaktadır.

İhmal, çarpıtmadan pek de uzak değildir. Bir ondalık noktayı atlamak, yanlış beyan anlamına gelebilir ve gerçeği söyleyen ama gerçeğin tamamını söylemeyen kişi genellikle kasıtlı yalancılıkla suçlanır. Ancak bu herkesçe bilinen gerçeklerin propagandacılar ve bağnazlar için geçerli olmadığını da eklemek gerekir. Onlar istedikleri gibi kesip çıkarabilirler, çünkü krallar gibi onlar da hiçbir yanlış yapamazlar.

Geçtiğimiz günlerde New York’ta çıkarılan önemli bir dergide, İzmir’in 1922 yılında Türkler tarafından tahrip edilmesine ilişkin bir açıklama yayımlandı. Makale, Yunanistan’ın Ege Denizi’ne sürüldüğü o korkunç ve telaşlı günlerde yaşanan olayları anlattıktan sonra, Türklerin neden böyle davrandıklarını açıklamaya çalışan birkaç kelimeyle devam ediyordu. Bu, Jön Türkler için bir tür özür dileme anlamına geliyordu. İzmir olayını öne çıkaran ve anlaşılır kılan bir ortam ya da arka plan sunuyordu. Makalenin parası ödenmiş ve zamanında yayımlanmıştı ama yayımlandığında okurun Türklerle karşı tutumunu yumuşatacak her kelime çıkarılmıştı. Gerçek oradaydı ama gerçeğin bütünü yoktu ve makaleyi inceledikten sonra okurun ağızında kalan tat, kamuoyuna aktarıldığı

şekliyle orijinal makalenin verdiği kadar farklıydı. Elbette bu, İzmir’in tahribatına dair bir açıklama istendiği ve bunun *neden* gerçekleştiğine dair bir açıklama istenmediği gerekçesiyle mazur görülebilirdi. Bu nedenle yazının arındırılması muhtemelen haklı ve kesinlikle meşrudur fakat halkın hoşuna gitmeyen fikirleri kamuoyuna duyurmanın ne kadar zor olduğunu düşündüğümüzde, kamusal kaynaklarımızı zehirleyen gizli propaganda kaynaklarının neler olduğunu merak etmekten kendimizi alamıyoruz.

Türkiye’de ve onun bir parçasını oluşturan Ermenistan’da durumun tam olarak ne olduğunu öğrenmek mümkün müdür? Ermeniler ve Türkler, birbirleri hakkında gerçekten ne düşünüyorlar? Türklerin Yunanlara karşı hissettikleri, Ermenilere karşı hissettikleriyle aynı mıdır? Türkler resmedildikleri kadar kötüler mi? Bu soruları sık sık duyuyoruz ama doğru cevapları nadiren alıyoruz.

Kuşkusuz Türk, Yunan ve Ermeni halkları arasında ayırım yapar. Her ikisinden de hoşlanmaz ancak farklı nedenlerle. Yunanlara karşı düşmanlık, büyük ölçüde politik ve ırksaldır; Türk ve Ermeni arasındaki düşmanlık ise büyük ölçüde dinî ve ticaridir. Bu, ırksal sorunların Ermeni sorunu-

1 Oran Raber, “New Light on the Destruction of Smyrna”. *Current History* 18 (2): 312–318.

2 Raber, “New Light on the Destruction of Smyrna”, 312.

na, dinsel sorunların da Yunan sorununa dahil olmadığı anlamına gelmez. Ancak bunların ikincil olduğu anlamına gelmektedir.

Geçtiğimiz yüzyıllar boyunca, daha doğrusu Türklerin on beşinci yüzyılın ortalarında Avrupa'da bir yer edinmesinden bu yana, Yunanlar ve Türkler ezeli politik düşmanlar olmuştur. Türk savaşlarının çoğu, Türk hegemonyası içinde veya dışında önde gelen rakip olarak bulunan Yunanlarla yapılmıştır. Geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısında Yunanlar sonunda Türklerden bağımsızlıklarını kazandılar ve o günden bu yana Balkanlar'da bir tarafta Türklerin diğer tarafta Yunanların yer almadığı çok az anlaşmazlık yaşandı. Dünya Savaşı'nda her zamanki gibi karşıt taraflarda yer aldılar ve İtilaf Devletleri çatışmanın sonunda Küçük Asya'daki temsilcileri olarak Yunanları seçtiklerinde tam bir patavatsızlık gösterdiler. Birçok Türk bana şöyle dedi: "Keşke buraya o iğrenç Yunanlardan başkasını gönderseydiniz!" Amerika'nın bu meselede bir rolü yoktu ama küçük güçlerin büyük güçlerin piyonu olarak kullanılmasını engellemek üzere hiçbir şey yapmadığı için suçtan payını almalıdır. Bu, *politik* etkenin en alt düzeye indirgenmiş halidir.

Türk, Batılı Güçlerin ülkesine karşı artık tahammül edilemeyecek bir küçümseme ve kibir ruhunu sürdürdüğünü düşünmektedir. Kendi mahkemelerimizi, kendi postanelerimizi muhafaza ettik ve genel olarak Türkiye'ye, Çin'e davrandığımız gibi yıkıcı eğilimleri olan sorumsuz bir çocuk gibi davrandık. Bu Avrupa ruhunun en yakın temsilcisi olan Yunanistan, Türkiye'nin genel olarak tüm Batılı güçlere karşı hissettiği düşmanlıktan payına düşenden fazlasını almıştır. İrksal olarak adlandırdığım bu etken, Batı tarafından ifade edilen ırksal üstünlük duygusuna dayanmaktadır. Boğaz'ın ötesinden ne hayır gelebilir? Türkiye, Rodos ve Suriye'deyken çeşitli toplumsal tabakalardan Türklerle tanışma şansım oldu ve bu

iki etken, Batı'ya karşı duydukları düşmanlığın çoğunun temelindeydi.

Daha ileri gitmeden önce iki halk hakkındaki birkaç söz etmek yanlış olmayabilir. Türk, ki bununla (azınlıkta olan) eğitilmiş Türk'ü kastediyorum, ülkesinin şu andaki en büyük ihtiyacının daha iyi okullar ve hastaneler kurulmasına izin verecek barışın sağlanması olduğunun farkında olan çok cana yakın bir beyefendidir. Halkının liderliğinin her zaman en iyi ellerde olmamasından üzüntü duymaktadır ve dinî otorite ile Devletin birleşmesinin en ciddi hata olduğu sonucuna varmıştır. Bağnaz ve cahil bir din adamının hataları, Türk devlet yönetimine çok uzun süre yansımış ve bu durum, Türk devletinin aleyhine olmuştur. Ruhban sınıfının çoğunluğu Kuran'ı orijinal Arapçasından okuyamamış ve Muhammed, herhangi bir resmî çeviriyi kesinlikle yasakladığından, din adamları sadece belli başlı önemli pasajları ezberleme ve tekrarlama yetenekleri sayesinde körlerin kör liderleri olarak yerlerini korumuşlardır. "Böyle bir dinî sistemden ne beklenebilir ki?" diye soruyorlar. Dinî otorite ile Devletin ayrılmasıyla iyimser Türk, bu kötülüklerin çoğunun düzelmesini ummaktadır. Muhafazakâr bir dinî otorite, her halükârda muhafazakâr bir Devleti gerekli kılmayacaktır. Yeni hükümetin bu beklentileri karşılayıp karşılamadığını dünya şimdi görme zevkine sahip ancak adil olmak gerekirse mevcut hükümetin hatalarının tümünün Jön Türk'e yüklenemeyeceğini kabul etmek gerekir; bunlar daha ziyade üzerinde çok az kontrol sahibi olduğu bir geçmişin artçı sarsıntılarıdır.

Dinî otorite ve Devleti birbirinden ayıran mevcut hükümet, bir adım daha ileri giderek Halifeliği tamamen ortadan kaldırmıştır. Bu, ilerici olarak tanınan toplumlarda bile sık rastlanmayan bir politik cesaret gerektiriyordu. Halifelik kesinlikle değerli bir kurumdu ve diğer Müslüman ülkeler de bunun avantajını hemen fark edip onun için

çabalamaya başladılar. Tüm Müslüman dünyasının merkezini kendi sınırları içinde buldurmak bir onurdur ve kolay kolay kenara atılamayacak bir dayanaktır. Dünya Savaşı sırasında bazı köşelerde vaaz edilen Kutsal Savaş'ın başarısı tam da buna bağlıydı. İngiltere, Müslüman tebaasının bedenlerini kontrol ederken ruhlarını kontrol edenin bir Türk olan Halife olduğunu unutmamalıydı. Ancak böyle bir gücün avantajları olduğu kadar dezavantajları da vardı ve özellikle dinî otoritenin başı artık Türk Devleti'nin başı olmadığına bu durum daha da belirgindi. İkiyi birbirinden ayrıldığı anda Halife'nin otoritesini Devlet'e karşı kullanması mümkün hale geliyordu ve atılması gereken tek mantıklı adım -ki Türkler uzun uzun düşündükten sonra bu adımı atmaya karar verdiler- Halifeliği tamamen ortadan kaldırmaktı. Böyle bir devrimci eylemin en yüksek türden politik cesaret gerektirmediğini kim söyleyebilir?

Yunanlar hakkında da bir şeyler söylemek yerinde olacaktır. Onlar da Batılı komşuları tarafından kıskanılacak bir cesaret gösterdiler. Başarısız kabine liderlerinin ölüme mahkûm edilmesiyle çok nahoş bir ün kazandılar. Ancak izledikleri politika lehine söylenecek çok şey vardır. Büyükelçilerini ve kabine yetkililerini eylemlerinden sorumlu tutmak gibi daha önce benzeri görülmemiş bir yöntemi benimsediler. Bu o kadar korkunç mu? Genelde bir yönetim savaş ilan eder; ancak acı çeken halktır. Yunanlar, ihanet meselesi bir yana, diplomatların ve bakanların sorumluluğunun bir kısmını üstlenmelerinin tam zamanı olduğunu söylediler. "Eğer bizi feci bir savaşa sürüklerlerse, cezalarını çeksinler" onların sloganı olmuştur. Bu yeni bir öğretiler ve sorumsuz hükümet liderleri arasında neden asla popüler olmayacağı kolayca anlaşılabilir.

Ermeni sorunu çok farklı bir sorundur. Bu ülkede ezilen zavallı Ermeni için belli bir türde çok fazla propaganda duyuyoruz. Onun durumunun

suçunu her zaman doğru omuzlara mı yükledik? Ermenilerin durumu en iyi bir benzetmeyle anlaşılabilir. Amerika'daki zencilerin Müslüman olduğunu ve İngiliz ve Fransızların -aslında tüm büyük Avrupa güçlerinin- aynı dine mensup olduğunu düşünelim. Bu büyük güçlerin, zencilere Hıristiyan efendileri ve yöneticileri tarafından çok ezildiklerini vaaz eden az ya da çok fanatik (en azından son derece gayretli diyelim, kibar olmak için) misyonerler gönderdiğini varsayalım. Zenciye, kendisine hükmeden farklı ırktan ve farklı geleneklerden gelen bu Amerikalıların -bu Hıristiyan köpeklerin- en aşağılık tipte dinsizler oldukları, "konuşmayı bilmedikleri" ve büyük güçlerle ilişki kurmaya uygun olmadıkları söylensin. Acılarını hafifletmek için İngiltere ve Fransa'dan büyük miktarlarda para gönderiliyor ve ne zaman içlerinden biri bir ayaklanma sonucu linç edilse Büyük Güçler zencilere şöyle diyor: "Zavallı yaratıklarınız, bu kafirler tarafından işkence görüyorsunuz!"

Koşulların böyle *olduğunu* varsayarsak, zenci sorunumuzun şu anda olduğundan daha zor hale geleceğini görmek kolaydır. Denizin ötesindeki büyük ve güçlü uluslar tarafından desteklendiğini bildiği için şu anda olduğundan çok daha fazla "kendini sürekli savunma pozisyonunda hissetme" eğilimi olacaktı ve her zamankinden daha fazla sıkıntı yaşanacaktı.

Şu anda Ermenistan'daki durum biraz da budur. Amerikalılar, bir halk olarak, İsa'nın bile Sezar'ın hakkını Sezar'a vermeyi vaaz ettiğini unutarak Muhammed'in takipçilerinin her halükârda lanetlendiği ve Müslümanlar olarak desteğe layık olmadıkları fikrini yaymışlardır. Ermeniler her zaman güçlü ve kuvvetli bir ulus tarafından desteklendiklerini hissetmişler ve bu güvenceyle (çoğu zaman olduğu gibi yanlış bir umut!), şanlı bir şehitlik vaadinden bahsetmiyorum bile, birçok durumda kendi inisiyatifleriyle sorun çıkarmışlardır. Sadece 9 Eylül 1922'de Kemal'in ordusu İz-

mir'e girdiğinde yaşananları aktarmakla yetineceğim. İlk sorun bir Ermeni tarafından başlatıldı ve bazı Türklerin Ermenilerin kendilerine bu katliam fırsatını vermesinden memnun oldukları doğru olsa da, bu Ermenileri mazur göstermez.

Beni çok etkileyen bir diğer gerçek ise, konuştuğum onlarca Ermeni arasında Ermeni Katoliklerden tek bir şikâyet kelimesi duymamış olmamdı. Aslında Türk komşularıyla oldukça iyi geçiniyorlar gibi görünüyorlar. Ayrıca Tanrı'nın Krallığı'nı kurmanın yıkmaktan çok inşa etmekten geçtiğini de öğrenmiştir ki bu dersi Protestan bağnazlarımızdan bazıları henüz öğrenememiş gibi görünüyor.

Türkler ve Ermeniler arasında en fazla sürtüşmeye neden olan ikinci etken ticaridir. Türkiye'deki Ermeniler, Kaliforniya'daki Japonlar gibidir. Ermeni, iş hayatında Türk'ten daha kurnaz ve tutumludur, tıpkı Japon'un Kaliforniyalıdan daha tutumlu ve kurnaz olması gibi. Sonuç olarak Ermeni, Türk'ün toprağını tıpkı Japon'un bizimki-

ni almaya çalıştığı (ve çoğu zaman başardığı) gibi ondan alır. Türk nargilesini tütürürken ya da özel haremine yeni birini dahil ederken, Amerikalı otomobilinde gezinirken ya da radyosunun hoparlörü önünde dinlerken, Ermeni ve Japon gayrimenkul varlıklarını artırmak için uygun anı beklemektedir. Biz kendimizi, daha yüksek bir yaşam standardımız olduğunu ve manevi konulardan daha çok zevk aldığımızı söyleyerek mazur gösteriyoruz; Türk de aynı şeyi söylüyor. İş tersine döndüğünde ise "yüksek yaşam standardı" "tembellik", "tutumluluk" ise "açgözlülük" haline geliyor.

Ticaret ve dinin bu iki etkeni, iki halk arasındaki sürtüşmenin başlıca kaynaklarıdır. Irksal, dinî ve ticari hoşgörü çözüm gibi görünüyor. Amerika bunu teşvik etmek için ne yapıyor? Zorlukları durdurmaya ve diğer uluslarla eşit bir zeminde adım atmaya yardımcı olamıyorsa, en azından samimiyetsiz ikiyüzlülüğü ve besleyemeyeceği açlıkları uyandırarak bunu şiddetlendirmeyi bırakmalıdır.

Tarihî Çorlu Evi'nin Halk Bilimsel Açıdan Değerlendirilmesi

Elif VATANSEVER

ÖZET

Halk bilimi araştırmacılarının çalışma sahası, 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar kırsal yaşam olmuştur. Sanayileşmenin bir sonucu olarak iş gücü gerektiren bölgelere yapılan göçlerin ardından kent yaşamında yeni sahalar ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda kırsaldan kente yapılan göçler, kent kültürünün ve kent folklorunun gelişmesinde etkisini göstermiştir. “Kırsal yaşam” olarak adlandırılan eski yaşantıya ve gelenek-göreneklere duyulan özlem; kent yaşamında yaşanan sorunlar ve kırsal kesimden kente göç eden bireylerin kentte yetişen çocuklarının kırsal yaşamı unutmuş bir biçimde kentte büyümesi, halkın özlem

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.14889555

duyduğu folklorik öğelerin sergilenmesi, kent müzelerinin anlam, işlev ve değerlerinin halk tarafından önemsenmesini ve uygulanabilirliği düşüncesini sağlamıştır. Bu sebepten “kent müzeleri”, günümüzde uygulanmaya çalışılmaktadır. Kent müzelerinin yaygınlaşması ve müzelerin kamuoyunda bırakmış olduğu etkiler, bu yerlerin kent dokusu için önemli ziyaret meskenleri hâline geldiğini göstermektedir. Kent müzeciliği adına yapılan çalışmalar sonucunda kentteki kimi yapılar, kentin simgesi hâline gelmiştir. Simgesi hâline gelen bu yapılardan birisi de Tarihî Çorlu Evi'dir.

Yaşanan süreçte, Tarihî Çorlu Evi, halk bilimi müzeciliği doğrultusunda önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada Tarihî Çorlu Evi'nin, bir kent sembolü olması, kültürel bellek oluşumundaki rolü, Türkiye sahasındaki diğer uygulamalı halk bilimi müzeleri ile arasındaki farkı ortaya konmuştur. Ayrıca, gelecekteki öğelerin, müze içerisinde yaşatılabilir şekilde sergilenmesi, kültürel mirasın korunmasında bir etkisinin olması, sergilenen ürünlerin işlevselliği, evin mimarî yapısının kentin eski dokusunu yansıtması ve evi ziyaret eden kişilerin ziyaret etme sebeplerinin ardındaki düşünceler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarihî Çorlu Evi, kültürel bellek, gelenek ve görenekler, kent müzeciliği

ABSTRACT

The field of study of folklore researchers has been rural life from the 19th century until the middle of the 20th century. As a result of industrialisation, new areas emerged in urban life after migrations to regions requiring labour force. As a result, migrations from rural to urban areas had an impact on the development of urban culture and urban folklore. The longing for the old life and traditions and customs called 'rural life'; the problems experienced in urban life and the fact that the children of individuals who migrated from rural areas to the city grow up in the city in a way that has forgotten the rural life, the exhibition of folkloric elements that the public longs for, the meaning, function and values of urban museums have provided the idea of importance and applicability by the public. For this reason, 'city museums' are being tried to be implemented today. The spread of city museums and the effects of museums on public opinion show that these places have become important places of visitation for the urban fabric. As a result of the works carried out in the name of urban museology, some buildings in the city have become the symbol of the city. One of these iconic buildings is the Historical Çorlu House.

In the process, the Historical Çorlu House has an important place in the direction of folklore museology. In this study, the difference between the Historical Çorlu House as a city symbol, its role in the formation of cultural memory, and other applied folklore museums in the field of Turkey is revealed. In addition, the exhibition of traditional items in a way that can be kept alive in the museum, having an effect on the protection of cultural heritage, the functionality of the exhibited products, the architectural structure of the house reflecting the old texture of the city and the thoughts behind the reasons for visiting the people who visited the house were evaluated.

Keywords: Historical Çorlu House, Cultural Memory, Traditions and Customs, City Museology

AMAÇ, KAPSAM, YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, Tarihî Çorlu Evi'nin yalnızca bir müze işlevi görmediğini ortaya koymaktır. Ayrı olarak geleneksel yaşam biçiminin günümüzdeki yansıması olması dolayısıyla Tarihî Çorlu Evi, halk bilimsel açıdan önemli bir yer edinmektedir. Bu sebepten müze içerisinde sergilenen ürünler halk bilimine yönelik yorumlanmıştır. Ayrı olarak çalışmada, ziyaretçiler ve proje sahiplerinin düşüncelerine yer vermek, folklor bağlamında incelemek çalışmanın temel problemlerindedir. Araştırmanın sınırlılıkları, Tarihî Çorlu Evi'nin içerisindeki geleneksel ürünler, evi ziyarete gelen kişilerle yapılan görüşmeler ve Türkiye sahasındaki uygulamalı halk bilimi müzeciliği örnekleridir. Bu çalışmada, kültürün günümüze kadar geçirdiği evrim sürecinin tartışılması nedeniyle "işlevsel" yöntem temel alınmıştır.

HALK BİLİMSEL AÇIDAN TARİHİ ÇORLU EVİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kültür, Malinowski'nin işlevselciliği incelendiğinde bir toplumun, temel ihtiyaçlarının giderilmesi sonucu, yaratılmış olan ürünler bütünüdür. "Bir başka deyişle, Malinowski kültürün esas işlevinin, 'insanın temel ve türetilmiş gereksinimlerini karşılamak' olduğunu vurgulamaktadır"¹. Bu bağlamda, insanlar temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra belirli bir sosyal modele uyum sağlarlar ve söz konusu durumda kendi pratik ürünlerini yaratırlar. Değişik sosyal çevrelerde, her ne kadar ihtiyaçları karşılama biçimleri farklılık gösterse de bu durum kültürün işlevselliğini değiştirmez. Yalnızca toplumun hafızasını oluşturan ortak unsurların benimsenmesini, sürekliliğini ve kimlik meselelerini değiştirir. Böylece, ilkel insan yaşamının temel ihtiyaçları zamanla, "sistem" içerisinde yaşayan kurallı ve iktidar yapısına sahip olan örgüt mekanizmalarında ayrı birer kültüre evrilmiştir. İnsanın evrimini inceleyen araştırmacılar, ortaya çıkan geleneksel yaşamı da incelediklerinde, ihtiyaç mekanizmasının daha hassas çalıştığını tespit etmişlerdir. Bu nedenle de sosyoloji alanının çalışmaları artmıştır.

Halk bilimi çalışmalarının tarihçesine baktığımızda, 19. yüzyılda "halk" denilince akla köy ve kırsal yaşamda bulunan insanlar gelmekteydi. Alan Dundes, "Halk Kimdir?"² adlı makalesinde bu durumu açıklarken halk teriminin ilk olarak Avrupa köylülerini temsil ettiğini dile getirmiştir. Dundes yine aynı makalede dönem aydınlarının halk tanımını şu şekilde vermiştir: "Halk aşağı tabakayı oluşturan, genel nüfus içinde bir sürü, bayağı ve kaba bir grup ve aynı toplumun seçkin tabakası (elite) ile tezat teşkil eden bir insan grubu olarak düşünülmüştür (1998:139)". Bu tartışmalar sürerken halkın şehre geldiğinde kendi kültürünü de beraberinde getirmesiyle oluşan bir toplumsal yapıdan bahseden Dundes, kültürel formların korunmasını sağlayan bu topluluğa da halk adını vermektedir. Dundes'a göre halk, "en azından ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubudur". Bu faktör din, meslek, ırk vb. olabilir. İlerleyen araştırmalar sonucunda ise kent yaşamındaki insanlar da bir halk olarak görülmeye başlanmıştır. Şüphesiz, teknolojik gelişmeler ve sanayileşmenin insan yaşamına etkisinin olduğu görül-

1 Sibel Özbudun, Balkı Şafak ve N. Serpil Altunkek, *Antropoloji: Kuramlar Kuramcılar* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2019), 119.

2 A. Dundes, "Halk kimdir?", çev. M. Ekici. *Milli Folklor*, (37), (1988): 139-153.

mehtedir. Sanayileşme sonrası göçler ile beraber, insanların kent ortamında yaşamak için topraklarını bırakıp fabrikalarda çalışmaları, kültürel yaşamlarında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Kente göç ettikten sonra, kırsal yaşamda uygulanan ayinler, törenler, ritüeller, halk inançlarında oluşan değişiklikler veya bu uygulamaların son bulması toplumsal düzenin farklılaşmasına yol açmıştır. Göç ile beraber, insanların kentlerde kendi mahallelerini ya da kolonilerini oluşturmaları kültürel belleği canlı tutmalarında yardımcı olmuştur. Ancak kişilerin eğitim/iş gibi sebeplerden mahallelerinin dışına çıkmaları, onların farklı kültürel hafızanın bulunduğu bir çevrede yaşamalarına sebep olur. Böylece toplumsal normlar her ne kadar benzer ya da aynı olsa da göç sonucunda değişen belirli kültürel mekanizmaların olduğunu görmek mümkündür. Oluşan yeni yaşantı, halk bilimi literatüründe “kent folkloru” denilen ayrı bir çalışma alanını ortaya çıkarmıştır. “Dolayısıyla Sanayi Devrimi ve teknolojik gelişmeler, halk bilimsel unsurların kent ortamına taşınmasını sağlayan iki temel olgu olarak işlev görmüştür. Folklorun kent ortamında yeni bağlam ve aktarım kanalları vasıtasıyla varlık bulması, ‘kent folkloru’ kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır”³. Bu sayede denilebilir ki kent yaşamı, kırsalın bir görünüşü olarak yeni ve “modern” pek çok uygulamayı göz önüne getirmektedir. Halkın kırsal yaşamda kendine özel ürettiği kültür biçimleri, farklı kültür biçimleriyle eşleşerek ya da özdeşleşerek yeni bir modele dönüşmüştür ve dönüşmeye devam etmektedir. Bu noktada halk bilimi müzeciliği, kent yaşamında ortaya çıkan yeni bir sergi salonu örneği hâline gelmiştir. Halk bilimi müzeciliği halkın kültürel mirasının, geleneksel ürünlerinin, sanatlarının veya zanaatlarının sergilenmesi ve bu unsurlara yönelik farkındalık yaratılması açısından

değer taşıyan bir alandır. Bir başka önemli nokta ise halk bilimi müzeciliği, kültürün devamlılığını göstermenin yanı sıra zaman içerisinde değişen unsurların sergilenmesini de sağlamaktadır. Zaman içerisinde kültürel mirasın korunmasına yönelik pek çok adım atılmasıyla, bu müzelerin yalnızca bir sergi salonu değil uygulamalı geleneksel faaliyetlerin ve projelerin oluşmasında da etkili olmuştur. Proje veya uygulamalarla desteklenen yeni müzeler, “uygulamalı halk bilimi müzeciliği” alanını ortaya çıkarmıştır.

Uygulamalı halk bilimi, kültürel mirasın korunması kırsaldan kente göç ardından kent yaşamı içerisinde unutulmuş veya varlığını yitirmek üzere olan sanat ve zanaatların toplum içerisinde bırakmış olduğu etkileri yeniden canlandırılması; bu gelenek ve göreneklerin köy veya kent ortamında uygulanabilirliğinin yenilenmesine yönelik çalışmaları kapsamaktadır. Uygulamalı halk bilimi, toplumsal bağlılığı ve aneleri yaşatan bir kent modelidir. 1970’li yıllarda Richard M. Dorson, uygulamalı halk biliminin ortaya çıkmasında önemli rol oynayan teorisyenlerdendir. Dorson, 20 günlük bir saha gezisinde edindiği bilgileri “Is There a Folk in the City?” adlı çalışmada yayınlamıştır. Söz konusu çalışmada, göçmen halkların kültürünün şehirdeki yansımaları değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında Dorson⁴ şu çıkarımlara varmıştır:

Dorson’un ardından, Yvonne R. Lockwood ve Timothy J. Owens gibi halk bilimciler, uygulamalı halk biliminin etik boyutları ve yerel halklarla olan ilişkiler üzerine çalışmalar yürütmüşlerdir⁵.

Uygulamalı halk bilimi, sanayileşme veya göç sonrasında unutulmaya yüz tutmuş halk kültürünü yaşatma görevini üstlenmektedir. Denile-

3 Erhan Aslan, *Kuramsal Yaklaşımlar Işığında Kent Folkloru* (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2023), 50.

4 Richard M. Dorson, “Is There a Folk in the City”, *The Journal of American Folklore*, 83 (328), (1970):207-216

5 Nihangül Daştan, “Uygulamalı Halk Bilimi-Tarihsel Süreç”, *Mavi Atlas*, 10(2)2022: 346-355.

bilir ki kültürel mirası canlandırarak halkı bilgilendirme ve kültürel kodları gün yüzüne çıkarma amacıyla uygulamalı halk bilimi çalışmaları yapılmaktadır. Bugün Türkiye'de sınırlı sayıda örneği bulunan uygulamalı halk bilimi müzeciliği de bu açıklamalara istinaden kapsamlı çalışmalar ortaya çıkarmıştır. Uygulamalı halk bilimi çalışmaları, "kültürel bellek" kavramıyla yakından ilişkilidir. Kültürel belleğin işlevi, toplumun kendi mekanizmasında yer alan geleneklerin ortak hafızada meydana getirdiği istem ve istemin yanında devamlılığı sağlamak, koruma altına almaktır. Bu bakımdan Assmann'a göre kültürel bellek, hatırlama kültürüdür ve gelenek kavramıyla ilişkilidir." İnsanın hatırlaması, duygusal bir ilişkidir, kültürel biçimlendirme ve kopmayı aşarak geçmişle kurulan bilinçli bir ilişkidir. Aynı unsurlar kültürel bellek adını verdiğimiz olguyu da belirler ve gelenek dediğimiz çerçevenin ötesine geçilmesini sağlar⁶. Uygulamalı halk biliminin amacı da kültürel dokunun canlandırılmasının yanında toplumun ortak hislerine dokunarak farkındalık yaratmaktır. Uygulamalı halk biliminin eğitime ve kent turizmine de katkısının olduğunu söylemek mümkündür. Kent turizmi açısından ziyaretçi edindirmenin yanı sıra geleneksel aile yaşantısını modern dönem yaşantıya alışık olan "genç" kesime aktarma açısından uygulamalı halk bilimi çalışmaları önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca uygulamalı halk bilimi çalışmaları, geleneksel ham madde üretimi, el işlerinin sergilenmesi veya öğretilmesi gibi halk kültürünün uzantısı olan pek çok geleneksel uygulamayı gözler önüne sererek toplumun bilinçlenmesini sağlamaktadır. Uygulamalı halk biliminde geleneğin güncellenmesi, genç kuşaklara aktarılması ve yayılması öncelikli hedef olsa da söz konusu uygulamalar sağlıklı bir

şekilde ele alındığında ve tanıtıldığında kültür turizmine de doğrudan katkı sunması kaçınılmazdır⁷. Uygulamalı halk biliminin asıl amacı ise kentte var olan halk bilgisini, halkın birikimlerinden yararlanarak uygulamaya dökmektir. Bu sayede uygulamaya dökülen bilgi, kent insanı tarafından benimsenerek yaşam içerisinde yer edinmektedir. Uygulamalı halk bilimi çalışmaları, özellikle kentte büyüyen çocukların bilinçlenmesi, geleneksel halk bilgisini birincil kaynaktan öğrenmesi açısından değer taşımaktadır.

Somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması adına, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (1972) ile Paris'te kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin (2003) ardından Türkiye'de uygulamalı halk bilimi çalışmalarının arttığı söylenebilir. Uygulamalı halk bilimi müzeciliğinin örnekleri incelendiğinde açık hava müzeciliği, tarihsel dokuların korunduğu ören yerleri etrafında oluşturulan köy evleri; zanaat, sanat ve beslenme biçimlerinin temsillerinin korunması açısından ziyaretçilere açık olarak hazırlanmış müzeler ve kent müzelerinin oluşturulduğu görülmektedir. Türkiye sahası içerisinde; Beypazarı Yaşayan Müze, Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi, Gaziantep Baklava Müzesi, Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi, Çanakkale Çıplak köyünde bulunan Tarihî Osmanlı Yerel Evi ve Mardin Yaşayan Müze uygulamalı halk bilimi müzeciliğinin temsilleri olarak değerlendirilebilir. Bu müzeler dışında ise Tarihî Çorlu Evi, görsel ve işitsel dokuyla halk bilimi müzeciliğinin temsili olarak çalışma kapsamındadır.

6 Jan Assmann, *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, çev. Ayşe Tekin. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 43.

7 Şakire Balıkcı, "Uygulamalı Halk Biliminin Kent Turizmine Katkısı: Mardin Örneği", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 17 (45), (2024): 188.

HALK BİLİMİ MÜZECİLİĞİNİN BİR ÖRNEĞİ OLARAK TARİHÎ ÇORLU EVİ

“Tarihî Çorlu Evi, Muhacir Evi, Doğanca Evi” olarak literatüre geçmiştir. Tahminî 19. yüzyıldan kalma ve en az 150 yıllık bir geçmişe sahip olan Tarihî Çorlu Evi, Tekirdağ'ın Çorlu ilçesinin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Cemaliye Mahallesi'nde bulunan ahşap bir konaktır. 1870 yılında Rum bir doktora ait olduğu bilinen binanın 1924 Mübadelesi sırasında Yunanistan'dan göç eden Doğanca Ailesi'ne Selanik'teki mal varlıklarının karşılığı olarak verildiği bilinmektedir: “1924'ten beri bizimdir bu ev. Buraya Selanik'ten mübadele göçmeni olarak geldiğimizde oradaki mallarımıza karşılık olarak bize verilmiş. 36 yılında falan da bizim kullanımımıza geçmiş daha önce askerî bir işlev görüyormuş”⁸. Doğanca ailesinin evi olarak kullanımının son bulmasının ardından 2003 yılında Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca sivil mimarlık örneği olarak tescillenen bina, 2012 yılında Çorlu Belediyesi tarafından kamulaştırılarak restore edilmiştir⁹. 26 Şubat 2019 tarihinde ise “Muhacir Evi Müzesi” olarak ziyarete açılmıştır. Binanın restore edilmesi ve kamuoyuna sunulmasındaki amaç ise Çorlu Belediye Başkanı Ahmet Sarıkurt tarafından, “Tarihî değerlerimize sahip çıkma anlayışıyla çıktığımız bu yolda; Çorlu'muzun en güzel sivil mimarlık örneklerinden biri olan Doğanca Evi'nin eski sakinlerini, onların kültürlerini korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak, kent ve kentli kültürünü yaşatmak amacıyla gerçekleştirdiğimiz bu proje”¹⁰ sözleriyle aktarılmıştır. Eski Belediye Başkanı Ünal Baysan¹¹ ise restorasyon aşamasına

geçilmeden evvel projenin ortaya konma amacını şu şekilde açıklamıştır: “En azından dediğim gibi çocuklarımıza yeni nesle eski Türk ailesinin Türk yapısının nasıl konakladığını kendilerine göstereceğiz. Veya en azından Çorlu'ya biri geldiği zaman bizim de işte böyle bir binamız var diyeceğiz.”

Halkın barınma biçimleri, köyden kente geçiş yaptıkça değişiklik göstermektedir. İnsanlar, ilk olarak kendi yaşamını sağlama almak ve çeşitli tehlikelerden korunmak adına sığınma ihtiyacı hissettiklerinden kendilerine barınaklar inşa etmişlerdir. İhtiyaçların belirli gelişmelerle paralellik göstererek farklılaşması yani kültüre evrimleşmesi sonucunda değişik mimari yapılar ortaya çıkmıştır. Türklerin geleneksel barınma biçimleri incelendiğinde, Orta Asya ve sonrasında Anadolu'nun belirli bölgelerinde otağ denilen çadırların barınma işlevi gördüğünü söylemek mümkündür. Fakat yeni kültürlerle etkileşimler ve giderek genişleyen toprakların vesilesiyle, özellikle Osmanlı Dönemi'nde, kentlerdeki barınma biçimi değişikliğe uğramıştır. Yeni konut biçiminin gelişmesinde aracı olan kentliler, sultanlar ve emirlerden başlayarak, doğulu danışmanlar, tüccarlar, Müslümanlığı kabul etmiş ya da etmemiş Hıristiyanlar ve Doğu İslam ülkelerinden yeni fetih ülkesine göçenler asker ve tarikat ehli gruplardı. Konya Köşkü, Edirne Cihannüma Köşkü, ya da İstanbul'daki Çinili Köşk gibi sultani, anıtsal modeller doğu topraklarından, İran ya da Orta Asya'dan ithal edilmişlerdi”¹². Bu bağlamda, Tarihî Çorlu Evi de kent ortamındaki barınma biçiminin bir örneği olarak ortaya çıkmaktadır. Halkın barınma biçimi yalnızca inşa edilen/kurulan barınma sistemini değil söz konusu sistemin içerisindeki diğer işlevsel öğeleri de ortaya çıkarmaktadır. Sözelimi bu öğeler ısınma, temizlik ihtiyacını giderme, yeme-içme biçimi vb.dir. Tarihî Çorlu Evi, üç katlı bir ahşap

8 Suat Doğanca, URL-1: https://youtu.be/kZAD5_3SlOo

9 Ahmet Sarıkurt, URL-2: <https://www.corlu.bel.tr/haber/1/5043/tarihi-doganca-evi-muhacir-evi-acildi>

10 Ahmet Sarıkurt, “Çorlu'da Sarıkurt Dönemi,” *Kentim Çorlu* 7, Çorlu Belediyesi Haber Bülteni, Haziran (2019):29, 6

11 https://youtu.be/kZAD5_3SlOo

12 Doğan Kuban, *Türk “Hayat”lı Evi*, (İstanbul: Mısırlı Matbaacılık, 1995), 47.

bir yapıdır ve tek bir mimarî akımın etkisi altında inşa edilmemiştir. 18-19.yüzyıllar arasında gelişen Batılılaşma hareketlerinin bazı unsurları görülmektedir. Bu unsurlar ahşap temelli olmak üzere, neo-klasik ve eklektik mimarînin izlerini taşımaktadır. “Aynı süreçte Batı kaynaklı tasarım ve iç dekorasyon anlayışlarıysa çok daha sık bir şekilde, kimi zaman yerel anlayışları tamamen bastırarak, kimi zamansa yerel anlayışlarla birlikte eklektik bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır”¹³. Osmanlı yapıları, Fransa'nın etkisinde sıklıkla kaldığından “levanten” kesimin yaşam tarzı, eski mimarî yapılarda Tarihî Çorlu Evi örneğinde olduğu gibi net bir şekilde görülmektedir. Fakat bir yandan da kültürel ürünlerin, sınıfsal bir mesele olmadığı anlaşılmaktadır.

Geleneksel barınma sistemi dikkate alındığında “ocak” Türk inanç sisteminde önemli bir yere sahiptir. Ateş, kutsal bir iye olarak görülürken bir yandan da evin bereketidir. Ocağın evin tam ortasında yanması, tüm aileyi bir araya toplayan bir etken olduğu gibi hanenin devamlılığını da sağlamaktadır çünkü insanların beslenmesi ateşe bağlı olan bir durumdur. Tarihî Çorlu Evi'ndeki ocak yani modern anlamda “mutfak” ise, en alt katta bulunmaktadır. Evin giriş katında bulunan mutfakta, dönemin dokusunu yansıtan ürünlerin sergilendiği bir oda bulunmaktadır. Yer sofrası ve yemek yapımında kullanılan pek çok ürün bu alanda sergilenmektedir. Ev, müze biçiminde kullanıldığından evin girişinde bir de güvenlik görevlisi için ayrılan bir bölüm bulunmaktadır. Bir üst kata çıkıldığında ise aile üyelerinin gündelik yaşamında yeme-içme ve sohbet etme amacıyla kullandıkları oda ve kısımlara rastlanılmaktadır. Çünkü otağ yaşamındaki aksine herhangi bir kabile saldırısı ya da bozkır yaşamında karşılaşı-

lan zorluklarla mücadele etmek zorunda kalınmadığı için bu tarz mimari yapıda bulunan barınma sistemlerinde, ailenin bir arada bulunması ve ateş başında toplanması zorunlu değildir ve bu durum ihtiyaçlar mekanizmasının değişimi açısından önemli bir örnektir.

Ayrı olarak üst katta bir adet çalışma odası da bulunmaktadır. Bu kat incelendiğinde, sokağın ön tarafına bakan bir girişin olduğu görülmektedir. Osmanlı dönemi yaşam tarzı bazında açıklamak gerekirse, bahçe kısmında bulunan girişin evin çalışanları tarafından kullanıldığı ve bu girişin de gelen misafirler ya da aile üyeleri tarafından kullanıldığı düşünülebilir. Salonda bir yemek masasının bulunması ve mutfakta da ayrı olarak yer sofrasının bulunması, kültür değişmesinin bir örneğidir. Mutfak alanında bulunan balmumundan yapılmış bir heykelle oluşturulan yeme-içme biçimini gösteren alan ise, eski sofrada adabını yansıtmaya açısından önemlidir. Bu değişimin sebebi ise, pek çok değişimde olduğu gibi Batılılaşmanın getirdiği yeniliklerle ilgilidir. Ev halkının bir arada bulunarak aynı tabaktan yemek yediği sistemden, herkesin birbirine uzak olduğu ve kişisel eşyanın bir türü olan ayrı tabaklarda yemek yenilen bir sisteme dönüşümün sergilenmesi aynı zamanda karşılaştırma yapabilmek adına önemli bir uygulamadır. Son kata çıkıldığında, aile üyelerinin dinlenmek ve uyumak için kullandıkları odalar görülmektedir. Evin içerisindeki farklı öğeler, dönem dönem değişen ihtiyaç mekanizmalarının ortaya çıkardığı değişik yaşam biçimlerinin karşılaştırılması için örnek teşkil eden donanımları da barındırmaktadır. Isınma, aydınlanma gibi temel ihtiyaçların karşılanma biçimleri, elektrik öncesi devir ile elektrik sonrası devri bir arada göstermektedir. Günümüzde gaz lambalarının şu anda birer dekor olarak kullanıldığı görülse de Tarihî Çorlu Evi gibi geleneksel yaşam tarzının olduğu yaşam alanlarında Batı etkisiyle dekore edilen

¹³ Melisa Elif İlhan, “18. ve 19. Yüzyıllarda İstanbul ve Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Değişimler Çerçevesinde Yalı Olgusunun Gelişimi”, *Kalemişi Dergisi* 11, (2018): 135.

aydınlatmalardan evvel gaz lambasının geçmişte, insanların aydınlanma ihtiyacını karşıladığı anlaşılmaktadır. Bir başka örnek ise, ısınmadır. Malinowski'nin işlevselci kuramına yönelik olarak denilebilir ki ısınma, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlar açısından Tarihî Çorlu Evi içerisindeki öğeler incelendiğinde bu ihtiyaçların kültüre dönüşüm aşamalarının yansıdığı görülmektedir. Evin duvarlarında soba boruları için yapılan boşlukların bulunduğu ve teknolojik gelişmelerle beraber evin içerisine elektrikle ya da kömürle çalışan pek çok ısınma mekanizmasının da kurulduğu görülmektedir. Tarihî Çorlu Evi'nde haberleşme ihtiyacının aşamaları müzeciliğe uygun bir biçimde gösterilmiştir. Posta kutusunun ardından ev telefonunun ve faksın da yaşamın içerisine dahil olduğu dikkat çeken bir başka unsurdur.

Evde sergilenen ürünler arasında el yapımı ürünlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Orta odada bulunan beşik ve beşiğin yanında bulunan çıkırcık ve odalarda bulunan yüklükler, saten dokulu el dokuması yün yorganlar, sünnet kıyafeti gibi ürünler geleneksel Türk yaşamını yansıtmaktadır. El sanatları ürünleri, özellikle çeyiz için kapsamlı ürünlerdir. Evlilik aşamasında olan gençler için her bir nakışın ayrı bir anlamı bulunmaktadır. Anadolu'daki yaşam dikkate alındığında keder, dert, mutluluk, aşk gibi pek çok duygu özellikle kadınlar tarafından rahatlıkla ifade edilemediğinden işlemeler, kadınların ürettiği halk bilgisi ürünlerine dönüşmüştür. Söz konusu üretimin derin hislerle icrâ edilmesinin sebebi, "toplumsal cinsiyet" olgusu nedeniyledir. Kısaca Yolcu'nun¹⁴ çıkarımlarına göre, geleneksel toplumdaki cinsiyet rolleri, erkeklik ve kadınlığın getirdiği statü meselesiyle ilişkilidir. Statünün kadınlarda oluşturduğu toplumsal baskı ise az evvel bahsedilen kadınların ürettiği ürünlere yansımaktadır. Yine

Yolcu'dan edinilen bilgilerden hareketle, kadınların icrâ ettiği ürünler, "famaaj" olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla bu ürünlerin ziyaretçilerde yarattığı duygusal değişimlerin sebebi, kadın icrâsının vermiş olduğu hissiyattır. Necat Keskin'e¹⁵ göre ise de insanın bir mekânla temasının ortaya çıkardığı duygusallık, toplumsal bellek ile kişisel belleğin arasındaki inşadır: "Bu durumda mekân birey için 'kişisel' geçmişini hatırlatan bir yer iken, aynı zamanda barındırdığı anlam ya da sahip olduğu 'büyü' ile bireye içinde yaşadığı topluluğun bir parçası olduğunu hissettirir". Ziyaret edenlerin aktarımına göre "insanların zor şartlar altında, kendi imkânlarıyla belirli çalışmalar yaptıkları görülmektedir". Ayrıca, evdeki her eşyanın ya da dokunun yaşanmışlık hissi vermesi, bu ürünlerin bir hikâyeye sahip olması ziyaretçilerin bakış açısına göre ruha hitap etmektedir. Evin içerisindeki ürünlerin, ruha hitap etmesindeki bir başka sebep ise, odaların içerisine yerleştirilmiş olan hoparlörlerden 19. yüzyıla ait müziklerin ziyaretçilerin gezisi esnasında çalınmasıdır. Müzikler, döneme ait olarak seçildiğinden kent müzeciliğinde oluşturulan uygulamaların etkisi kişilerde özdeşleşme hissiyatını yaratmaktadır.

Söz gelimi, tarihsel ve geleneksel model olarak ele alınan bu tür evlerin korunması, kent dokusu açısından da yarar sağlamaktadır. Kent dokusu içerisinde bulunan Tarihî Çorlu Evi ve benzeri evler, ziyaretçilere modern yaşama dönük apartman dairesi içerisindeki yaşantılarıyla karşılaştırma yapma fırsatı sunmaktadır. Ayrı olarak Çorlu belediyesi için de bir reklam kampanyası hâline gelen Tarihî Çorlu Evi, kent ile ilgili broşürlerde yer edinmektedir. Fakat denilebilir ki Tarihî Çorlu Evi, halk bilimi müzeciliği bağlamında yeterli olsa da uygulamalı halk bilimi açısından yetersiz bir yapıdadır. Geleneksel yaşam biçimi gü-

14 Mehmet Ali Yolcu, *Kadın Folkloru: Statü ve Famaaj*, (İstanbul: Paradigma Akademi, 2019).

15 Necat Keskin, "Kentlerde Yeni Bellek Mekânları: Kent Müzeleri". *folklor/edebiyat*, 20(79), (2014): 29.

nümüzde yalnızca görsellikle aktarılabilecek bir yaşam biçimi değildir. Kişinin söz konusu kültürel unsurları anlayabilmesi, içselleştirmesi veya geleneksel yaşama dair her türlü bilgiyi koruma altına almak için çaba göstermesi için çeşitli pratiklere ihtiyacı vardır. Kentlerde yaşayan insanlar geçmiş ile bağ kurabilmek, hafızalarını canlandırmak için belli mekânlara ihtiyaç duyarlar. Bu mekânlardan biri de müzelerdir¹⁶. Kültürel bilginin yalnızca kent ortamında değil, dijital platformlarda da ilgi görebilmesi için çeşitli etkinlikler düzenlenmeli ve etkinliklere katılım için teşvik edici reklamlar yapılmalıdır. Örneğin Gaziantep Baklava Müzesi'nde, baklavanın geleneksel biçimde teknolojik ürünler olmadan yapıldığı ve ziyaretçilerin baklavanın yapım aşamalarını izlediği görülmektedir¹⁷. Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi ise, uygulamalı halk bilimi müzeciliği alanında en fazla faaliyete sahip müzelerden biri olarak öne çıkmaktadır ve ziyaretçiler müzede pek çok geleneksel sanat ve zanaat hakkında doğrudan deneyim kazanma fırsatı yakalamaktadır. Bu müzede, ıhlamur baskı, ebru sanatı gibi uygulamaların gerçekleştirildiği Çok Amaçlı Atölye; Karagöz Hacivat ve kukla gösterimlerinin yapıldığı Gösteri Sanatları Atölyesi; halk mutfacı geleneklerinin ve sözlü kültürün aktarıldığı Geleneksel Mutfak; köy seyirlik oyunları ve geleneksel sohbet toplantılarının gerçekleştirildiği Muhabbet Odası; insan yaşamındaki geçiş dönemlerinin uygulamalı olarak sergilendiği Gelin Odası, Türk masallarının anlatıldığı ve gelenek taşıyıcılarının da kendi masallarını anlattığı Masal Odası ve geleneksel çocuk oyunlarının oynandığı Oyun Odası bölümleri bulunmaktadır.

16 Gökhan Karabudak, "Baklava Müzesi: Gaziantep'te Bir Uygulamalı Halk Bilimi Örneği Olarak Millet Han Baklava" *Halk Gastronomisi* içinde, (İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, 2022), 461.

17 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/gaziantep-doktor-baklava-muzesi-kurdu-/1098799>

dır¹⁸. Söz gelimi, Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi'nin uygulamalı halk biliminin amaçlarından biri olan halk kültürünü yaşatma ve aktif biçimde sergileme konusunda başarılı bir müze olduğu söylenebilir. Bu açıdan çalışmanın temelinde olan Tarihî Çorlu Evi, görsellikle ön planda kalmış bir sergi salonu niteliğindedir. Tarihî Çorlu Evi ziyaretçilere geçmiş ile yaşanan süreç arasında da bir geçiş sağlasa da uygulamalı halk bilimi açısından daha fazla etkinlik ve deneyim sunan müzelerle karşılaştırıldığında, halk bilimsel açıdan yetersiz olduğu söylenebilir. Kısaca denilebilir ki, halk bilimi müzeciliği, kent ortamında geleneksel nesnelerin sergilenmesiyle sınırlı kalmamalı; aynı zamanda kişileri deneyimlere dahil eden, geleneksel yaşantıyı öğrenmeye teşvik eden ve kültürel mirası yaşatan etkinliklerle desteklenmelidir. Örneğin Tarihî Çorlu Evi'nde, el sanatları atölyeleri veya geleneksel yemek yapımına dair etkinlikler düzenlenirse ziyaretçiler için geleneksel yaşamın deneyimini daha derin bir şekilde hissettirir.

SONUÇ

Kültür değişimleri, zamanla yaşanan teknolojik gelişmeler sebebiyle ihtiyaçlar mekanizmasının değişimine paralel olarak bağlıdır. Geleneksel yaşam örüntüleriyle günümüz modern Türk toplumunun karşılaştırılması sonucunda, aile kavramının soyutlaştığı kanısına varılmaktadır. Yaşam biçimlerinin geleneksel mânâda ihtiyaca göre oluşturulduğu görülmektedir. Günümüzde ise bireylerin "moda" olarak tabir edilen her türlü ürüne yönelmesi, zamanla aile olarak yaşama gereksiniminden çok bireyselliğe yönelmelerine sebep olmaktadır. Özellikle genç kuşaklarda görülen teknoloji bağımlılığı dikkate alındığında, herhangi bir eşyanın gelenekseldeki anlamını yitirdiği ve

18 <https://hacibayram.edu.tr/thbmer/ankara-sokum-muzesi?-lang=tr-TR>

bu ürünlerin unutulmaya yüz tuttuğunu söylemek mümkündür. Elde edilen bulgular ışığında, denilebilir ki kültürün üretimi, devamlılık sağlama isteği ile oluşmaktadır. Toplumların kendilerine ait olan değerleri korumaları ise gelecek kuşakların da gelenek ve göreneklerin devamlılığını sağlaması açısından önemli bir rol oynamaktadır. Halkın kent yaşamı içerisinde, kendi değerlerini koruması, genç nesillerin de koruması için kültürel birikime dair destekli uygulamaların oluşturulması gerekmektedir. Tam olarak uygulamalı halk biliminin önemi ise burada devreye girmektedir. Uygulamalı halk bilimi, gelenekleri yeni kültür ortamlarına uyarlamak ve geleneklerin unutulmadan şekil almasını sağlamak anlamına gelmektedir. Bir nesnenin, icra edilen ürünün, yok olmaya yüz tutmuş sanat ve zanaatların korunma altına alınması bu açıdan değerli projelerdir. Kırsalın yaşamının devamlılığı ya da araştırılması, günümüz halk bilimi araştırmalarında her ne kadar önemli olsa da kent folkoru denilen yapı dikkate alındığında, yeni yaşam biçimleri ve dünyaya dair görme biçimlerinin değişiminin de etkisinin olduğu alanların araştırılması gereklilik arz etmektedir. Bu sebepten, üretilen bilgi ve üretilmiş gerçekliğin postmodern bağlamda iç yapıya dönük olarak ele alınması gerekmektedir. Somut ve somut olmayan kültürel mirasın örneklerinin korunması yalnızca tarihsel açıdan değerli olmamakla birlikte toplum bilincini öne çıkaran unsurlar açısından da önemlidir. Ben algısının modern yaşamda giderek artması bu bakımdan kültürel ürünlerin korunmasında engel teşkil eden bir sistem hâline gelmiştir. Biz olarak yaşamak ise tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kişilerin varlık bilinci, toplum içerisinde belirli bir statüye sahip olma sonucunda doğmaktadır. Kültürel unsurların varlığının korunması da bu statüyle benzer durumdadır. Bu nedenle, toplum bilincinin korunması, kültürel unsurların yaşamasıyla ilişkilidir. Uygulamalı

halk bilimi, tam bu noktada yaşayan kültürel mirasın korunmasını sağlamaktadır. Bu alanda yapılan çalışmaların ve saha araştırmalarının önemi ise, kent müzeleri başta olmak üzere Türk yaşamı, kültürü ve sanatını yansıtan uygulamalı projelerin varlığıyla sürdürülebilir.

Sonuç olarak "Tarihî Çorlu Evi"nin sadece mimarî açıdan değerlendirilmesi gereken bir tarihî bir eser olmadığı, aynı zamanda geçmiş yaşam tarzını ve değerleri yansıtan bir sembol olduğu söylenebilir. Ancak Tarihî Çorlu Evi, halk bilimi müzeciliği açısından önemli bir örnek teşkil etse de evin uygulamalı halk bilimi açısından geliştirilmesi gereken yönleri bulunmaktadır. Yine de müze olarak değerlendirilen evin ziyaretçiler üzerinde duygusal bir etki yarattığı ve modern yaşamla karşılaştırmalar yapmalarına imkân verdiği görülmektedir. Bu da müze evlerin kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından önemli olduğunu, bu konu hakkında daha fazla çalışmanın yapılması gerektiğini göstermektedir. Ayrı olarak çalışma içerisinde de belirtildiği üzere, geleneksel halk bilgisinin birincil kaynaktan öğrenilmesi, geleneksel yaşantıya gösterilecek önemi de etkilemektedir. Bu sebepten özellikle eğitim çağındaki çocukların geleneksel yapıya hâkim olması açısından bu tür uygulamalar devam ettirilmelidir. Geleneksel yaşantının kültürel bazda korunması için de proje ve etkinliklerin oluşturulması gerekmektedir. Halk bilimi ürünleri, yalnızca belirli günlerde ortaya çıkan dekorlar

(Ramazan aylarında Karagöz-Hacivat oynatılması, gastronomi festivallerinde folklor ürünlerinin sergilenmesi vd.) olmak yerine, toplumun deneyimleyebileceği, öğrenebileceği ve kent yaşamında dahi koruma altına alabileceği bir yaşam biçimine dönüştürülmelidir.

BAŞVURULAR

Ahmet Sarıkurt, "Çorlu'da Sarıkurt Dönemi," *Kentim Çorlu* 7, Çorlu Belediyesi Haber Bülteni, Haziran (2019).

Alan Dundes, "Halk Kimdir?" çev. Metin Ekici, *Milli Folklor* (37), (1988).

Doğan Kuban, *Türk "Hayat"lı Evi*, İstanbul: Mısırlı Matbaacılık, 1995.

Erhan Aslan, *Kuramsal Yaklaşımlar Işığında Kent Folkloru*, İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2023.

Gökhan Karabudak, "Baklava Müzesi: Gaziantep'te Bir Uygulamalı Halk Bilimi Örneği Olarak Millet Han Baklava", *Halk Gastronomisi* içinde, Editörler: Mehmet Aça, Ömür Ceylan, Sezen Güngör, 457-470. İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, 2022.

Jan Assmann, *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, çev. Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

Mehmet Ali Yolcu, *Kadın Folkloru: Statü ve Famaj*, İstanbul: Paradigma Akademi, 2019.

Melisa Elif İlhan, "18. ve 19. Yüzyıllarda İstanbul ve Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Değişimler Çerçevesinde Yalı Olgusunun Gelişimi", *Kalem-i Şi Dergisi* 11, (2018).

Necat Keskin, "Kentlerde Yeni Bellek Mekânları: Kent Müzeleri". *folklor/edebiyat*, 20(79), (2014).

Nihangül Daştan, "Uygulamalı Halk Bilimi-Tarihsel Süreç," *Mavi Atlas* 10, no. 2 (2022).

Richard M. Dorson, "Is There a Folk in the City," *The Journal of American Folklore* 83, no. 328 (1970).

Sibel Özbudun, Balkı Şafak ve N. Serpil Al-

tunkek, *Antropoloji: Kuramlar Kuramcılar*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2019.

Şakire Balıkcı, "Uygulamalı Halk Biliminin Kent Turizmine Katkısı: Mardin Örneği," *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 17, no. 45 (2024).

ELEKTRONİK BAŞVURULAR

1. Suat Doğanca, erişim Nisan 2024: (https://youtu.be/kZAD5_3SlOo).

2. Ahmet Sarıkurt, erişim Ekim 2024: (<https://www.corlu.bel.tr/haber/1/5043/tarihi-doganca-e-vi-muhacir-evi-acildi>).

3. Erişim Nisan 2024, (https://youtu.be/kZAD5_3SlOo).

4. Erişim Nisan 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/gaziantepi-doktor-baklava-muzesi-kurdu-/1098799>

5. Erişim Ekim 2024 <https://hacibayram.edu.tr/thbmer/ankara-sokum-muzesi?lang=tr-TR>

EKLER

1. Yüklük

2. Yatak odası

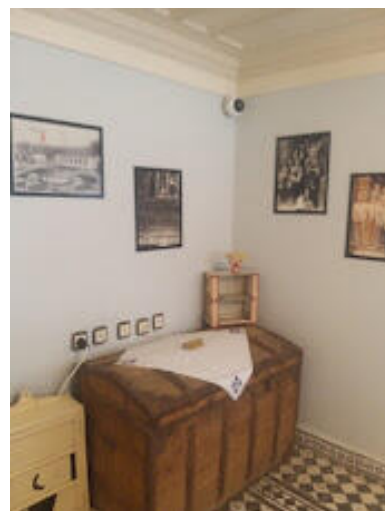
3. Yemek odası

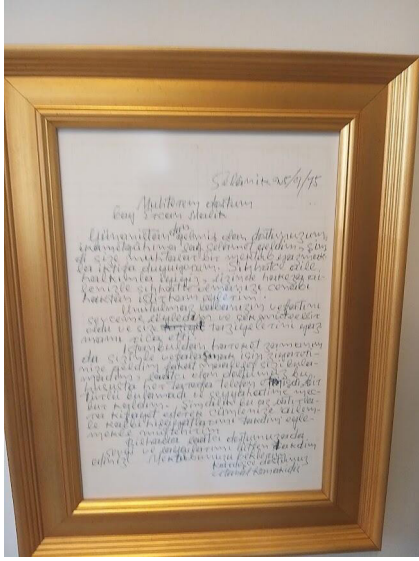
4. Oturma odası

5. Mutfak

6. Çeyiz sandığı

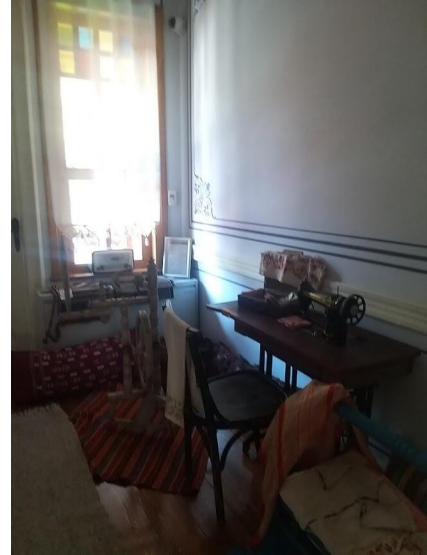
7. Doğancağlar ailesine ait mektup

8. Mutfak ürünleri

9. Bebek beşiği

10. Orta oda

11. El işlemesi

12. Aydınlanma biçimi

13. Evin dışarıdan görünümü

